

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Sonbahar-Kış/Autumn-Winter/Падать-Весна 2016 • Yıl/Year/Год 7 • Sayı/Number/Число 19

DÖRT AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

[İletişim-Arkeoloji-Sosyoloji-Felsefe-Tarih-Antropoloji-Etnoloji-Onomastik-Sanat Tarihi-Hukuk]

FOUR MONTH INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

[communication- archeology -sociology- philosophy- history-anthropology- ethnology - onomastic- art history-law.]

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЖУРНАЛ ИЗДАВАЕМЫЙ ОДИН РАЗ В ЧЕТЫРЕ МЕСЯЦА

[Социальные науки- Археология- Социология- Философия- История- Антропология- Этнография- Ономастика- Искусствоведение- Юриспруденция]

ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: 0090.312 4259353 – bilimseleksendergisi@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Erhan İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board/

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Erhan İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Osman BAŞ – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board/Редколлегия

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY • Dr. Yaşar KALAFAT • Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU
Prof. Dr. Taciser ONUK • Prof. Dr. İsmail PARLATIR • Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Nail TAN • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: bilimseleksendergisi@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

15 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Abone Bedeli / Subscription Price/ Стоимость

подписки

60 TL (Yurt içi / Domestic)

80 \$ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date/ Год Издания

25 Kasım 2016

Baskı / Pres / Типография

Atalay Matbaası - Ankara

Kapak Resmi/Cover Photo/Фото на обложке

Özbek Sanatçısı Niyazali Khalmatov'un

1984 yılında yaptığı "Nasrattin Afandi" panosu.

Temsilcilikler / Representative / Представители

AZERBAYCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

AZERBAYCAN

Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA

e-mail: nezaket_h@yahoo.com Tel: 00994503441135

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

KOSOVA

Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK

e-mail: tanergucluturk@hotmail.com Tel: 0037744237570

RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Elfina SIBGATULLIONA

e-mail: alfine2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.ru Tel: 00998712241310

GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for
manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии
с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsmayıl HACIYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Amanjol KALISH (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Asker KARTARI (Kadir Has Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bereket KARİBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversite/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Madiyar ELEUOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Hitit Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Gazi Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muhtar KUTLU (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nabijan MUHAMETHAN (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Niğde Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Piriştina Üniversite Em. /KOSOVA)
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Sağingali AYDARBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tacida HAFİZ (Piriştina Üniversitesi. em./KOSOVA)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Telgoja JANUZAKOV (Ahmet Baytursunuly Dil Bilimi Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em. / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Tülay ER (Başkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
Doç. Dr. Bakıtgül KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Yrd. Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Yazar/TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

Atila BAĞCI (Ankara/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Gül Mükerrrem ÖZTÜRK (Artvin/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

* * *

Bilimsel Eksen Dergisi'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

•

Ministry of Turkish republic Culture and Tourism is a subscriber to Scientific Axis Magazine

•

Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Bilimsel Eksen» («Научный Меридиан»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editörden

From Editor

От Редактора

Hayrettin İvgin-Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak 7

Kafkaslar'da Kıpçaklar ve Öteki Türk Kavimleri

Kıpçak In Caucasus And The Other Turkish Nations

Кыпчаки И Другие Тюркские Племена На Кавказе

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy 9

Blagay'da (Bosna Hersek) Sarı Saltık Türbesi

The Tomb Of Yellow Saltuk In Blagaj (Bosnia – Herzegovina)

Гробница Сары Салтука В Благае (Босния-Герцеговина)

Prof. Dr. Tacida Hafiz 15

Kastamonu'da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin

Ana Sebepleri

Main Causes Of Growing Up Many Poet In Kastamonu On Beylics And Ottoman Periods

Княжества Кастамонской Области И Основные Причины

Появления Многочисленных Поэтов Османского Периода

Nail Tan 21

Türkiye/Akşehir'de Medfun Mutasavvıf Ni'metullah Nahçıvanî ve Türbesi

Buried Sufi Ni'metullah Nahçıvanî And His Tomb In Turkey/Akşehir

Похороненный В Акшехире/Турция Суфист Ниметуллах Нахчивани

Hayrettin İvgin 34

Gürcü-Yahudi İlişkileri Tarihinden (Tskhinvali'de Oturan Gürcü

Yahudileri'nin Faaliyetleri Üzerine)

From The History Of Georgian-Jew Relations (On The Activities Of Georgian Jews

Settled in Tskhinvali)

Из Истории Грузино-Израильских Отношений (О Деятельности Грузинских

Евреев, Проживающих В Цхинвали)

Prof. Dr. Aleksandr Mghebrishvili 43

Gürcü Asilzadeleri Tavkhelisdze-Maçabeli'lerin Kudüs Gürcü

Kilise-Manastırlarıyla İlişkileri

Relations Of Georgian Nobles (Tavkhelizde-Machabeli) With Georgian

Monasteries in Jerusalem

Отношение Грузинских Князей Тавхелисдзе И Мачабели С Грузинскими

Церквями-Манастирями В Иерусалеме

Prof. Dr. Giorgi Sosiashvili 57

Ulu Ozanların Yaradıcılığında “Mülki-Süleyman” Motivi The Motive "Mulki-Suleyman" (Property Of Solomon) In The Activity Of Great Poets (Ozans) Мотив «Мюлки-Сулейман» (Свойство Соломона) В Творчестве Великих Поэтов (Озанов) Doç. Dr. Ağaverdi Xəlil	68
“Deli Kız Sinin Geliyor Oyunu” ve Oyunun İncelenmesi The Review Of The Stage Play "Crazy Girl, Your Tray is Coming" Танец “Дели Кыз Синин Гелиёр” И Его Анализ Nuran Baygül	78
Bir Ankara Yitiği (Ankara Keçisi, Sof Kumaş ve Kazan Uygulamaları) A Loss Of Ankara (Angora Goat, Sof Fabric And Kazan Practices) Анкаринская Потеря: Анкаринская Коза, Мягкая Ткань И Применение Котлов Bünyamin Zile	102
<u>Haberler Tanımı/ News Definition/Новости Определение</u> “Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu” Rize’de Yapıldı “The Symposium Of Humor In Turkish Litrature” Was Held In Rize Симпозиум - “Юмор В Турецкой Литературе” Г. Ризе. Dr. Reşide Gürses	122

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Bilimsel Eksen dergisinin bu 19. sayısıylayla 7. yıla adımımmızı atmış bulunuyoruz. Geride bıraktığımız 6 yıl içerisinde onlarca değerli yazılar ortaya kondu. Bu yazıları okurlarımız isterlerse web sitemizden okuyabilirler, hattâ indirebilirler.

Bu sayımızda da 10 adet çok değerli yazı (makale) yer almaktadır.

Yazarlarımızdan ve yazı göndermeyi düşünen bilim adamı ve uzmanlardan makalelerini yayın ilkelerine göre hazırlayıp göndermelerini istirham ediyoruz.

Dergimizin bilim dünyasına hayırlı ve yararlı olmasını diliyor, çalışmalarınızda kolaylıklar ve başarılar diliyoruz.

Hayrettin İVGİN

Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Editör

FROM THE EDITOR

Esteemed Readers,

With the 19th edition of the Scientific Axis magazine, we have taken our 7th years of publication life. During the past 6 years, we have published a lot of valuable articles. If our readers want, they can read these writings on our website, they can also download too.

In this issue, 10 valuable writings (articles) are published.

We ask gently to scientists and specialist who want to send article to our magazine to send them according to the principles of broadcasting.

We wish that our magazine be beneficial and useful to the world of science and we also wish you success and amenities on your work.

Hayrettin İVGİN

Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Editor

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемый читатель,

Перед Вами 19-й номер журнала “Научный меридиан”. Этим номером мы перешагнули в 7-ой год нашего существования. Прошедшие шесть лет в журнале было напечатано много интересных статей. Для читателей они доступны на нашей web странице и возможно их распечатание.

В 19-ом номере журнала опубликовано 10 важных по своему существу статьи.

Авторам и специалистам просим присылать статьи в соответствии требованиям издания.

Надеемся, что наш журнал принесёт пользу научному обществу. Желаем успехов в Вашей научной работе.

Hayrettin İVGİN

Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Editor

KAFKASLAR'DA KIPÇAKLAR VE ÖTEKİ TÜRK KAVİMLERİ

KIPCHAK IN CAUCASUS AND THE OTHER TURKISH NATIONS

КЫПЧАКИ И ДРУГИЕ ТЮРКСКИЕ ПЛЕМЕНА НА КАВКАЗЕ

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

Öz

Kafkaslar çok dilli, çok uluslu bir bölgedir. Bir kavimler topluluğudur. Kabardin, Adige/Çerkes, Çeçen, İnguş, Oset/Osetin, Karaçay, Balkar (Malkar), Kumuk, Gürcü, Laz, Azerî, Acar, Alban, Lezgi vb. gibi kavimlerin torunlarıdır. Daha sonraları da bu coğrafyaya Oğuz boyları da yerleşmiştir.

Yazar; Alman, Rus, Kazak, Gürcü ve Türk kaynakları göstererek bölgedeki Türk asıllı kavimlerle ilgili bilgiler vererek Kafkaslardaki Kıpçakları anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kafkaslar, Kıpçaklar, Türk boyları, Saka/İskitler.

Abstract

Caucasus is a multilingual and a multinational region. It is a community of nations. These/those are the descendants of tribes such as; Kabardin, Adige/Circassian, Chechen, Ingush, Ossetic/Ossetian, Karachai, Balkar (Malkar), Kumuk, Georgian, Laz, Azeri, Acar, Alban, Lezgi. After that this region was settled by the Oguz tribes.

Author explains the Kipchak in the Caucasus.citing sources of the German, Russian, Kazakh, Georgian, Turkish, giving information about the Turkish origin of the people.

Keywords: Caucasus, Kipchak, Turkish tribes, Saka/Scythians.

* E. Öğretim Üyesi. Ankara/TÜRKİYE
(t.gulensoy@gmail.com)

Türkiye'nin kapı komşusu, kardeşlerimin yaşadığı Azerbaycan'a ilk gidişimi hatırlıyorum. 1988 Haziran ayının 28'i idi. Önce Moskova'ya, oradan da Bakü'ye geçmiştik. O zamanlar Ankara ya da İstanbul'dan öteki Türk ülkelerine doğrudan gidiş yoktu; mutlaka Moskova'ya uğrar, birkaç gün sonra da başka bir havaalanından gideceğiniz ülkeye Sovyet Havayolları ile uçardınız.

Bakü'de 01-08 1988 Temmuz tarihleri arasında Sovyet-Türk Kolokyumu: Türk Kültür Anıtı Olarak Dede Korkut Kitabı" adlı bilimsel bir toplantı yapılacaktı. Bu toplantıya Türkiye'den yedi kişi katılmıştık:

- 1.Orhan Şâik GÖKYAY (Kitab-ı Dedem Korkut'un naşiri, şâir),
- 2.Prof. Dr. Bahaddin ÖGEL (Türk kültür tarihçisi, Türk mitolojisi ve destanları uzmanı),
- 3.Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Türk dili uzmanı),
- 4.Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Türk halk edebiyatı uzmanı),
- 5.Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Türk dili uzmanı),
- 6.Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Türk halk edebiyatı uzmanı)
- 7.Prof. Dr. Osman F. SERTKAYA (Türk dili uzmanı-Türk tarafı kolokyum heyeti başkanı)

Bilimsel toplantı Bakü'de Azerbaycan Bilimler Akademisi'nin toplantı salonunda yapılmış, Azerbaycanlı Türk kardeşlerimizden de yedi dilci, tarihçi ve halk edebiyatı uzmanı bilim adamının katıldığı bu ilk Sovyet-Türk bilimsel toplantısı Azerbaycan'da ve Türkiye'de büyük ilgi uyandırmıştı. Dinleyiciler arasında, sonradan Azerbaycan Cumhurbaşkanı olan **Elçibey** ile Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı **Anar** ve pek çok Azerbaycanlı şâir, yazar ve bilim adamı vardı.

Dört tam gün süren bildirilerin sunumu ve tartışmalardan sonra, önce Bakü'ye yakın bir şehrin meşeliğinde **Musa Yagub** gibi Azerbaycanlı halk şâirleri ile tanışıp, Azerbaycan mutfağının lezzetli kebablarından yemiştik.

İkinci gezimiz **Kafkas Dağları**'na idi. Ben bu dağları, üzerinde "gak deyince su, guk deyince et isteyen, konuşan kartalların uçtuğu", zirvelerinde "dokuz odalı sarayların bulunduğu", güzel kraliçeler ile yakışıklı ve yiğit Türk Tiginleri'nin yönettikleri dünyanın en güzel ülkesi olarak hayal ederdim. Nitekim öyleymiş... O ulu kayaların arasındaki keçi yollarından küçük arabalar ile yukarıya tırmanırken gördüğünüz ürpertici manzaralar karşısında adrenaliniz yükseliyor; aşağıya baktığınız zaman gönlünüz daralıyordu.

İki-üç saatlik bir yolculuktan sonra adı **İsmaili** olan küçük bir kasabaya gelmiştik. Orada bizi ellerinde küçük tepsiler içinde taze ekmekler ve "tuz" ile karşılayan sarışın, mavi ve elâ gözlü, beyaz tenli kız ve erkek çocuklar bekliyorlardı. Taze ekmekten bir parça kopararak "tuza bandık" ve yedik. Bu tür karşılama töreni en eski Türk geleneklerinden birisi idi ve adına "**Tuz ekmek hakkı**" deniliyordu. Anadolu'da artık unutulmuş olan bu gelenek Azerbaycan, Gagavuzistan, Romanya ve ile Rusya'nın pek çok yöresinde bir Türkizm olarak halâ yaşatılmaktadır.

Yanımda bulunan Azerbaycanlı tarihçi Prof. Dr. Halûk Köroğlu'na "**Hocam, bu gençler Azeri'ye benzemiyorlar; kim bunlar?**" diye sorduğumda: "Bunlar Saka/İskit'lerin torunlarıdır. Biz bunlara SAK, sizler de Anadolu'da ZAZA dersiniz! Azerbaycan Türkçesinden farklı bir Anadolu ağzı konuşurlar." demişti. O zamanlar ben de Zaza ve Kürmanç lehçeleri üzerine çalışıyor, onlar hakkında makaleler yazıp, konferanslar veriyordum. Benim tespitlerime göre de bizim Zazaların ataları Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya gelen PARTLAR idi. Bugün Anadolu'nun Tunceli, Elazığ (Palu), Bingöl, Varto gibi yörelerinde yaşayan Zazaların akrabaları Azerbaycan'da idiler. Kürmançların büyük bir bölümü de dillerini değiştirerek Kürtleşen Peçenek, Kuman-Kıpçak ve Oğuz Türkleri (*Kayı, Kınık, Kızık, Peçenek/Beçene, Bayındır, Beğdili, Beydili, Baydili* [> *Badıllı*], *Döğər/Düver, Çavundur/Çavdur, Salur, Bayat, Eymür* [> *Eymir, Emir, İmir*], *Alayuntlu, Dodurga, Alkaevli, Karaevli* gibi 24 Oğuz boyu mensupları) idi.

İsmaili'den sonra Kafkaslar'ın doruğunda **Lahıç** adlı bir Türk köyüne daha ulaştık. Oranın insanları da bizim Azerbaycanlı kardeşlerimizden farklı bir fiziğe sahip olup, Azerbaycan Türkçesinden farklı bir lehçe ile konuşuyorlardı.

Yıllar yılları kovaladı. Bu arada Orta Asya Türk ülkeleri ile Moğolistan'a da gidip geldikten sonra Tarihî Türk kavimleri olan **Hunlar, Masagetler, Sh'a-to'lar, Bolgarlar, Avarlar, İskitler/Sakalar, Hazarlar, Peçenekler, Kuman-Kıpçaklar, Tobalar, Tabgaçlar, Kök Türkler, Kara Kırgızlar, Uygurlar**'ın tarihlerini, dil, din, kültür, sanat, bilim ve medeniyetlerini araştırmaya başladım. Elime öylesine çok malzeme geçti ki bunları bir araya getirerek 500 sayfadan fazla bir kitap hazırladım. Sanırım, bu kitabı, çok yakında Türk gençlerinin ilgi ve bilgisine sunacağım.

Şimdi gelelim Kafkaslar'daki Kıpçak Türkleri ve öteki Türk boyları meselesine... Kafkaslar, gerçekten bir kavimler topluluğu; kimler yok ki: Kabardin, Adige/Çerkez, Çeçen, İnguş, Oset/Osetin, Karaçay, Balkar (Malkar), Kumık, Nogay, Gürcü, Laz, Azerî, Acara, Alban ...gibi kavimler. Tarihî bilgilerimize göre bu coğrafyada yaşayan Türk boyları **İskit/Saka, Hun, Bulgar, Hazar, Kıpçak** gibi eski Türk kavimlerinin torunlarıdır. Daha sonraları bu coğrafyada at koşturan ve otağ kuran Selçuklular gibi **Oğuz boyları** görülmüştür.

Kafkasların M.Ö. Türk kavimleri tarafından bilindiği, Hunlar'ın çok kalabalık bir bölümünün Kafkaslar üzerinden bugünkü Suriye topraklarına, hattâ Şam'a kadar indikleri bilinmektedir. Hun tarihçileri Hunlardan bazı boyların Kafkaslar'da kalarak yurt tuttuklarını yazarlar.

Uzun yıllar İranî bir kavim olarak tanıtılan **Saka/İskitler**'in artık bir Türk kavmi olduğu gerçeği teslim edilmiş, ata binen-savaşta şarkı söyleyen oklar atan-hayvan sürüleri besleyen-çadır (yurt) içinde yaşayan, kımız içip, at eti yiyen- altın, gümüş, demir gibi madenleri işleyen ve çelik kılıçlar yapan bu kavmin Türk olduğu ve Türkçe konuştukları kabul edilmiştir. Bu tarihî Türk kavminin bıraktığı izler Kafkaslar'da az değildir. Bugün St. Petersburg'daki Ermitaj Müzesi'nde bulunan pek çok sanat eseri İskit/Sakalar'dan kalmıştır.

Tebliğimizin ana konusu olan "Kıpçaklar" ya da "Kuman-Kıpçaklar" kesinlikle Türk etnik çevresine ait bir kavimdir. Kıpçaklar, D. A. Rasovsky, D.Y. Yeremeyev, Gumilyev gibi Rus tarihçilerine göre **sarı saçlı, mavi gözlü, uzuna yakın boy-lu, güçlü, savaşçı** bir Türk kavmi olup, bu fizikî özelliği Hun Türklerine kadar uzanmaktadır. Bazı tarihçilerin işaret ettiği Orta Asya merkezli Avrupaî tip özelliği taşıyan Ting-ling etnik unsurlarının Kıpçaklar üzerinde etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, Kıpçaklar **"geniş omuzlu, iri elli, koca kafalı, düz ve karışık saçlı, çekik gözlü, kalın dudaklı, tıknaz ve seyrek sakallı Moğollar 'dan farklıdır-lar."** (Ahincanov, *Kıpçaklar*, s.88) Bu konuda Plano Carpini de **"Kıpçakların etnik tipi, Tatarlara özgü Mongoloid tipten bariz şekilde farklıdır."** diyerek, Kıpçakların özelliklerini belirtir. Bu Türk kavminin torunları günümüzde Kırım, Dobruca, Kafkasya'nın büyük bir bölümünde yaşamaktadırlar.

Moğolların katliamından Macaristan'a kaçan Kıpçakların torunlarının sarıya çalar lepiska saçlı ve mavi gözlü oldukları görülmüş; bazı Başkurt Kıpçakları arasında, yaklaşık %50 kadarının sarışın ve koyu kumral saçlı olduğu tespit edilmiştir. (Ahincanov, 90)

Kıpçaklar üzerine çalışan tarihçiler, onların (her ne demekse) karmaşık kökenli, değişik ve Avrupaî çizgiler taşıyan bir halk olduğunu yazarlar. Avrupalı, Rus ve Orta Doğulu tarihçilerin Türkler hakkındaki sabit fikirlerinden birisi de **"Türkler, Mongoloid kafalı, çekik gözlü, basık burunlu, siyah saçlı, esmer...bir kavimdir."** görüşüdür. Bugün, Moğollarla karışmış Kırgız, Kazak, Saha/Yakut, Altaylı, Tuvali, Kazan Tatarı, Kırım Tatarı vb. Türk kavimleri dışında kalan Anadolu, Azerbaycan, Rumeli, Balkan ve Kafkas Türkleri'nin çizgileri eski Peçenek ve Kuman-Kıpçaklarda olduğu gibidir. Kırgızistan'ın Narın bölgesinde yaşayan asıl Kırgızlar ile pek çok Kazak Türkünün; Kazan, Mişer ve Kırım Tatarları adı verilen Türklerin de sarı saçlı-mavi gözlü- beyaz tenli olduğu unutulmamalıdır.

Gelelim Kafkaslar'a: Tanınmış Alman tarihçi. **I. Marquart**, *"Über das Volkstum der Komanen"* (Berlin 1914) adlı eserinde, Kıpçaklar'ın ilk defa 1120'de Gürcistan'a bir sefer düzenleyerek tarih sahnesine çıktıklarından bahsederse de Kıpçakların Kafkaslar'a girişleri çok daha öncedir ve bu kavim sonrada Türkleşmiş bir kavim olmayıp, Peçenekler ve Kumanlar gibi kökenleri Türk ve dilleri Türkçe olan bir kavimdir. Nitekim, yine Alman asıllı tarihçi V.V. Barthold ve Fransız P. Pelliot, Marquart'ın bu görüşünü tenkid ederek çürütmüşlerdir. Bugün Buryatistan'ın başkenti Ulan-Ude (=Kızıl Söğüt) deltasına dökülen **Selenge nehri** civarında 1909 yılında G. Ramstedt tarafından bulunan ve **"Selenge kaya kitabesi"** adı ile anılan kitabede de Kıpçak adı geçmektedir. (G. Ramstedt, *Kak bil nayden Selenginskiy karnen*, Trudı TSOROO, 1912, 15, vıp 1)

Kazak tarihçi R.A.Guseynov, **"Oguz, kıpçakı i Azerbaydjan XI-XII vv"** (Problrmısovremennoy tyurkologii, Alma-Ata 1980, s.351) adlı eserinde XI-XII. Yüzyıllarda Ön Asya'nın değişik bölgelerine ve bu arada Azerbaycan'a pek çok Türk'ün göç ettiğini ve bunların çoğunun bir Türk lehçesi olan Kıpçakça konuştuklarını, Azerbaycan'da devlet kuran **İldengiz Atabekleri**'nin de **Kıpçak** kökenli olduklarından bahseder.

Tarihçi N.Ç. Musabekova da "*Ob obrazovanii etnogidronimov Azerbaydjana*" (1960) adlı eserinde Kıpçak Türklerinin adlarının XI. Yüzyıldan itibaren Gürcü vakayinamelerinde geçtiğinden ve 1118 yılında Gürcü Kralı Kurucu IV. David'in, 40 bin Kıpçak savaşçısını (çadırları, sürüleri ve aileleriyle birlikte) Gürcistan'a getirdiğinden: bu kalabalık seçkin Kıpçak savaşçıları Selçuklulara karşı kullandığını yazar.

Kral IV. David tarafından Gürcü krallığının doğu ve güneydoğu sınırlarını yerleştirilen bu Kıpçak savaşçıları ve obaları, yaşadıkları coğrafyaya da damgalarını vurmuşlar. Uran boylarının kalıntısı olan Kök-Uran ve Ak-Uran toponimlerini koymuşlardır. Tarihçilerin yazdıklarına göre bu 40 bin savaşçıdan 4 bini Kral. IV. David'in sarayına özel olarak seçilerek kral muhafızı olmuşlardır. Aradan geçen yıllar sonra, kral IV. David Kıpçakları Hristiyanlaştırmaya başladı ve yerleşik hayata geçmeye başlayan Gürcistan Kıpçakları da bu yeni dini hızla kabul ettiler. G. Z. Ançabadze, "*Kıpçakı v Gruzii*" (Alma-Ata, 1980, s.342) adlı eserinde, Gürcü kralı III.Görgi'nin (1156-1184) zamanında Gürcü vakayinamelerinde, yirmi-otuz bin kadar Kıpçak Türkü'nün daha getirildiğinden bahseder. Meşhur Gürcü kraliçesi Tamara (1184-1213)'nin ordusunda da pek çok Kıpçak savaşçısının yer aldığı bilinmektedir. Tamara adının Türkçe "**Tamar**" (= damar; kök) adından geldiği, +a ekinin "dişilik bildiren ek" olduğu görüşü yaygındır. Gürcistan'daki Kıpçaklarla ilgili hatıralar günümüz Gürcü halk hikâyeleri ve rivayetleri ile Gürcistan toponimlerinde (yer adlarında) yaşamaktadır. Bugünkü Çeçenya-İnguşetya'nın bir kısmı ile Derbent bölgesi ve Dağıstan'ın denize yakın bölgelerinde Kıpçakların izlerine raslanmıştır. Çoğu **Kuban**'ın yukarı akımları boyunca **Pyatigorsk (Beştav) ve Essentuki** bölgeleri ile Kuma nehrinin sol tarafına ve pek çoğu da Stavrapol bölgesine dikilmiş Kıpçak taş baba heykelleri, Hunlar'a kadar uzanan çok eski bir Türk geleneğinin izlerinden başka bir şey değildir. Kafkasya'daki ata yadigarı bu taş babalar, balballar ve kaya yazıt ve tamgaları Doç. Dr. İsmail Doğan tarafından yerlerinde incelenmiş ve büyük bir kitap halinde TDK tarafından yayımlanmıştır. Bu taş baba kaya yazıtlarından başka Kafkasya topraklarındaki Kıpçak mezarları ve kurganları da yörede binlerce Türk halkının yaşadığını göstermektedir: Kurganlardaki ölülerin yanında bulunan at iskeletleri, eyerler, üzengi kalıntıları, halı ve keçe örtüler, kaplar içinde ölüye sunulmuş olan çeşitli yiyecekler, giysiler ve başka etnografik malzemeler Orta Asya, Altaylar ve Karadeniz'in kuzeyindeki Türk topraklarında bulunan etnografik malzemelerden farklı değildir.

Türk tarihinde Kıpçaklar konusu ile Kafkaslar hakkında çok fazla çalışma olmasa da Türk, Rus ve Batılı tarihçiler konu ile ilgili eserler yazmışlardır. Özellikle rahmetli Fahrettin Kırzioğlu'nun Kür-Aras boyu Kıpçakları, Hristiyanlaştırılmış Kıpçak ve öteki Türk boyları (özellikle Ermeniler arasında bulunan Gregoryan Türklerin tarihleri) hakkında bilgiler, kaynak niteliğindedir. Türk tarihçilerinden:

A.Gökbek, **Kıpçak Türkleri**, İstanbul 2000, Ötüken yay.

F.Kırzioğlu, **Kıpçaklar**, Ankara 1992. TTK yay.

L.Râsony, **Tarihte Türklük**, Ankara 1971, TKAE yay. (Kıpçaklar bölümü)

Sercan A. Ahincanov, ***Türk Halklarının Katalizör Boyu: KIPÇAKLAR***, İstanbul, 2009, Selenge yay.

N.M.Budayev, ***Kim Bu Çerkesler***, İstanbul 2009, Selenge yay.

Adlı eserler, Kıpçaklar ve Kafkaslardaki öteki Türk boyları konusunda doyurucu bilgiler vermektedir.

Bugün Gürcistan'ın pek çok yöresinde yaşayan ***sarışın, mavi gözlü, beyaz tenli*** ama pek çoğu Hristiyan Kıpçak Türkleri dil, kültür, bilim, sanat ve medeniyet tarihi araştırmalarını beklemektedir. Türkülerde yaşayan "Dil bilmez Gürcü müsün?" sözünün arkasındaki gerçekleri araştırmak genç ilim adamlarımıza düşüyor.

BLAGAY'DA (BOSNA HERSEK) SARI SALTİK TÜRBEİ

THE TOMB OF YELLOW SALTUK IN BLAGAJ (BOSNIA – HERZEGOVINA)

ГРОБНИЦА САРЫ САЛТУКА В БЛАГАЕ (БОСНИЈА-ГЕРЦОГОВИНА)

Prof. Dr. Tacida HAFİZ*

Öz

Sarı Saltuk'un Balkanlarda özel bir yeri vardır. Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Kosova ve Arnavutluk'ta epeyce türbeleri bulunmaktadır. Bu zat ile ilgili olarak, hakkında bazı söylentiler halklar arasında halen yaşamaktadır.

Bosna-Hersek'te, Mostar şehrine 10 km uzaklıktaki Blagay'daki Buna nehrinin çıktığı kaynağın hemen yanı başında bir tekke bulunmaktadır. Bu tekke erken Türk dönemine ait bir kültürel yapıdır. Tekkenin içinde Sarı Saltuk'a ait olduğu ileri sürülen bir mezar da bulunmaktadır.

Dağ kayalarının altından çıkan ve kaynayan Buna nehrinin suları yaklaşık 500 metre sonra Neretva nehriyle birleşir. Bu nehir de Adriatik denizine dökülür. Tekkenin Bektaşî dervişleri tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Bu yapı, daha sonraları Halvetîler, Kadirîler tarafından kullanılmıştır. Şimdilerde bu tekke Nakşibendîler tarafından kullanılmaktadır. Tekkenin 1520 yılında inşa edildiği sanılmaktadır. Günümüze kadar birkaç defa onarılmıştır.

Bu yazıda, Blagay'da bulunan Sarı Saltuk'un mezarının olduğu kabul edilen bu Bektaşî tekkesi anlatılmaktadır. Tekkenin tarihi geçmişi ile tekke etrafında oluşan efsane ve anlatılardan da söz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Blagay şehri, Buna nehri, Sarı Saltuk, Bektaşî tekkesi.

Abstract

Sari/Yellow Saltuk has a special place in the Balkans. There are a lot of tombs in Romania, Bulgaria, Macedonia, Kosovo and Albania. Still some rumors about this person continues between people.

* Priştina Üniversitesi em. Öğretim Üyesi. Prizren/KOSOVA

In Bosnia-Herzegovina, in Blagaj which is far from Mostar about 10 km, right side of the resources out of the Buna river, there is a lodge. This lodge is a cultural artifact of the early Turkish period. In lodge, it has also put forward a tomb that belonged to Sari/Yellow Saltuk.

The waters of the Buna river, which come from the mountain, after 500 metres meets Neretva river. The river is poured into the Adriatic sea. It is known that this lodge has been built by the Bektashi dervishes. Later, this structure was used by Halvetîs and Kadirîs. This lodge is now used by the Naqshbandîs. The lodge is believed to have been built in 1520. It has been repaired a number of times until today.

In this writing, this Bektashi lodge is described which is considered to be the tomb of the Sari/Yellow Saltuk in Blagaj. The myth and narrative revolves around the history of the lodge are also mentioned.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Blagaj city, Buna river, Sari/Yellow Saltuk, Bektashi lodge.

Bilindiği gibi dünya tarihinde ad yapmış Sarı Saltık'ın Balkanlarda özel bir yeri vardır. Bu nedenle Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Kosova ve Arnavutluk'ta bir veya birkaç türbesi bulunmaktadır ve bu zat hakkında kimi söylentiler de halklar arasında yaşamaktadır. Daha geçlerde bu sözkonusu olan Sarı Saltık'ın etkisi Bosna Hersek'e de ulaştırılarak Mostar şehrine 10 km yakın olan Balagay'daki Buna nehrinin kaynağının hemen yanbaşımda erken Türk dönemine ait kültürel anıtlardan en önemlisini temsil eden ad yapmış bir tekkede de bulunmaktadır. Dervişlerin o dönemlerde olduğu gibi, günümüzde de, kendilerine özgü ayinlerini yerine getirdikleri bu yerde Sarı Saltık'ın yattığı öne sürülen bir mezar da bulunmaktadır.

Blagay'daki bu tekke, nehrin başlangıç kaynağı bilinmeyen dağdan tertemiz ve soğuk su olarak kaynayan ve otuz kırk metre sonra Neretva nehriyle birleşerek Adriatik denizine akın yapan, dağ kayalarının altından kaynayan Buna nehrinin bir köşesinde bulunmaktadır. Bektaşî tarikatine mensup olan dervişler tarafından inşa edildiği bilinen bu tekke, oldukça ilginç, güzel ve korunmuş bir mişmari olarak bilinmektedir. Bir zaman sonra bu tekke Halvetiler, ondan sonra da Kadirilerin tekkesi olarak kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu tekke günümüze kadar Bektaşîlerden başka daha iki tarikatın etkinliklerinde bulunmuştur. Fakat günümüzde bu tekke Nakşibendiler tarafından idare edilerek Nakşibendi tekkesi olarak çalışmaktadır.

Buna ırmağı kaynağının hemen yanbaşımda bulunan bu tekke, Hersek'in 1456 yılında Türk idaresine girmesinden hemen sonra, yani 1520 yılında inşa edilmiştir. Türk yönetiminin ilk yıllarında, Türk fetihleri esnasında, kabul edilmiş ve yürürlüğe koyulmuş bir ideolojik doktrin Bektaşîlik oluşturmaktaydı. Bu Bektaşî tekkesi, özellikle akıncı ve yeniçeriler arasında büyük bir ilgi görmüştür.

Blagay'daki bu tekke, tarih boyunca, burada sadece Bektaşiliğin yayılması ve Bektaşî ayinlerinin yapılması için değil, aynı zamanda bir misyon ve bir askeri merkezi görevini görmesi için de düşünüldüğü kurulmuştu. Türkler, Balkanlara gelip buraları işgal etmeleri döneminden günümüze kadar kendi hoşgörülükleriyle tanınmış olan Bektaşîlerin, dini görüşlerindeki bilgi, genişlik ve esneklikleri nedeniyle, bu yöredeki yerli Müslüman, Ortodoks ve Katolik halkı, Bosna-Hersek'teki Bogomiller de dahil olmak üzere, kendi dini çevrelerine çekebilecekleri düşünülmüşlerdir ve bu nedenle günümüze kadar tekke olduğu şekilde korunabilmiştir.

Blagay'daki Tekke'de türbenin dış üst duvarında kılıç ve topuz relyefi yapılmış görülmektedir. Bu kabartma, ruhaniliğin askeri gayesiyle bütünleştirilmiş bir durumdadır. Bununla bu dini objenin, tekke dışında bir askeri objesi olarak da belirtilmeye çalışılmıştır.

Bu yüzden şimdilik tarikat geleneklerine uygun olarak türbede, yukarıda sözü geçen Sarı Saltık'ın türbesi yanbaşıda öğrencisi Açık Baş'ın da gömülü olduğu bulunmaktadır. Tüm Balkanlarda Sarı Saltık hakkında söylenen efsaneler gibi, bu ermişin de türbesi ile ilgili birçok söylenti aynı şekilde söylenmektedir. Bilindiği gibi bu türbede Sarı Saltık'ın gerçekten bu türbe da Balkanlarda yaşayan bir sürü söylentilerde olduğu gibi onun asıl naşının Romanya'da Baba Dağ'daki türbede bulunmaktadır. Söylentiler sayesinde Sarı Saltık'ın Baba Dağ'daki türbesi dışında Arnavutluk'a Makedonya'da, Kosova'da ve diğer bazı kent ve köylerdeki türbeler gibi aynı şekilde Bosna Hersek'teki Blagay'da da bu türbenin yaratıldığı bir gerçektir.

Blagay'daki Sarı Saltık Türbesi'nin geçmişi ve inşa edilmesiyle ilgili olarak birçok efsane vardır. Bir efsaneye göre, çok eski zamanda, Blagay'daki Buna ırmağının kaynaklığı mağarada bir ejderha yaşıyormuş. Bura halkı her yıl kendisine bir genç kızı kurban olarak vermek zorunda kalıyorlarmış. Böylece bir yıl da Hersekli Styepan'ın, çok güzel olan Miliça kızının kurban olarak ejderhaya verilmesine sıra gelmiş. O zamanlarda Hersek'te hükümdar Kral Styepan idi. O zamanki Herse hükümdarlığının duvarlarının şehir etrafında bazı duvarları kayaları bugün bile kaynağın üzerinde görülmektedir. Burada şehiri bağlayan bir yeraltı geçit tuneli uzanmakta idi. İşte, Styuepan'ın güzel kızı Miliça buraya yerleştirilir. O sıralarda: Suriye'den Blagay'a Sarı Saltık adında çok dindar bir ermiş gelmiş. Hersekli'nin güzel kızını görür görmez, ona o kadar aşık olur ki, o ateşli aşkın verdiği insanüstü güçle, güzel Miliça'yı o korkunç canavardan kurtarmayı başarır. Korkunç canavar var gücüyle kendisini savunurken, kuvvetli kuyruğuyla mağara duvarlarındaki kayaları parçalar. Ama sonunda yiğit dervişin kılıç darbeleri altında can vermekten kendini kurtaramaz. Hersekli, dervişe şükran borcunu ödemek için kızını ona verir. Ve korkunç canavarı yendiği yerde, ona bir tekke de inşa ettirir. Derviş, ölümüne kadar tekke Miliça'yla birlikte yaşar. Ölümünden sonra halk tarih boyunca ona bir ermiş gözüyle bakmış, saygı göstermişlerdir.

Bir başka, Blagay'da anlatılan diğer bir efsaneye göre ise, Blagay çarşısında, beyaz sakallı, beyaz bir at üzerinde, yeşil sarmal sarığı olan bir yaşlı geçmekteydi.

Kaynağa doğru yol alırken, kayboldu. İnsanlar akşam namazını kılmışlardı, yaşlı ise hala görünürlerde değildi.

Velagiç Beyi'nin misafirhanesine geleceğini ümit ediyorlardı. İster istemez geriye dönmek mecburiyetindeydi. Çünkü kaynaktan öte gidilecek yol ve yer yoktu.

Buna ırmağını da karşıdan karşıya geçemezdi. Çünkü sular taşmıştı. Beri tarafı da çok yokuş, engebeli olduğundan atla katıyyen aşamazdı. Onu aradılar, ama tüm gayretleri boşunaydı. O zaman onun bir ermiş olduğuna ve ortalıktan yittiğine kanaat getirdiler. İyi bir insan olduğu, Buna ırmağının kaynağında da ortadan yittiği için, ona işte burada bir türbe inşa etmeyi kararlaştırdılar. Yanına da bir tekke yaptılar.

Blagay Tekkesi'ndeki ikinci, gömüt, Açık Baş'a ait olup, burası daha az ziyaret edilir. Hikayesi daha az ve küçüktür. Bu konuda Sarı Saltuk'un "Benden sonra Buna ırmağı, benim bir benzerimi su yüzüne atacaktır. Bu kişi açık başlı olacaktır..." dediği anlatılır. Buna'nın da işte Açık Baş'ı su yüzüne attığı söylenir.

1454 yılına ait, Hersekli Stepan'ın çiftliğine ilişkin bir belgede, Blagay'ın yanı sıra burada çok ziyaret edilen, saygı gösterilen bir mağaranın bulunduğu belirtilir. Tekkenin üzerindeki, hisarlar içinde bulunan şehrin efendisi Bogomil olduğu için, Ortodoks hristiyanlar ise kendi kutsal mabetlerini dere kaynakları yanında yapmaktan çekindikleri için, burasının bir Bogomil mabedi olduğu anlaşılabılır.

Buna göre Blagay Tekkesi, kendi bütünlüğüyle, Bogomil ile İslam'ın bir karışımını, bu simbiozun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Böyle örnekler ise Hersegovina'da çoktur. Türklerin buralara gelmesinden sonra İslâm dinini kabul eden Bogomil halkı, Bogomil mabedinin bulunduğu o aynı yerde, bundan sonra İslâm dini ayinlerini sürdürmüş, yaşatmıştır.

Buna Irmağı kaynağı yanbaşıda Bogomil dini ayinlerinden sonra, burada tekkenin inşa edilmesiyle Bektaşilik dönemi başlamıştır. Tekkenin Halveti tarikatına geçtiği XVII. yüzyıl ortalarından, üçüncü dönem başlamaktadır. Bu dönemde Tekkeyi, Mostar müftüsü Şeyh Ahmed Milaviç Efendi onarmıştır. Milaviç Efendi bir yazar olarak da tanınmıştır. Ve bundan sonra, yani XIX. yüzyıldan 1925 yılına kadar Tekke Kadiri tarikatına mensup dervişlerin eline geçmiştir.

Tekkede ruhani liderler, aralarında, çok tanınmış şair ve yazarların bulunduğu alimler toplanmaktaydı. XVII. yüzyılın ünlü seyyahı Evliya Çelebi dahi yazılarında, söz konusu Tekke odaları ve balkonunda zamanın ünlü şair ve alimlerinin oturup sohbet edip bilimsel tartışmalar yaptıklarını anlatmaktadır.

Blagay'da "Buna" nehrinin kaynağında inşa edilen Tekke

Takke Sarı Saltık türbesinin bulunduğu giriş kapısı

Sarı Saltık ve Açık Baş'ın yanyana mezarları

**KASTAMONU'DA BEYLİKLER VE OSMANLI
DÖNEMLERİNDE ÇOK SAYIDA ŞAİR YETİŞMESİNİN
ANA SEBEPLERİ**

**MAIN CAUSES OF GROWING UP MANY POET IN KASTAMONU
ON BEYLICS AND OTTOMAN PERIODS**

**КНЯЖЕСТВА КАСТАМОНСКОЙ ОБЛАСТИ И ОСНОВНЫЕ
ПРИЧИНЫ ПОЯВЛЕНИЯ МНОГОЧИСЛЕННЫХ ПОЕТОВ
ОСМАНСКОГО ПЕРИОДА**

Nail TAN*

Öz

Şuârâ Tezkireleri'ne göre, Osmanlı coğrafyasında, 211 yerleşim yeri içinde divan şairi yetiştirme sıralamasında Kastamonu 36 şairle 6. sırayı almaktadır. Çok önemli bir başarıdır. Bu durum, Kastamonu'da Beylikler Dönemi'nde başlayıp Osmanlı'da yaşanan ilmî ve kültürel hayattaki gelişmelerin tabii bir sonucudur. Medrese, tekke ve dergâhların, esnaf teşkilatının ve dirayetli yöneticilerin bu gelişmede payları vardır.

Tebliğde, Kastamonu'daki ilmî ve kültürel hayatın şair yetiştirmeye tesirleri, ayrıntılı bir şekilde örnekleriyle birlikte ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Şuârâ Tezkireleri*, divan şairi, Kastamonu, medrese, tekke, dergâh, Osmanlı Devleti.

Abstract

According to The Tezkires of Poets, in Ottoman geography, among the 211 settlements, ranking to grow up the divan poet, Kastamonu is in 6th place with 36 poets. This is an important achievement. This is the ordinary result of scientific and cultural life development in Ottoman State which had started the term of Bey-

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Em. Genel Müdürü, Araştırmacı. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

lics. Madrasah, tekije/tekke/tekkeh and dargah's, astute managers of trades organization have important contribution for this development.

In this paper, effects of scientific and cultural life in Kastamonu educating poets will be examined with all details.

Keywords: The Tezkires of Poets, divan poet, Kastamonu, Madrasa, tekije/tekke/tekkeh, dargah, Ottoman State.

Giriş

Divan edebiyatı alanında 27 *Şuârâ Tezkiresi* taranarak yapılan bir araştırmaya göre; Osmanlı coğrafyasında yer alan 211 yerleşim yeri içerisinde Kastamonu 36 şairle İstanbul, Bursa, Edirne, Konya ve Diyarbakır'dan sonra en çok şair yetiştiren altıncı il konumundadır (İsen: 1997, 87-88). Şüphesiz, Osmanlı coğrafyasındaki Kastamonu'nun (sancak, eyalet, merkezi, vilayet olarak) sınırları günümüze göre daha geniştir. Bolu, Çankırı, Sinop, Zonguldak hatta 1846-1867 arasında Kocaeli'yi içine almaktadır. Ancak, *Şuârâ Tezkireleri*'nde Bolu, Safranbolu, Boyabat doğumlu divan şairleri belirtildiğinden, araştırmayı yapan Prof. İsen, bu illerin şairlerini Kastamonu'ya dâhil etmemiştir. Listesinde Bolu, 19 şairle sıralamaya girmiştir.

Aslında Kastamonulu divan şairleri 36'nın çok üzerindedir. *Şuârâ Tezkiresi* yazılmayan dönemler ve başka kaynakların taranmasıyla yapmaya çalıştığımız listede 120 civarında divan şairinin bulunduğu görülecektir. Listeyi oluştururken Zeynep Hatun gibi bazı kaynaklarda Kastamonulu gösterilen, ancak bu iddiayı zayıf bulduğumuz için listemize almadığımız şairlerin var olduğunu da belirtelim. Bu liste ve ardından gelen kırk civarındaki halk şairleri listesi bir deneme mahiyetindedir; geliştirmeye, tamamlamaya muhtaçtır.

Acaba Kastamonu'dan niçin bu kadar çok divan şairi yetişmiştir? Tebliğimizde, bu soruya tatmin edici bir cevap vermeye çalışılacaktır.

Kastamonulu Divan ve Halk Şairleri

Önce ilin şair zenginliğini gözler önüne sermek istiyoruz. Doğrudan bugünkü Kastamonu sınırları içinden olduğuna inandığımız, baba soyundan akrabalığı esas aldığımız, dolayısıyla doğum yerine her zaman itibar etmediğimiz divan ve halk şairleriyle ilgili liste denememizi sunacağız. Şairlerin yüzyıllarını belirlerken, ömürlerini ağırlıklı olarak yaşadıkları, sanat faaliyetlerinin yoğun olduğu dönem dikkate alınmıştır. Sıralama, mahlas veya ada göre alfabetik yapılmıştır.

A. Divan Şairleri

15. Yüzyıl:

Andelibî/Hasan Çelebi, Bektaşoğlu Safiüddin (ö. 1448), Câmî-i Rumî, Dâî, Hâkî, Halimî/Abdulhalim Çelebi (ö. 1516), Hamdî/Hamdî-i Kadim, Hilmî/Taşköprüzade Muslihiddin Efendi (1453-1529), Nasuhî/Şeyh Nasuh Efendi (ö. 1517/18), Necetî Beg (1445-1509), Neşâtî, Nuriî/Nûrî, Semâî, Senâyî, Sun'î-i Kadîm (ö. 1509/10), Sünnetî/Seyyid Sünnetî (ö. 1459), Şehdî,

Şemsî/Şehrî/Cendericizade (ö. 1492), Şemsî-i Edvârî/Mevlana Şemsi Çelebi (ö. 1520/25 arası), Şemsî-i Hisarî, Tûrâbî/Şuayb Efendi (ö. 1523/24).

16. Yüzyıl:

Akkaftan/Kadı Kemâlî (1531/32-1618/19), Âtufî/Hayreddin Âtufî (ö. 1532), Âzerî/Muallimzade İbrahim Efendi (ö. 1585), Bekâyî (ö. 1607), Beyânî (ö. 1512-20 arası), Daifî (ö. 1585), Dilirî, Faikî, Ferruhî, Feyzî/Abdullah Feyzi Efendi (ö. 1610), Fuadî/Ömerü'l Fuadî/Derviş Ömer (1560-1636), Halimî (ö. 1594/95), Harirî/Abdülcelil Çelebi (ö. 1533/34), İbrahim-i Medenî (ö. 1602), Kânî'î, Kemâlî/Kemaleddin Mehmed Efendi (1552-1621), Kıyasî (ö. 1574-80 arası), Latifî (1491-1582?), Mahvî-i Kadîm/İdris Efendi (ö. 1580), Mecidî/Abdûlmecid Efendi (ö. 1566), Nâmî/Boyalı Mehmed Paşa (ö. 1593), Nişânî/Celalzade/Mustafa Çelebi (ö. 1567), Salih/Salahî/Celalzade Salih Çelebi (1495-1565/66), Seydî/Sa'dî/Sadullah Çelebi (ö. 1538), Şâbân Efendi (ö. 1593), Şânî (ö. 1534), Şâvur (ö. 1533), Şemsî Ahmed Paşa (ö. 1580), Şeydâ (ö. 1580), Şikestî, Taliî (ö. 1519?), Tusî/Küçük Mustafa Çelebi (ö. 1596), Vahyî/İbn Müfti Muslihüddin (1610-30 arası), Zaifî/Mehmed Çelebi (Rumelili Zaifî'den başka).

17. Yüzyıl:

Abdûlmümin, Ahmed el- Garbî/Derviş Ahmed, Fenâyî/Lâlî Mehmed Efendi (ö. 1700), Gaznevî Mustafa (ö. 1699?), Hasan Efendi (ö. 1694), Hasan Ünsî/Ünsî hasan (1643-1724), Hasîb/Hasib Mehmed Efendi (ö. 1719), Koca Mustafa Ağa, Mânevî/Mustafa Mânevî Efendi (ö. 1702), Nâdî/Ahmed Nâdî Efendi (ö. 1622), Nutkî Mehmed Bey (ö. 1658), Reşid Mehmed Efendi (ö. 1681), Rıfkî Mehmed Efendi (ö. 1700), Sıdkî/Mustafa Paşa (ö. 1662), Sa'dî/Emin Mehmed Efendi (ö. 1724/25), Şifâî/Hasanzade Muhammed Efendi (1605-1674), Yümnî (ö. 1663), Ze-kâî Ahmed Efendi (ö. 1652).

18. Yüzyıl:

Ârif/Ulu Ârif/Ârif Mehmed Efendi (ö. 1813), Es'ad/Hamzazade Mehmed Es'ad Efendi (ö. 1767), Fahîr (ö. 1760), Fasihi/Tosyalı Hasan Efendi (ö. 1743/44), Hattî/Ammârzade Mustafa Efendi (1688-1749), İbrahim Has (ö. 1762), Necîp (ö. 1758), Râtip/Ebubekir Râtip Efendi (ö. 1800), Sadeddin/ Müstakimzade Sadeddin Süleyman (1718/19-1787/88), Vusled/Şeyh Hasan Efendi (ö. 1768/69).

19. Yüzyıl:

Agâhî, Ahmed Mahir Efendi/Ballıkzade (1860-1922), Ali Haydar Efendi (1837-1903), Ârif Mehmed Bey (ö. 1847), Asım Ahmed Bey (ö. 1902), Azmî/Azmi Numan Efendi (1841-1911), Besim Mehmed Efendi (ö. 1842), Celâlî/Kavaklızade Mustafa Celâlî (1829-1893), Fahrî (ö. 1890), Feride Hanım/Baharzade (1837-1903), Fevzî (1857-1917), Hicabî/Seyyid/Ahmed Hicabî (1826-1889), Hicrî/Ahmed Hicrî Efendi (1848-1920), İbrahim Nureddin/Cecelizade (ö. 1844), İzzet/Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876), İzzî (ö. 1810, 30 ya-şında), Kemâlî (1821-1892), Lutfî (1806-1881), Mahvî/Mehmed Nabî/Çörekçizade (1865-1927), Mehmed Nebil Bey (1842-1889), Nebil Mehmed Bey (ö. 1821-35).

arası), Raîf/Mehmed Raîf Efendi (ö. 1847), Sâfi (1862-1901), Şâdî, Şeref Hanım (1809-1861), Vâhîd/Mehmed Emin Efendi (1824/25-1887/88).

20. Yüzyıl:

Ahmed Ziyaeddin Uluoğlu/Şemsizade (1867-1946), Ataullah Armay/Şeyh Ata Efendi (1880-1942), Hakkı/Yorgansız Hakkı Çavuş (1895/96-1964), Ozanoğlu/İhsan Ozanoğlu (1907-1981), Tevfik/Sofuzade M. Tevfik Safoğlu (1873-1960).

Yüzyılı Belli Olmayanlar:

Ferâhî, Fünûnî, İbşirzade Ahmed Efendi, Layihî.

B. Halk Şairleri

15. Yüzyıl: Tûrâbî/Şuayb Efendi (ö. 1523/24).

16. Yüzyıl: Akkaftan/Kadı Kemâlî (1531/32-1618/19), Fuadî (1560-1636).

17. Yüzyıl: Ahmed el-Garbî/Derviş Ahmed.

18. Yüzyıl: Meftunî, Rahmî.

19. Yüzyıl: Agâhî, Behçetî, Bergiyâ, Bezlî, Celâlî/Kavaklızade Mustafa Celâlî (1829/30-1893), Cemile, Cûdî, Çeşmî, Emmî, Fenâî, Fevzî (1857-1917), Fuadî, Hâfız, Hasbî, Haykuru, Hıfzî, Hicrî/Ahmed Hicri Efendi (1845-1920), Karakadıoğlu Rıfat, Kel Çavuş, Kemâlî (1821-1892), Kör Hüseyin, Lutfî, Mefhârî, Mahvî/Mehmet Nâbi (1865-1927), Mestî, Meydanî (1815-1896), Micmerî, Sabrî, Şâdî, Vefâî, Zikrî.

20. Yüzyıl: Hakkı/Yorgansız Hakkı Çavuş (1895/96-1964), Hasan (1865-1940), Hasan/Kör Hasan, Mümin Meydanî (1898-1953), Ozanoğlu/İhsan Ozanoğlu (1907-1981), Süleyman (1904/5-1986), Tevfik/Sofuzade M. Tevfik Safoğlu (1873-1960),

C. Hem Divan Hem de Aşık Tarzı Şiir Yazan Kastamonulu Şairler

Bunlar şehirde yetişmiş, az çok medrese kültürü almış şehir muhiti şairleridir. Aşık Ömer, Gevherî, Erzurumlu Emrah, Dertli gibi.

15. Yüzyıl: Tûrâbî/Şuayb Efendi (ö. 1523/24).

16. Yüzyıl: Akkaftan/Kadı Kemâlî, Fuadî/Ömerü'l-Fuadî (1560-1636).

17. Yüzyıl: Derviş Ahmed/Ahmed el-Garbî.

19. Yüzyıl: Agâhî, Celâlî/Kavaklızade Mustafa Celali (1829/30-1893), Fevzî (1857-1917), Hicrî/Ahmed Hicri Efendi (1845-1920), Kemâlî (1821-1892), Lutfî, Mahvî/Mehmed Nâbi/Çörekçizade (1865-1927), Meydanî (1815-1896), Şâdî.

20. Yüzyıl: Hakkı/Yorgansız Hakkı Çavuş (1895/96-1964), Ozanoğlu/İhsan Ozanoğlu (1907-1981), Tevfik/Sofuzade M. Tevfik Safoğlu (1873-1960).

Şair zenginliğinin ana sebepleri

Tespitlerimize göre, bu zenginliğin sebeplerini şu alt başlıklar çerçevesinde inceleyebiliriz:

1. İrsî özellik
2. İdarî, kültürel merkez oluş
3. Bey ve yöneticilerin, varlıklı kimselerin şairleri korumaları, teşvik etmeleri
4. Ahîlik teşkilatının etkisi
5. Medreselerin, ilmî hayatın etkisi
6. Tarikatların, dergâh, tekke ve zaviyelerin etkisi
7. İstanbul'un etkisi
8. Kütüphanelerin etkisi
9. Basın hayatının etkisi

1. İrsî özellik

Buna, yaratılıştan gelen şairlik yeteneği diyebiliriz. “Şair olunmaz, şair doğulur.” diye bir söz vardır. Ne kadar isterse istesin herkes şair olamaz. Zekâ, ezber yeteneği, yaratıcılık, duygu ve düşünce zenginliği ve ana dile hâkimiyet, söz dağarcığı şairliğin alt yapısını oluşturur. Evliyâ Çelebi, Kastamonuluların şiire yatkınlığına, ünlü *Seyahatname*’sinde Macaristan’ın Peçoy/Peçuy şehrinin çocuklarından söz ederken şu cümlelerle temas etmiştir: “*Peçoy şehrinin çocukları; orasının suyundan, havasından dolayı çok zekidirler. Nice kitapları ve binlerce beyit şiirleri ezbere bilirler. Dünyada eşi, benzerleri yoktur. Eşleri olsa olsa Kastamonu diyarındaki çocuklar olabilir.*” (Dağlı: 2005, 201). Evliya Çelebi, *Seyahatname*’sinin başka yerlerinde de Kastamonu’da çok sayıda hafız yetiştiğini, dolayısıyla çocukların ezber yeteneğinin çok gelişmiş olduğunu yazmıştır.

Şairlikle ezber yeteneği arasında sıkı bir bağ vardır. Şairler, kendi şiirlerini ezberledikleri gibi başka şairlerin şiirlerini de ezbere okumayı severler.

2. İdarî, kültürel merkez oluş

Kastamonu İlkçağ’da Paflagonya’nın idarî, kültürel, ekonomik merkeziydi. Roma ve devamı Bizans dönemlerinde de bu konumunu sürdürdü. Çobanoğulları (1204-1320) ve Candaroğulları (1291-1461) dönemlerinde ise beylik merkezi oldu. 1461 yılında başlayan Osmanlı döneminde Anadolu eyaletinin bir sancağı hâline geldi. Şehzadelerin idarî eğitimleri için seçilen sancaklardan biri kabul edildi. Önce Fatih’in oğlu Şehzade Cem sancakbeyliği yaptı (1469-1473). II. Bayezid’in oğlu Şehzade Mahmud ve onun oğlu Orhan’ın da Kastamonu’da sancakbeyliği yaptığı biliniyor (Yakupoğlu: 2009, 58-59). Kastamonu 1846’da eyalet oldu. Kastamonu Eyaletine Kocaeli, Bolu, Viranşehir (Safranbolu), Çankırı ve Sinop sancakları bağlandı, sınırları İstanbul’a dayandı. 1867 yılında vilayet sistemine geçilince Kastamonu Vilayetine Bolu, Çankırı ve Sinop sancakları bağlandı. 1916’da Bolu ayrıldı.

Bir yerleşim yeri idarî merkez olunca; şair, yazar ve bilginler de doğal olarak bu merkezde toplanır. Şairler, eskiden genellikle yazdıkları şiirler karşılığı devlet büyüklerinden ve zenginlerden aldıkları armağanlarla, bahşişlerle geçimlerini sağlardı. Bu sebeple; devlet, zenginlik neredeyse şairler de oradaydı.

3. Bey ve diğer yöneticilerin, varlıklı kimselerin şairleri korumaları, teşvik etmeleri

Çobanoğulları ve Candaroğulları Beyleri, daima bilgin, mutasavvıf, şair ve yazarları himaye ve teşvik etmişlerdir. Bu sayede Anadolu sahasının ilk döneminin önemli eserlerinden bir bölümü Kastamonu’da yazılmıştır. Büyük tarihçi, Kastamonu Lisesinde tarih öğretmenliği de yapan Uzunçarşılı, Candaroğulları beyleri için şunları yazmıştır (Uzunçarşılı: 1988, 142): “*Candaroğulları 160 sene devam etmiş, hükümdarlıkları zamanında ilmi, sosyal müteaddid müesseselerle memleketlerini imar ettikleri gibi ilim ve sanat adamlarını himaye ile kendi adlarına ithaf edilen mütenevvi Türkçe eser yazmışlar ve bu suretle Türkçenin ilim dili olmasına her bakımdan itina göstermişlerdir. Beyliğin devamı müddetince, hatta bundan sonra daha yarım asır Kastamonu Anadolu’nun en ileri ilim şehirlerinden biri olarak kalmış, burada sancakbeyliği etmiş olan Osmanlı şehzadeleri Candaroğulları zamanındaki ilim ve edebiyat cereyanlarını bir müddet daha devam ettirmişlerdir.*”

Şair, yazar ve bilginleri koruma, teşvik bakımından Candaroğlu İsmail Bey’in (Beyliği 1443-1461) özel bir yeri vardır. Kendisi de bilgin olan İsmail Bey’in hükümdarlık dönemi, şair, yazar ve bilginleri koruması, onlara yüksek mevki vermesi, tahsisat bağlaması dolayısıyla Anadolu Beyliklerinin kültür cihetinden en parlak dönemidir. İsmail Bey, Kastamonu’da bir medrese yaptırmış, Niksarlı Muhyiddin Efendi’yi başına getirmiştir. Tabip ve edip Kemaleddin, Sinoplu şair ve edip Mehmed, Kastamonulu şair ve edip Tûrâbî, Senâyî, Hâkî, Acem Hamidî bu bilim merkezi ve bey sarayının etrafında bulunan zevattandır. Hamidî’nin, İsmail Bey’in medrese, cami ve imareti hakkında güzel şiirleri vardır (Abdulkadiroğlu: 1989, 44). Seyyid Sünnetî (ö. 1459) ve Bektaşoğlu Safiyüddin (ö. 1448) İsmail Bey döneminin itibar görmüş diğer iki şairidir (Yakupoğlu: 2009, 520). Hâmîdî, İstanbul’a gidip Fatih’in himayesine girmiş, bir ara Filibe’ye giderek İsmail Bey’i de ziyaret etmiştir.

Candaroğulları döneminde tercüme edilen ilk müstakil *Maktel-i Hüseyin* mesnevisi (Kastamonulu Şâzî) ve İsfendiyarbey’in oğlu Hızır Çelebi adına yazılan *Miracname* bu dönemde şiire verilen önemin diğer göstergesidir (Abdulkadiroğlu: 1989, 45).

Ünlü divan şairi Necatî Beg (1445-1509), ergenlik çağında Kastamonu’ya gelmiş, ününü bu şehirde yapmış, Bursa ve İstanbul’a ünü yayılınca Fatih’in himayesine girmiştir (Tanlar: 2013, IX/139). Yetiştigi yer, ortam ve devşirme olması dolayısıyla Necatî’yi Kastamonulu kabul ediyoruz.

Fatih’in oğlu Cem Sultan sancakbeyi olarak Kastamonu’da dört yıl (1469-1473) yöneticilik yaptı. Bu şehirde Arapça ve Farsçasını ilerletti. İlk gazellerini bu şehirde yazdı. Sarayının kapılarını bilgin ve şairlere açtı. Tûrâbî ve Senâyî’yi himayesine aldı. Tûrâbî’den hoca olarak yararlandı (Çağlayan: 2001, 145-146). Kastamonu’da sancakbeyliği yapan II. Bayezid’in oğlu şehzade Mahmud da etrafına bilgin, şair ve edipleri toplamayı sürdürdü. Şair Necatî’yi devlet hizmetine aldı.

Manisa'ya giderken de yanında götürdü. Şehzade Mahmud'un on üç oğlundan şehzade Orhan da Kastamonu'da sancakbeyliği yapmıştır (Yakupoğlu: 2009, 59).

Osmanlı döneminde sancakbeyleri dışında bazı hayırsever, zengin kişilerin de şair ve yazarları himaye ettikleri görülmüştür. Özellikle halk şairleri, âşıklar bu tür himayeye çok muhtaçtır. 19. yüzyılda yaşayan Alişan Bey (Ankaralı Alişan Bey'den farklı), bu kişilerden birisidir. Erzurumlu Emrah Kastamonu'ya yerleşince (1840'lı yıllar) en büyük desteği Alişan Bey'den görmüştür (Akman: 2011, 22-23). Alişan Bey'in Âşık Kemâlî, Âşık Meydanî ve bazı halk şairlerine de sahip çıktığı, Kastamonu'ya gelen âşıkları konağında günlerce misafir ettiği biliniyor.

19. yüzyılda yaşamış bir başka şair himayecisi de Eligüzelzade Mehmet Bey'dir. Şâdî, Hasbî, Hıfzî ve Lûtfî'yi himayesine alıp konağından eksik etmemiştir.

4. Ahîlik teşkilatının etkisi

*İbni Batuta Seyahatnamesi'*nden Candaroğlu I. Süleyman Paşa Döneminde (1300-1340) Kastamonu ve çevresinde Ahîlik teşkilatının oldukça yaygın ve etkili olduğunu öğreniyoruz (Cunbur: 1989, 7-16; Kopruman: 1989, 20-27). Ahî zaviyeleri birer iş, eğitim ve kültür ocağıydı. Aynı zamanda, misafirlerin ağırlandığı mekânlardı. Şehir merkezindeki Ahî Şorve/Şorba Zaviyesinin Çobanoğulları Beyliğinin son dönemlerinde kurulduğu biliniyor. Ahî Bayezid Tekkesi ile Sinop yolu üzerindeki Ahî Nizameddin Zaviyesi ise Candaroğulları döneminde faaliyete geçmiştir. Ahî zaviyelerinin şair yetişmesine etkisini ortaya koyacak yeterli belgeye sahip değiliz. Sadece, Ahî zaviyelerinin gezgin şairler için elverişli mekânlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda tarihçi Kopruman'ın en gerçekçi açıklamayı yaptığına inanıyoruz (Kopruman: 1989, 23): “*İbni Batuta'nın verdiği bilgiye göre; Hicaz, Şam, Irak, Horasan ve Mısır gibi İslam dünyasının ilim açısından seçkin ülkelerinden gelen âlimler, dervişler, gezginler ve şairler, Kastamonu'daki zaviyelerde günlerce ikâmet etmekte, hamamlarda bedava yıkanmakta, çarşılarından istifade etmekte, nafaka olarak ekmek, et, tereyağı, pirinç pilavı ve helva almaktadır.*”

5. Medreselerin, ilmî hayatın etkisi

Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde bilim öğretilen, bilimsel çalışma yapılan yerlerin başında medreseler geliyordu. Ancak, medrese dışında cami, mescit, tekke ve zaviyeler ile mektep, muallimhane tabir edilen yerlerde de öğrencilere özellikle dinî bilimler öğretiliyordu. Dergâh, tekke ve zaviyelerde ise dinî bilimlerden ziyade tasavvuf öğretime ağırlık verilmekteydi.

Medreselerde Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde uzun süre, yaklaşık 16. yüzyıl ortalarına kadar hem dinî/şer'î hem de akli bilimler yan yana öğretilirdi. Bu tarihten itibaren şer'î bilimler öğretime ağırlık verildiği görüldü.

Bir bilim merkezi olma yolunda Kastamonu'da ilk medrese Çobanoğulları Beyliği döneminde 13. yüzyıl başlarında Atabeygazi Medresesi adıyla açıldı. Onu 1272 yılında Yılanlı Medresesi takip etti. Taşköprü'de Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın yaptırdığı Muzafferîye Medresesi (1284-1291)'nin ünü İstanbul'a kadar yayıldı. Candaroğulları ve Osmanlı dönemlerinde medreselerin sayısı hızla çoğaldı.

Kastamonulu araştırmacı İhsan Ozanoğlu, Osmanlı döneminde şehir merkezinde 34 medrese bulunduğunu yazmış (Ozanoğlu 1952), iki grup hâlinde listesini vermiştir. 1903 tarihli *Vilayet Salnamesi*'ne göre şehir merkezinde 17 medrese vardır (Arslan: 2005, 68). Bu tarihte kazalarla birlikte faal medrese sayısı 27'dir.

Medreselerde şer'î/dinî bilimlerin yanı sıra edebiyata da yer veriliyordu. Müderrisler arasından, bu sayede önemli divan şairleri yetişmiştir. Diğer yandan, Kastamonu'dan İstanbul'a gidip müderrislikten kadı, kazasker ve şeyhülislamlığa kadar yükselmiş bilim erbabı arasında da divan şairleri az değildir. İstanbul'a yerleşenlerin, Kastamonu'da kalanlara göre şair olarak daha çok tanınıp şuarâ tezkirelerinde yer almaları doğal bir sonuçtur.

Müderris din bilginleri arasından divan şairi olarak da tanınanlardan bazı örnekler vererek, görüşümüzü desteklemek istiyoruz: Akkaftan/Kadı Kemalî, Azerî/Molla İbrahim, Bekâyî, Besim Mehmed Efendi, Es'ad/Hamzazade Es'ad Efendi, Fahîr, Feyzî/Dursunzade Abdullah Efendi, Halimî, Hicabî/Ahmed Hicabî, Hicrî/Ahmed Efendi, İzzet/Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Kani'î, Kemâlî/Taşköprülüzade Kemaleddin Mehmed Efendi, Kıyasî Çelebi, Nişânî/Celalzade Mustafa Çelebi, Nihânî, Nûrî, Nutkî Mehmet Bey, Ömerü'l Fuadî, Reşid Mehmet Efendi, Rıfkî Mehmed Efendi, Sadî/Sadullah Çelebi, Salih/Salahî/Celalzade Salih Çelebi, Şânî, Tûsî/Mustafa Efendi, Ünsî Hasan Efendi, Zekâî Mehmed Efendi.

6. Tarikatların, dergâh-tekke ve zaviyelerin etkisi

Her tarikat, kendi inanç sistemini halka yaymak, geniş bir mürit, taraftar kitlesi kazanmak ister. Bu amaçlarına ulaşmak için başvurdukları vasıtalardan biri de şiirdir. Türk milletinin her ferdinin hayatı beşikten mezara şiirle örülmüştür denilebilir. Şiiri, şairi sevmeyenimiz yok gibidir. Bundan dolayı, tarikat şeyhleri, postnişinler, halifeler, halkın gönlüne, beynine hitabetmek için sık sık şiir kullanmışlardır. Diğer yandan, tarikat ehli Müslümanlardan şairlik yeteneği bulunanlar, Allah'a ve peygamberimiz Hz. Muhammed'e sevgilerini en iyi şekilde şiirle ifade edebileceklerine inanmışlar; Münâcaat ve Nâat türlerini yaratmışlar, ilahi ve nefesler söylemişlerdir.

Kastamonu'da ilk tarikat faaliyetleri Beylikler döneminde Kalenderiyye, Kadiriyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye ve Halvetiyyede başlamış, ardından Bayramiyye kendini göstermiştir. Tebliğimizin konusu Kastamonu'da tarikat faaliyetleri olmadığından ayrıntıya girecek değiliz. Osmanlı Devleti'nin sonlarına yaklaşıldığında; 1894, 1896, 1899 ve 1903 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamelerinde ortak ifadeyle belirtildiğine göre merkezde Halvetiyye, Kadiriyye, Halidiyye, Mevleviyye, Sa'diyye, Rufaiyye, Celvetiyye ve Bayramiyyeden 12 dergâh, 24 tekke, zaviye bulunduğu görülmüştür (Abdulkadiroğlu: 2005, 24).

Kastamonu'da Alevîlik ve Bektaşîlik rağbet görmemiştir. Bektaşî şairlere ancak 19-20. yüzyılda rastlanmıştır ki onların da (Kemâlî, Yorgansız Hakkı Çavuş gibi) tam bir Alevî Bektaşî şair değil de Bektaşîmeşrep olduklarına inanılmıştır. Gerçekten de Alevî Bektaşî şairlerin yetişmesi ve sanatlarını icra edebilmeleri için

öncelikle cemevlerinin bulunması ve cemlerin düzenlenmesi gerekir. Cemlere katılmayan âşık, nereden, nasıl beslenecektir? Kastamonu’da çok sayıda divan şairi yetişmesinin yanında halk şairi fakirliğinin temelinde bu hususun önemli bir payı vardır. Diğer önemli bir sebep de yöreden çıracak yetiştirecek usta şairlerin yetişmemesidir. 19. yüzyılda Erzurumlu Emrah’ın şehre gelip 3-4 yıl kalması ve Kastamonulu şairlere el atmasıyla bu yüzyılda birdenbire halk şairi bolluğu yaşanmıştır. Erzurumlu Emrah’ın yanı sıra Bolulu Âşık Dertli’nin çırağı Ilgazlı Nailî Baba’nın da Kastamonulu halk şairlerinin yetişmesine (Yorgansız Hakkı Çavuş gibi) hizmeti dokunmuştur. Erzurumlu Emrah; Âşık Kemâlî ve oğlu Âşık Hasan vasıtasıyla Âşık İhsan Ozanoğlu’nun yetişmesini sağladığı gibi Kemâlî dolayısıyla Âşık Fevzi’yi de etkilemiştir (Akman: 2011).

Divan şairlerinden tarikat ehli olup sanatına bu inancını yansıtanlardan bir kısmının adlarını sayarak konunun önemini gözler önüne sermek istiyoruz:

Halvetiyye-Şâbânîyye-Zeyniyye Şairleri: Sünnetî, Mahvî-i Kadîm, Fuadî/Ömerü’l Fuadî, Hasan Ünsî, İbrahim Has, Tosyalı Şeyh Nasuh Efendi ve oğlu Mecid Efendi, Vahyî, Lutfî, Ali Haydar Efendi, Feride Hanım.

Kadiriyye Şairleri: Cecelizade İbrahim Nureddin.

Mevleviyye şairleri: Mehmet Nebil Bey, Şifâî/Hasanzade Muhammed Efendi

Nakşibendiyye şairleri: Müstakimzade Sadeddin Süleyman, Şadî, Şemsî-i Hîsarî, Râtip/Ebubekir Ratip Efendi, İzzet/Kazasker İzzet Efendi

Bayramiyye şairleri: Ahmed Ziyaeddin Uluoğlu Efendi

Halidiyye şairleri: Seyyid Ahmed Hicabî, Ballıkzade Ahmed Mahir Efendi

Gülşeniyye şairleri: Fenâyî/Lali Mehmed Efendi

7. Kütüphanelerin etkisi

Bir yerleşim yerinin bilim, kültür, sanat merkezi olmasında kütüphanelerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Kastamonu’da, Beylikler döneminde eser yazılmaya başlanmış, Osmanlı döneminde bu faaliyet çok gelişmiştir. 19. yüzyılda 1867 yılında Vilayet Matbaasının açılmasıyla basma eserler de devreye girmiştir. Kütüphaneler, yazma ve basma eserlerin bir araya getirildiği, korunduğu, bilim ve sanat ehlinin faydalanmak için başvurduğu mekânlardır. Kütüphane, kitap olmadan bilim faaliyetlerinden söz edilemez. Şairlerin şiirlerinin de bulunduğu divan, mecmua, cönk vb. yazma eserler, kütüphanelerin önemli zenginlikleridir. Yeni şairlerin yetişmesinde, bu tür eserlerin okunmasına büyük ihtiyaç vardır.

1903 yılı *Kastamonu Vilayet Salnamesi*’ne göre medreselerde bulunanlar da dâhil şehir merkezinde on kütüphane vardır (Arslan: 2005, 68). Ayrıca, İnebolu’da altı, Taşköprü’de, Tosya ve Devrekâni de de birer kütüphane daha bulunduğu yazılıdır.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat, 1925 yılında da Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasıyla İlgili Kanun TBMM’de kabul edilince; 1926-1928 yılları arasında Kastamonu medrese ve dergâhlarındaki kütüphanelerdeki eserler o zamanki adıyla Memleket Kütüphanesinde toplandı. Toplam 5.359 eser, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi-

sini zenginleştirdi. 2013 yılında ilimizde Yazma Eserler Kütüphanesi kurulmasına yol açtı. Kütüphanenin müdürü Mehmet Öztürk, sempozyumda bu kütüphane ve barındırdığı eserler konusunda ayrıntılı bilgi vereceğinden biz sadece bir liste sunmakla yetineceğiz:

Halidiyye Kütüphanesinden 593, Yılanlı Kütüphanesinden 204, İsmail Bey Kütüphanesinden 279, Dârü'l-Kurra Medresesi Kütüphanesinden 406, Ziyaiyye Medresesi Kütüphanesinden 121, Sıdkıyye Medresesi Kütüphanesinden 373, Münire Medresesi Kütüphanesinden 178, Mevlevihanedan 9, Merdiyye Medresesi Kütüphanesinden 565, Semhiyye Medresesi Kütüphanesinden 370, Numaniyye Medresesi Kütüphanesinden 1.245, Namazgâh/Abdübâki Medresesi Kütüphanesinden 68 ve Araç Mescidi Kütüphanesinden 163.

Bu vesileyle şunu belirtelim ki, Kastamonulu divan ve halk şairlerine ait yazma eser ve cönkler, şiir mecmuaları en çok satın alma ve bağış yoluyla Ankara Millî Kütüphanede toplanmıştır. Şair zenginliğimizin tespiti, eserlerinin korunup yeni nesillere intikali bakımından kütüphaneler hayatî öneme sahiptir.

8. İstanbul'un etkisi

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin idarî merkezi olmasının yanı sıra bilim ve sanatın da başkentiydi. Şairlerin, ünlü bir şair olmaları, yüksek gelir elde edebilmeleri için İstanbul'a gitmeleri şarttı. Hem divan hem de halk şairleri için geçerliydi bu kural. Başta sultanlar olmak üzere, vezir, devlet görevlileri şairleri koruyor, eserlerini, şiirlerini altın keseleriyle ödüllendiriyorlardı. Kastamonu, İpek Yolu üzerinde bir şehirdi. İstanbul'a yakındı. 1846 yılına kadar Anadolu Eyaletinin bir sancağı iken bu tarihte eyalet olmuş, sınırları Üsküdar'a kadar dayanmıştı. Diğer Anadolu sancaklarına göre Kastamonulu şairlerin İstanbul'a ulaşmaları daha kolay olmuştur.

Ünlü divan şairi Necatî Beg (1445-1509), ergenlik çağında Edirne'den Kastamonu'ya gelmiş, burada şair olarak yetişmiş, ünü Bursa'ya kadar yayılmış ama ancak İstanbul'a gidip Fatih'in himayesine girdikten sonra ünlü şairler sınıfına girebilmiştir.

Kastamonulu halk şairlerinden Kemâlî (1821-1892) ve Meydânî (1815-1896) İstanbul'a gidip âşık kahvelerinde çalıp söyleyerek sanatlarını geliştirmiş, hatta sultan Abdülaziz'in himayesine aldığı, sarayında ağırladığı 33 halk şairi arasına girmeyi başarmışlardır.

Kastamonu'da doğmuş ancak şöhreti İstanbul'da yakalamış bazı divan şairlerini sıralayalım: Ârif/Ârif Mehmed Efendi, Halimî/Abdulhalim Çelebi, Harîrî, Hasîb, İzzet/Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Kıyasî, Latîfî, Nâdî, Nâmî/Boyalı Mehmed Paşa, Necatî Beg, Nihânî, Nişânî/Celalzade Mustafa Çelebi, Nurî, Râtip/Ebubekir Ratip Efendi, Sa'dî/Sadullah Sa'dî Çelebi, Senâyî, Sıdkî Paşa, Sun'î, Şânî, Tûsî/Mustafa Çebi.

9. Basın yayın hayatının etkisi

Şairlerin eserlerinin yazıya geçirilmesi, yazma ve basma eserler yoluyla halka ve diğer şehirlere yayılması, sanatlarını sürdürebilmeleri açısından çok önemlidir.

Şairin ününün yayılması, bu sayede geçimini sağlaması için yayın desteğine ihtiyaç vardır.

Kastamonu, bir bilim ve kültür merkezi olduğundan matbaa ile diğer Anadolu illerine göre daha erken tanışmıştır. 25 Ekim 1867, şehirde Vilayet Matbaasının açıldığı tarihtir. 1867-1923 yılları arasında, Kastamonu Vilayet Matbaasında basılan kitap, dergi ve gazetelerin listesi yayımlanmıştır (Abdulkadiroğlu-Tan: 2007, 17-18). En çok şiir, gazete ve dergilerde yayımlandığı, şairlerin sanatını geniş kitlelere yaydığı için süreli yayın listesini burada tekrarlamakta yarar görüyoruz.

Dergiler: *Tiraje* (1910-11), *Kastamonu'da Gençlik* (1920-21), *Sebilürreşat* (1920), *Doğu* (1921-22)

Gazeteler: *Kastamonu* (1872-1938), *Köroğlu* (1908-1918), *Serbaz* (1909), *Nâzikter* (1910-1928), *Şule* (1910), *İlgaz* (1911), *Zafer* (1911-19), *Yeşil İlgaz* (1918-19), *Açıksöz* (1919-1931), *Türkiye* (1921), *Türkeli* (1921).

Görüldüğü üzere Kastamonu'da ilk gazete 1872, dergi de 1910 yılında yayımlanmaya başlamıştır. Kastamonulu şair ve yazarlar bakımından bu dergi ve gazeteler büyük imkân yaratmıştır. 1876 yılında Osmanlı Devleti'nde İstanbul dışında 12 gazete yayımlanmaktadır ki biri *Kastamonu* gazetesidir (Demircioğlu: 1989, 113).

Kastamonu Vilayet Matbaasında 1867-1928 yılları arasında Arap harfleriyle basılan kitap sayısı 107'dir. Listesi Cideli araştırmacı, sahaf Lütfü Seymen'in araştırmasında görülebilir (Seymen: 2008, 292-297).

SONUÇ

Beyslikler ve Osmanlı dönemlerinde Kastamonu'dan çok sayıda divan şairi yetişmesinde sayılan dokuz sebebin içinde bazılarının; ilmî hayat, dinî hayat, idarî ve kültürel merkez oluş ile İstanbul'un etkisi gibi rolü daha büyüktür. Kastamonu Cumhuriyet döneminde de eğitim, kültür, basın yayın alanlarında önemini korumayı sürdürmüş bu sayede güçlü şairlerin yetiştiği görülmüştür. Türk Yenilik şiirinin önemli şairleri arasında yer alan Orhan Şaik Gökyay, M. Behçet Necatigil, Şukûfe Nihal Başar, İ. Hakkı Yılanlıoğlu, Cavidan Tümerkan ve Fazıl Bayraktar ilk akla gelenlerdir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim (2005), *Kastamonu'da Bayramîlik ve Şemsizade Ailesi*, Ankara, 420 s.

----- (1997), "Sofuzade M. Tevfik Efendi ve Şiirleri", *Kültürümüzden Esintiler*, Ankara, s. 354-379.

----- (1989), "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât-ı Sultanî Adlı Eseri Üzerine Notlar", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu/Tebliğler*, Ankara, s. 43-54.

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim-Tan, Nail (2007), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Şehir Edebiyatı: Kastamonu", *Kastamonu Araştırmaları*, haz. N. Tan, Ankara, s. 15-24.

Akman, Eyüp (2011), *Kastamonu Kaynaklarında Erzurumlu Emrah (Müntahabât-ı Eş'âr)*, Ankara, 381 s. , Gazi Kitabevi.

Arslan, Erdal (2005), “1903 Yılı Kastamonu Vilayet Salnamesinde Anlatılan Kastamonu”, *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 57-88.

Bektaşoğlu, Mustafa (2005), “Osmanlı Dönemi Tosyalı Hattatlar”, *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 871-900.

Cunbur, Müjgan (1989), “Kastamonu Tarihinde Ahîler ve Esnaf Kuruluşları”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu/Tebliğler*, Ankara, s. 7-16.

Çağlayan, Bünyamin (2001), “Cem Sultan’ın Kastamonu Sancak Beyliği”, *I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 143-148.

Dağlı, Yücel (2005), “Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi’nde Kastamonu”, *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 195-206.

Demircioğlu, Aziz (1989), “Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu/Tebliğler*, Ankara, s. 151-158.

Erdemir, Avni (1999), *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri*, Ankara, 541 s., TÜSAV Yayını.

Güzey, Ahmet Rifat (2001), “17. Yüzyıl Sonu 18. Yüzyıl Başlarında Kastamonu”, *I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 121-136.

Hayta, Necdet-Ünal, Uğur (2001), “1894 Yılı Kastamonu Salnamesi’ne Göre Kastamonu Vilayeti”, *I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 37-40.

İpekten, Halûk vd. (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara, 580 s., KTB Yayınları: 942.

İsen, Mustafa (1997), *Ötelerden Bir Ses*, Ankara, s. 87-88, Akçağ Yayınları.

İsmail Paşa (1951), *Hediye-tü’l-Ârifin Esmâü’l Mü’ellifin ve Âsârü’l-Musannifin*, bs. haz. Rifat Bilge-Mahmud Kemal İnal, İstanbul, MEB Yayını

Kaçalin, Mustafa (2005), “Kastamonulu Şairler”, *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 271-288.

Kankal, Ahmet (2004), *Türkmen’in Kaidesi Kastamonu/15-18. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı*, Ankara, 387 s.

Karatay, Halit (2008), *Hattat Divan Şairleri*, Ankara, 510 s. Akçağ Yayını.

Kılıç, Filiz (2001), “Şairler Tezkirelerine Göre Kastamonulu Divan Şairleri”, *I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 249-256.

Kılıç, Müzahir (2005), “Şuârâ Tezkireciliğinde Kastamonulu Latifi ile Başlayan Mahallilik Tartışması ve Kastamonulu Divan Şairleri”, *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 189-194.

Koprman, Kazım Yaşar (1989), “Memlûk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu/Tebliğler*, Ankara, s. 17-34.

Kütüklü, Ferhat-Tunoğlu, Kâmil (2012), *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kastamonu*, İstanbul, 560 s.

Ozanoğlu, İhsan (1952), *Kastamonu Kütüğü*, İstanbul.

Seymen, Lütfü (2008), “Taşbaskıdan Hurufata/Kastamonu Vilayet Matbaası ve Bastığı Kitaplar”, *Üsküdar’a Kadar Kastamonu*, İstanbul, s. 287-298, YKY.

Şenel, Süleyman (2007), *Kastamonu’da Âşık Fasılları I-II*, İstanbul, 408-1350 s., Kastamonu Valiliği Yayını.

Tan, Nail-Tan, Özdemir (2004-2015), *Gurur Kaynağımız Kastamonulular*, 10 Cilt, Ankara, Toplam 1.743 s.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 336 s., TTK Yayını.

Yakıcı, Ali (2005), “Türk Âşıklık Geleneği İçinde Kastamonu’nun Yeri ve Önemi”, *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 177-180.

Yakupoğlu, Cevdet (2005), *Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Ankara, 646 s., Gazi Kitabevi.

----- (2001), “Candaroğulları Döneminde Kastamonu’da İçtimai ve İktisadi Hayat”, *I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 55-80.

Yazar, İlyas (2005), “Kastamonulu Divan Edebiyatı Şairleri”, *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 255-264.

Yücel, Neslihan (1993), “Kastamonu’da Âşıklık Geleneği ve Kastamonu’da Yetişen Âşıklar”, Gazi Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış).

Zengin, Ahmet Yaşar (2003), *Kastamonu Velileri*, İstanbul, 248 s.

TÜRKİYE/AKŞEHİR'DE MEDFUN MUTASAVVIF Nİ'METULLAH NAHÇIVANÎ VE TÜRBEŞİ

BURIED SUFI Nİ'METULLAH NAHÇIVANÎ AND HIS TOMB IN TURKEY/AKŞEHİR

ПОХОРОНЕННЫЙ В АКШЕХИРЕ/ТУРЦИЯ СУФИСТ НИМЕТУЛЛАХ НАХЧИВАНИ

Hayrettin İVGİN*

Öz

Nimetullah b. Mahmut en-Nahçıvanî'nin Türkiye'de Konya iline bağlı Akşehir'de türbesi bulunmaktadır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ama ölümünün 1514 M (Hicri 920) tarihi olduğu kabul edilmektedir.

15. yüzyılın 2. yarısında Nahçıvan'da doğmuştur. Hanefî mezhebine mensup olup Nakşibendî tarikatındandır. Hayatının bir bölümü ilim tahsili için gittiği Tebriz'de geçmiştir. 1498 yılına kadar Tebriz'de kalmış ve Kuran tefsiri tamamlamıştır. 1498 yılından sonra İstanbul'a gelmiş, bir süre sonra Akşehir'e yerleşmiştir. 15 yıl burada kurduğu tekkede öğrenci yetiştirmiştir. Kendisine Ahvan'ül Akşehri (Akşehir'in övücü) ünvanı verilmiştir. Burada 12 eser kaleme almıştır. Onun olduğu sanılan 10 eseri daha bulunmaktadır.

Kabri, Akşehir'dedir. Bu yazıda; Nimetullah Nahçıvanî'nin bilinen kısa hayatı, eserleri, ilme yaptığı hizmetleri, kabri ve kabrinin üstündeki kitabelerden söz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ni'metullah Nahçıvanî, Akşehir, Nahçıvanî'nin eserleri, Nahçıvanî'nin kabri ve kitabeleri.

Abstract

There is the tomb of Nimetullah b. Mahmut en-Nahçıvanî's, in Akşehir, the province of Konya in Turkey. His date of birth is unknown. But in Gregorian 1514 (Hijri 920) is considered to be the date of the death.

* Halkbilimi Araştırmacısı-Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

He was born in Nakhchivan on the 2nd half of the 15th century. He was the part of the Hanafi sect and was from the Naqshbandi order. A part of his life had been passed in Tabriz, where he went for his education. Until 1498, he had stayed in Tabriz and he had completed the commentary of Quran. In 1498 he came to Istanbul and after that settled for a while in Aksehir. During 15 years he had trained students in his lodge. He had given the title Ahvan'ül Akşehir (The Pride of Aksehir). Over there he had written 12 works and is believed that there are other 10 works more. His tomb is in Aksehir.

In this article; it is mentioned Nimetullah Nahçıvanî's known short life, his work, his service in the province and inscription on the grave and tomb.

Keywords: Ni'metullah Nahçıvanî, Akşehir, Nahçıvanî's works, Nahçıvanî's the grave and inscriptions.

Hayatı:

Ni'metullah b. Mahmut en-Nahçıvanî^{**} olarak bilinen Şeyh Alvan. Alvan'ül Akşehir, Baba Ni'metullah. Ni'metullah Sultan. Ni'metullah Alvan Baba adlarıyla meşhur olmuş, büyük mutasavvıf ve müfessir Nahçıvan'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Hakkında yazılı olan kaynaklarda da doğum tarihi belirtilmemektedir. Ama ölüm tarihinin 1514 (Hicri 920) olduğunda herkes aynı fikirde-dir.

Ni'metullah Nahçıvanî'nin yaşam öyküsü kısaca şöyledir:

Doğum yeri olan Nahçıvan'da ailesinin yanında iken o yılların (15. yüzyılın yarısında) Nahçıvan'ın ünlü ve değerli âlimlerinden dersler almıştır. Hem dinî ve hem de fennî dersler almıştır. Âlimlerden aldığı dinî ve fennî derslerden sonra tasavvufa yönelmiştir. Daha çocuk yaşta iken ondaki müthiş öğrenme yeteneği ve sevgili bir zekaya sahip olduğu ailesi ve hocaları tarafından keşfedilmiş, özel bir öğrenime tabi tutulmuştur. Gerçi bütün kaynaklar; onun geçim sıkıntısı çeken bir aileye mensup olduğunu belirtmekle birlikte, iyi bir öğrenim gördüğü, çağının ilim erbabından ilim ve irfan aldığı, genç yaşında âlimler arasına katıldığı, âlimler arasında da temayüz ettiğini kabul etmektedir. Ailesinden bildiği Oğuz Türkçesi ile Farsça'yı ve Arapça'yı da çok güçlü bir şekilde öğrenmiştir. Hem dinî eğitimini, hem de fennî eğitimini hangi âlimlerden ve hocalardan öğrendiğini kaynaklardan bulamıyoruz.

Ni'metullah Nahçıvanî, Hanefî mezhebine mensup olup Nakşibendi tarikatındandır. Aldığı ilim ve irfanın yaşadığı Nahçıvan'da kendisine yetmediğini, oralar-dan ayrılarak ilim merkezlerinde olması gerektiğini, hem kendisi hem de çevresi telkinde bulunmuştur. Bu sebeple olsa gerektir ki Nahçıvan'dan ayrılarak Tebriz'e yerleşmiştir. Gerçi onun doğduğu ve yaşadığı yıllar, bölgenin en karışık olduğu dönemlerdir. Bilindiği gibi. XII.-XIV. yüzyıllar arasında Azerbaycan; Moğolların, Harzemşahların ve Timurların istilâlarına maruz kalmıştır. Timur'un öldüğü 1405

^{**}Türkiye kaynaklarında "Nahçıvanî" lâkabı, "Nahçuvanî". "Nahcuvanî" ve "Nahçıvanî" biçimlerinde de yazılıdır.

yılından sonra bölge XV. yüzyıl ile XVI. yüzyılın başlarına kadar Karakoyunların ve Akkoyunların egemenliğine girmiştir. Akkoyunluların yıkılmasıyla bölgeyi Safeviler işgal etmiştir. Ni'metullah b. Mahmut ise işte bu süreç içinde Karakoyunluların ve Akkoyunluların hüküm sürdüğü dönemde yaşamıştır. 1453 yılında Fatih'in İstanbul'u fethettiği yıldır. Bu tarihte Ni'metullah Nahçıvanî yaşıyor muydu? Bilemiyoruz ama bu tarihten sonra bütün Doğu coğrafyasında siyasi değişikliklerin ve çalkantıların olduğu, bunun XV. yüzyılın sonuna kadar devam ettiğini biliyoruz. Muhtemel ki Ni'metullah Nahçıvanî; gerek gençlik yaşlarında ve gerekse olgunluk yaşlarında bu ortama da katlanamayarak Tebriz'e yerleştiğini tahmin edebiliriz.

Tebriz'e büyük bir ihtimalle Uzun Hasan'ın hüküm sürdüğü 1453-1478 yılları arasında bir tarihte, göç ettiğini düşünebiliriz. Uzun Hasan'ın ölümünden sonra yönetimde bulunan Sultan Yakup'un döneminde 1490 yılına kadar Tebriz'de kalmıştır. Hattâ Tebriz'de 1496'da ilk Kuran tefsirini tamamlamıştır. Sultan Yakup, ilme ve ilim adamlarına olumlu ve huzurlu bir ortam sağlamıştı. Sultan Yakup dönemi bitince bu bölgede ve İran'da karışıklıklar oluşmuştur. Ni'metullah Nahçıvanî rahat çalışabileceği bir ortam arayışı içinde olmuştur. Bu sebeble 1498 yılında Tebriz'i terkederek Anadolu'ya gelmiştir.

İstanbul fethedildi 45 yıl olmuştu. Artık İstanbul, Osmanlının başşehriydi. İslam dünyasının ve yakın bölgelerin ve Doğu'nun tüm ilim ve fikir adamları İstanbul'a geliyordu. Çünkü; Osmanlı bütün sanat, ilim ve düşünce adamlarına olumlu ortam sağlıyordu. Aynı yıl içinde Ni'metullah b. Mahmut'un İstanbul'a geldiğini düşünebiliriz. Anadolu'nun ilim ve irfan bakımından geliştirilmesi gerektiği Osmanlı yöneticileri tarafından kararlaştırılınca Ni'metullah Nahçıvanî gibi bir âlimin de Anadolu'nun uygun bir yerinde halkı irşat etmesi gerektiğine karar verilmiştir. İşte bu nedenle Ni'metullah b. Mahmut, 1499 yılında Akşehir'e yerleşmiş daha doğrusu yerleştirilmiştir. Akşehir'e geldiğinde kaç yaşındaydı, bilemiyoruz. Yaşı, 50 miydi, 60 mıydı, tahmin etmek zor ama olgun bir yaşta olduğunu söyleyebiliriz.

Akşehir'de 15 yıl kalmıştır. Orada, Padişah II. Beyazıd döneminde 1514 yılında (H. 920) vefat etmiştir.

Akşehir İlçesi:

İç Anadolu Bölgesinin batısında Konya iline bağlı bir ilçedir. Sultan Dağlarının (en yüksek yeri 2610 m'dir) kuzeydoğu eteklerinde yerleşik tarihi bir yerdir. Akşehir gölü 8 km uzaklıktadır. Şehrin nüfusu 2011 yılı sayımına göre 61.557'dir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin başında bulunan Süleyman Şah'ın 1086'da ölümü üzerine tahta geçen I. Kılıçarslan'dan bugüne kadar Konya ve Akşehir Türk kültürünün beşiği olmuştur. Fatih Sultan Mehmet 1467 yılında Karamanlı Beyliği'ne son verdiği tarihte Akşehir, Osmanlı topraklarına katıldı.

Akşehir, Kurtuluş Savaşı sırasında Batı Cephesi Karargahı olarak (21 Kasım 1921-24 Ağustos 1922) Büyük Taaruz hazırlıklarına ev sahipliği yaptı.

Akşehir çok değerli insanları tarihten bu yana yetiştirdi. Nasrettin Hoca'nın türbesi buradadır. Mustafa Turabî'nin, Seyyid Mahmut Hayranî'nin. Şeyh Ey-

yüb'un, Taceddin Efendi'nin türbeleri; Seyyid Yunus'un haziresi; Sinaeddinzâde'nin, Ni'metullah Nahçıvanî'nin mezarı Akşehir'dedir.

Mescitleri, medreseleri, camileri, şadırvanları, tarihî hamamları, surları, höyükleri, mezarlıkları, kale kalıntıları ve tarihî binaları ile Akşehir kadim bir yerleşim yeridir.

Akşehir'deki Hayatı ve Hizmetleri:

Ni'metullah b.Mahmut, Akşehir'e gelince Ni'metullah Nahçıvanî olarak anılmaya başlamıştır. Kısa sürede Akşehirililer tarafından çok sevilmiştir. Kurduğu tekkede pek çok öğrenci yetiştirmiş, halkı irşad etmiştir. Halkın büyük sevgi ve güvenini kazanmıştır. Akşehirililer onunla övündüğü için kendisine Alvân (Ulvân) Şeyh demişlerdir. Kaynaklarda Alvan'ül-Akşehrî (Akşehirin övüncü) olarak adı geçmektedir. Tekkesinin şeyhi olduğu içindir ki Şeyh Alvân adıyla anılmıştır.

Ni'metullah Nahçıvanî, Akşehir'de bir zaviye (küçük tekke) kurmuştur. Daha sonra bu zaviye, tekke olarak geliştirilmiştir. Bu tekkenin Şeyhi Ni'metullah Nahçıvanî'dir. Padişah III. Murat'ın zamanında bu tekke 1584 yılında yaptırılmış ve genişletilmiştir. Bunu Akşehir Vakıflar Tahrir defterlerinden öğreniyoruz. Tekkenin adı şöyle tespit edilmiştir. "Evkâf-ı Zaviye-i Baba Ni'metullah Nahcuvanî" Bu kayda ve tekkenin vakfiyesine göre; Ni'metullah Nahçıvanî'nin oğlu Mevlâna Hacı Ali Çelebi, bu zaviyenin mütevellisini, şeyhini atayacak yetkidedir. Ayrıca, bu zaviyenin tamiri, yenilenmesinin de oğlunun yetkisi ve emriyle olabileceği yazılıdır. Ancak bugün bu zaviyeden herhangi bir iz ve eser bulunmamaktadır.

Eserleri:

Ni'metullah Nahçıvanî'nin bildiğimiz kadarıyla eserleri şunlardır:

1. El-Fevâhu'l İlâhiye ve'l Mefâtihul-Gaybiyye e-Mûdihatü li'l-Kelimi'l Kurâniyye ve Hikemi'l-Furkâniyye

2. Şerh-i Gülşen-i Râz

3. Terceme-i Nakş-i Fuşûş

4. Hidâyetü'l-İhvân Risalesi

5. Risâle-i Mecmû'â-i Letâ'if

6 .İstılâhatü's-Süfiyye

7. Hidâye

8. Risâle-i Tahkikat

9. Risâle-i Nikât

10. Risâle-i Vücut-ı Mutlak

11. Risâle-i Es'ile ve'l Ecvibe

12. Risâle-i Zikriyye

Bu eserlerden 1. ve 7. sırada bulunan iki eserini Osmanlı Türkçesiyle kaleme almış olup diğer bütün eserlerini Farsça yazmıştır. Gerçi bu eserlerde yer yer Arapça'yı kullanmıştır ama ağırlık Farsçadır.

Eserlerinin tamamı tasavvufa dair olmakla beraber fıkıh, hadis, kelâm, felsefe ve akaid gibi farklı ilim dallarıyla ilgili konulardan da söz etmiştir.

Ona ait olduğu iddia edilen bazı eserlerde bulunmaktadır. Meselâ; 1330 yılında Halep'te doğan ve 1431 yılında 101 yaşında ölen Ni'metullah-ı Veli el Kirmanî'nin bazı eserleri; sanıyoruz ki isim benzerliğinden dolayı Ni'metullah Nahçıvanî'ye maledilerek kütüphanelere öyle kaydedilmiştir. Ni'metullah Nahçıvanî'ye ait olmayan ama onun adına kütüphanelerde kayıtlı bazı eserler şunlardır.

1. Şerh-i Esraru'n Nukta
2. Tefsiru Ayat'l-Kur'aniyye Mutaallikun bi Garkı Firaun ve Necati Kavm-i Musa
3. Risale Fit-Tasavvuf
4. Şerh-i Rubai Şeyh Celâleddin
5. Tercüme-i Cevahir
6. Şerh-i Envâr'ut Tenzil
7. Sual ve Cevap
8. Risâle-i Nikât
9. Risâle-i Mükâşefe

Kabri (Türbesi)

Nahçıvanî, Akşehir'de 15 yıl yaşamıştır. 1514 yılında öldüğünde kaç yaşında idi, bilemiyoruz.

Bugün kabri yani açık türbesi; Akşehir'de Çimenli (Köyceğiz) Mahallesinde, Tekke köyüne giden yolun solunda, Akşehir Deresinin sağ tarafında bulunmaktadır. Kabir bir açık türbe durumundadır. Mermerden yapılmış güzel bir sandukası vardır. Kabrinin etrafı 1989'dan sonra demir parmaklıklarla çevrilmiştir.

A. Baştaki kitabe şöyledir.

بالإلهه خطا ثلث ريس
بلدی عبدالروف افندی اثری

Çevirisi şöyledir:

Balâdaki hattı sülûs Belediye Reisi A bdülrauf Efendi eseridir.

B. İkinci Küçük Taşın Kitabesi

Bu kitabeden türbenin. Hicri 1268 (Miladi 1852) yılında tamirinin yapıldığı anlaşıyor.

هو دوست
كبار اهل الله و مفسرين عظامدن
خواجه نعمة الله قدس سر
حضرتلرينك مرقد منوره لردير
تاريخ تعمیری فی ۱ ذ ۱۲۶۸

Çevirisi şöyledir:

Kibar ehlullahdan ve müfessirini azamdan

Hoca Ni 'metullah kaddese sırra

Hazretlerinin merka-ı münevver eleridir.

Tarih-tamir Fi sene 1 Zilkade 1268

C. Üçüncü Taş

Bu taşta çok güzel beş beyitten oluşan bir şiir vardır:

- 1 حقیقت سرفراز اولیادر حضرت نعمت
بابا کیم حی معنوی در ایدر هرکسانی تصدیق
- 2 حقیقت حقنه واجب رعایت قدری اعلادر
مقامی جدله سر مبراته اولوب تطبیق
- 3 حقیقت منظره ویردی شرف بومرقد ذیبا
ایدلدی منقبتله پک مبارک اولدیغی تدقیق
- 4 حقیقت موجب شاندر سراپا دلنشین
کورردی عاقبت طرز نوینه صدقله تششویق
- 5 حقیقت یمن و جوهرله دیدی تایخنی "عرفان
زهی زینتلره قویدی هله انججمنی "توفیق

Şiirin çevirisi şöyledir:

1.Hakikat Ser-efrâz evliyadır Hazreti Ni 'met

Baba kim hay ma 'nevi ider herkese anı tasdik

2.Hakikat hattına vacib rayet kadri aladır

Makam-ı cetvele sair mübarek olup tatbika

3.Hakikati manzara verdi şeref bu merkadi ziba

Eyledi mevkıbetle pek mübarek oldu tetkik

4.Hakikat oku mucibi şandır serapa dil nişir oldu

Görürdü akıbet tarzı nevine sadakada teşvik

5.Hakikat yemin ve cevherle dedi tarihini İrfan

Zehni ziynetlerle kovdu hele encamını Tefvik

Bu şiirden anlaşılıyor ki bunları Akşehirli Şair İrfan Bey söylemiştir. Kitabeyi Konya Defterdarı Esat Efendi yazmıştır. Çok güzel bir kitabedir.

D. Mezarın Sağında Bulunan Madalyon

Bu madalyonun okunuşundan anlaşılıyor ki türbe ikinci defa H.1307/M.1889 yılında tamir görmüştür. Bu tamir, Tefvik Bey adlı birinin himmetiyle yapılmıştır.

تاریخ تعمیرینه اشبو جوهر اشارتدر
سنه اثار توفقا
سنه ۱۳۰۷ ۱۳۰۷

E. Beşinci Kitabe

Bu kitabe de yine yukarda yazdığımız kitabe ve şiir levhalarını tamamlayan taş kitabedir. Kitabe şu şekilde yazılıdır.

سنه ۸۸۷ تاریخنده و سلطان بایزید ولی
عصرنده کبار خواجهان نقشبندیہدن
قطب الاقطاب صاحب تفسیر قران و شارح کلشن راز
و مؤلف رسائل عربیہ و فارسیہ
الشیخ بابا نعمة الله نحجوانی قدس سره العالی
حضر تلتزینک تربہ شریفہ مبارکہ سیدر
تاریخ تعمیری "توفیق اثری" در
۱۳۰۷
تبرکا قونیہ دفتردارى اسعد افندی یازدی

Kitabenin çevirisi şöyledir:

Sene 887 tarihinde Sultan Beyazid-i Veli

*Asrında kibar hâcegan-ı Nakşibendiye 'den
Kutbul Kutub sahibi 'l-tefsir-i Kur 'an ve Şerh-i Gülşen-i Raz
Ve müellifi Risale-i Arabi ve Farisiye
Eş-Şeyh Baba Ni 'metullah Nahçıvani Kaddese Şirrah 'ul-Ali
hazretlerinin Türbe-i Şerifi mübarekesidir.
Tarih-i Tamir "Tevfik Eseri"dir.*

1307

Teberruken Konya Defterdarı Esad Efendi yazdı

Aslında bu mezar-türbenin bulunduğu yerde, şu anda mevcut olmayan ama sağlığında bir dergahın olduğu sanılmaktadır.

SONUÇ

Ni'metullah Nahçıvanî, bir tefsir alimidir. Tefsirlerinde Hanefî ve Maturidî mezheplerinin görüşlerini işlemiştir. Ölümünden sonra bile Osmanlı yönetimi onun eserlerine iltifat etmiştir. Meselâ; onun Hicri 901'de kendi el yazısı ile yazdığı, Fevâtihu'l İlâhiyye adlı eseri, Topkapı Sarayının III. Ahmet Kütüphanesinde. Bu eser, daha sonra Tedkik-i Müellefaât-ı Şerîyye Meclisi'nin 18 Rebiulevvel 1325 tarih ve 35 sayılı ruhsatnamesi ile 1326 (Hicri) 1908 (Miladi) yılında Matbaa-i Osmaniye'de iki cilt halinde basılmıştır. Ni'metullah Nahçıvanî'nin diğer eserleri henüz basılmamıştır.

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölmesi'nde tarih doktoru Fahrettin Seferli'nin Ni'metullah Nahçıvanî ile ilgili bir yazısının olduğunu öğrendim. Ancak bu yazıyı ben henüz görmedim.

Adına, Akşehir'de bir İmam-Hatip Ortaokulu ve bir cami bulunmaktadır.

Hakkında; Samsun 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimler Anabilim Dalında bir doktora çalışması yaptırılmıştır, 1998 yılında gerçekleştirilen bu doktora çalışmasını Yaşar Kurt yapmıştır. Hakkında Türkiye Üniversitelerinde iki adet de yüksek lisans çalışması yaptırılmıştır.

Ni'metullah Nahçıvanî, bir tefsir âlimi olması ve bir mutasavvıf kimliği taşımasının yanında; hadis, İslâm felsefesi, kelâm ve akaid konularında bir ilim adamıdır. 2014 yılı Ni'metullah Nahçıvanî'nin ölümünün 500. Yılıdır. Onu/bu yılda minnet ve saygıyla anıyoruz.

Ni'metullah Nahçıvanî, Nahçıvan'ın yetiştirdiği en önemli bir şahsiyettir. Nahçıvan üniversite, yüksek okul ve AMEA Nahçıvan Bölmesi bilim adamları; bu değerli kişiliğe önem vererek hakkında araştırmalar ve bilimsel çalışmalar yaptırılmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Yaşar KURT, "Ni'metullah b. Mahmûd Nahcuvanî", *Diyanet İşleri Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 33, İstanbul 2007, s. 132-133.

2. Dr. Hasan ÖZÖNDER, *Konya Velileri*, Arı Basımevi, Konya 1980, s. 161-164
3. Doç. Dr. İbrahim GÖRENER, "İlmi Cazibe Yurdu Osmanlı'da Çok Yönlü Bir Müfessir: Nimetullâh-i Nahcivanî", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, Kayseri 2010. s. 281-294.
4. "Ni'metullah Nahcivani Mezarı", *Akşehir Belediyesi Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Mevlana Kalkınma Ajansı-Akşehir Belediyesi-T.C. Kalkınma Bakanlığı Projesi Yayını, Köroğlu Matbaası, Akşehir 2012, s.8-10
5. Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU, "Ni'metullah Nahcivanî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, Cilt: 8, Şule Yayınları: 19, Kaynak Eserleri: 1, İstanbul 1996. s.23-26.
6. İbrahim Hakkı KONYALI, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir: Tarihî-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945, s. 477-676.
7. Prof. Dr. Mehmet Halil ÇİÇEK, *Ni'metullah en-Nahcivani ve Tefsirdeki Metodu*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ofset Baskı Tesisleri, Van 1995
8. Yaşar KURT, *Ni'metullah Nahcivanî ve Tasavvufî Tefsiri*, (Doktora Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun 1998.
9. Abdülbaki TURAN, "Baba Ni'metullah Nahcivânî ve el Fevatihu'l-İlâhiyye ve'l Mefâtihi'l-Gaybiyye İsimli Tefsiri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Konya 1985. s. 61-76.

Nimetullah Nahcivanî Mezarı

**GÜRCÜ-YAHUDİ İLİŞKİLERİ TARİHİNDEN
(Tskhinvali’de Oturan Gürcü Yahudileri’nin
Faaliyetleri Üzerine)**

**FROM THE HISTORY OF GEORGIAN-JEW RELATIONS
(On the Activities of Georgian Jews Settled in Tskhinvali)**

**ИЗ ИСТОРИИ ГРУЗИНО-ИЗРАИЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ
(О Деятельности Грузинских Евреев, Проживающих
В Цхинвали)**

Prof. Dr. Aleksandr MGHEBRİŞVİLİ*

Öz

Makalede Gürcistan’ın Tskhinvali bölgesinde yaşanan Gürcü-Yahudi ilişkileri ele alınmıştır. Tskhinvali’de anadan doğma ünlü bir Yahudi din adamı ve eylem insanı olan Davit Baazov hakkındaki belgeler tetkik edilmiştir.

Ayrıca Yahudi faaliyetçileri tarafından topluma ve yıllarca oturdukları şehre yapılan katkılardan, sanatsal miraslardan ve her iki toplumun acı ve sevincini paylaştıklarından bahsedilmiştir.

Gürcü – Osetin çatışmaları yüzünden Yahudilerin büyük kısmı İsrail’e gitmiştir. Bu toplumun az bir parçası ise (genellikle Yahudi toplumunun ileri gelen kısmı) Gürcü toplumunun acısını paylaşarak Gürcistan’ın iç bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gürcü Yahudi, Tskhinvali, tarih, İsrail.

Abstract

In this article, the relationships between Georgian and Jewish people settled in Tskhinvali, Georgia, are handled. The documents about the famous Jewish clergyman and activist Davit Baazov, who is a Jew by birth, settled in Tskhinvali are analyzed.

* Gori Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi/GÜRCİSTAN

In addition, the contributions made by Jewish settlers to society and the city they dwell in, artistic heritage, the sorrows and joys of shared by both communities are also mentioned in the article. Because of the clashes between Georgians and Osetians, a great majority of the Jewish population migrated to Israel. A small number of the population (mostly the rich and leaders of the community) were forced to immigrate to the inner parts of Georgia, sharing the tragedies experienced by the Georgian population.

Keywords: Georgian-Jewish, Tskhinvali, history, Israel.

Аннотация

В статье рассматриваются грузино-еврейские отношения, складывавшиеся в Центральной части Грузии, в Цхинвальском регионе.

Собраны и проанализированы материалы о Давиде Баазове, родившемся в Цхинвали и впоследствии ставшим известным общественным деятелем и раввином.

В статье речь идёт о вкладе еврейских общественных деятелей. Их творческое наследие рассматривается в плане ораторского соучастия и сочувствия в общих бедах и радостях обоих народов. Отдельно обращено внимание на еврейских деятелей и писателей, которые годами жили в Цхинвали и своим добросовестным трудом служили его благополучию.

Во время грузино - осетинского этноконфликта большая часть евреев уехала в Израиль, меньшая же часть (в основном еврейская интеллигенция Цхинвали) разделила тяжёлую судьбу грузинского народа и вместе с ним испытала всю горечь беженства.

Ключевы слова: Грузия, Цхинвали, евреи, Давид Баазов, Израил

Грузино-еврейские отношения исчисляются десятками столетий. Они имеют свою неповторимую, уникальную историю. В своих трудах многие ученые, общественные и религиозные деятели как грузинского, так и еврейского происхождения, находят, что феномен грузино-еврейских отношений уходит корнями в процесс их зарождения и формирования. С точки зрения И.Давида, первый период прибытия евреев на Кавказ охватывает полосу времени от провозглашения города Мцхета столицей Восточно-Грузинского государства до провозглашения христианства официальной религией (Давид 1989:26). По его же мнению, до V века до н.э. миграция евреев в Грузии не имела места (Давид 1989:26).

В представленном труде мы постарались обратить ваше внимание на довольно интересные, на наш взгляд, грузино-еврейские отношения, складывавшиеся в Центральной части Грузии, в Цхинвальском регионе.

Грузинский деятель З.Чичинадзе, исследуя вопрос о евреях, проживающих в Цхинвали, делает следующие выводы: «...Цхинвали считался известным торговым местом в Картли (Центральная Грузия), грузинские евреи жили тут с незапамятных времен, т.е. почти с того времени, как урии (евреи) прибыли и поселились в Картли» (Мамиствалашвили 1995:131). Как в старину, так и впоследствии, численность проживающих в Цхинвали грузинских евреев была немалой...у них была собственная тора, исстари их детей обучали только лишь хахамы (раввины). Еврейскому языку, как правило, обучали для чтения молитв, параллельно изучали и грузинский. Цхинвальские грузинские евреи жили так же, как и остальные грузинские евреи, языком общения у них был грузинский, одяние также грузинское, характер – обычный, ростовщичество было распространено среди них не так, как думается некоторым...» (Чичинадзе 1990:131).

Доподлинно известно, что основной деятельностью цхинвальских евреев являлась торговля. По мнению И.Паписмедова, цхинвальские евреи в основном специализировались на оптовой торговле фруктами и овощами. Аналогичной торговой деятельностью занимались 3-4 торговца, поменявшие местожительство и переселившиеся из Цхинвали в Гори (Паписмедов 2014:526).

Что касается ареала их торговой деятельности и его постепенного расширения, по-началу, в 60-х г. XIX века он охватывал населенные пункты и селения Горийского уезда, позже, в 70-х гг. уже Душетский уезд. В 80-х гг. XIX века значительная часть цхинвальских евреев торговала в Кахетии, куда еще до проведения железной дороги попадали через Гомборский хребет. В начале XX века цхинвальские евреи торговали в Пшав-Хевсуретии, куда поставляли пряжу, ткани и всякую всячину, в основном, в обмен на сыр и топленое масло (Паписмедов 2014:557).

Внимания заслуживают сведения И.Паписмедова о численности еврейского населения Цхинвали во второй половине XIX века: «Список платежей (по всей видимости, налоговых, т.к. в нем не указана категория платежей) случайно обнаруженный в одной еврейской семье, проживающей в Цхинвали, дает представление о количестве и состоятельности проживающих тут семей. Этот документ составлен на грузинском языке, не датирован, однако, судя по внесенным туда фамилиям и именам, предположительно относится к 1875-1880 годам. Согласно ему, в тот период в Цхинвали проживало 246 (270) еврейских семей, из числа которых на 51 семью числилась плата в размере 20-40 копеек, на 44 семьи – 50-70 копеек, на 27 семей – от 80 копеек до 1 рубля, а 124 семьи были освобождены от платежа. Если последнюю категорию семей отнести к списку бедных, тех, кто выплачивал 20-40 копеек – к малоимущим, к средней прослойке – выплачивающих 50-70 копеек, а плативших от 80 копеек до 1 рубля – к состоятельным, то получится, что из общего числа проживающих в Цхинвали грузинских евреев 11% (27 семей) были состоятельными, 18% (44 семьи)

являлись среднеимущими, 21 %- малоимущими, а 50% (124 семьи) относились к категории бедных. Из анализа этого документа видно, что большинство еврейского населения, проживающего в Ахалцихе и Цхинвали (приблизительно 60%) было бедным и малоимущим, меньшая часть (30%) относилась к категории среднеимущих, а приблизительно 10% были состоятельными (вышеупомянутый документ хранится в Музее евреев в Грузии) » (Паписмедов 2014:541).

Интересные сведения о синагоге грузинских евреев в Цхинвали были собраны А.Карбелашвили. По его информации в газете «Времена» за 1872 год было напечатано о синагоге цхинвальских евреев: «Длиннобородый хахам (раввин) в белом одеянии с небесной книгой - Рождения в руках поднимался на возвышенное место в центре синагоги. Это довольно большое строение из камня и извести, которое урии (евреи) называют своим святилищем, молитвенным домом, было переполнено богопоклонными евреями. Некоторые, помоложе, сидели, все держали в руках маленькие еврейские молитвенные книжки... их женщинам не давалось право присутствовать в зале синагоги, поэтому они заполняли довольно-таки большой коридор синагоги» (Времена 1972:N28). Тут же следует отметить, что по сведениям Ш. Цицуашвили в Цхинвали функционировали шесть синагог: Тамарашенской общины, каменная Манашеровых, деревянная Паписмедовых, большая каменная Зизовых, синагоги Даварашвили и Крихели (Цицуашвили 2014:21).

Двадцатishестивековые грузино-еврейские взаимоотношения отмечены многими интересными, деятельными личностями. Одним из них являлся Давид Менахемович Баазов. «Маленький еврейский паренек из Цхинвали, смело и отважно шагнувший к северу, к большому еврейскому миру, к вечному еврейскому свету, чтобы постичь его, сдержать и убедить себя, а затем и своих сверстников. Он по-своему понимал роль раввина перед своим народом» (Гвердцители, Батиашвили 1990:121).

« С раннего возраста он старался как можно глубже постичь талмуд, изучить его, и полученные знания посвятить созданию лучшего будущего для своего народа. В этом нелегком деле посильную помощь ему оказывал отец – раввин Цхинвали – Менахем, он и благословил его на этот трудный путь. Любопытного мальчугана отец посвятил во многие тайны еврейской жизни, дал ему начальное, как оказалось впоследствии, довольно –таки солидное образование» (Цицуашвили 2014:364)

Родившийся в Цхинвали раввин Давид Баазов – духовный просветитель евреев и известный общественный деятель, являлся заступником многовекового братства между грузинами и грузинским еврейством.

Дочь раввина Давида – Ф.Баазова, вспоминает: «Мои родители переселились в Тбилиси в 1921 году. Моего отца – раввина и известного общественного деятеля, конгрегация Тбилисских евреев пригласила на культовое служение. Помещение для жилья было выделено на первом этаже

молитвенного дома, который был расположен на стыке улицы Леселидзе и переулка Рижинашвили. В период моего раннего детства переулок Рижинашвили носил сохранившееся старое название – Иерусалимский. Внешний вид переулка был очень красочный, колоритный. В переулке было всего двенадцать домов, но он был густо заселен евреями-беженцами из разных стран. В Иерусалимском переулке жили ахалцихские евреи, а также беженцы из Турции, Персии, Украины и др.» (Литературная Грузия 1989: № 51)

Прибыв в Россию для получения образования, Д. Баазов сблизился с молодыми людьми, исповедующими идеи Паскаля (Еврейское просветительское движение второй половины XVIII века). По возвращении в Грузию он начал активную общественную деятельность, направленную на то, чтобы «вывести из тьмы» грузинских евреев, что подразумевало поднятие их интеллектуального уровня и вместе с тем способствовать их сближению с ашкенази (Ашкенази – евреи, живущие в иностранных государствах).

Давид Баазов был истинным евреем, как говорят, с головы до ног. Более того, он был еще и духовным служителем, раввином. Однако его деятельность не вменялась ни в какие рамки жизни культового служителя. Процессу его становления как деятеля способствовали существующая к том времени в Грузии система общественного мышления и общегрузинская действительность – литература, и, с другой стороны, - тяжелый быт грузинских евреев (Батиашвили 1998:6).

По оценке Ш.Цицуашвили, «... он не только теоретически проповедовал любовь к человеку, но и практически воплощал в жизнь свои идейные воззрения и всегда оставался верным им. Раввин Д. Баазов был достойным сыном еврейского народа, проповедником братства между грузинским и еврейским народами, личностью, которая олицетворяла многовековую дружбу двух наших народов» (Цицуашвили 2014 :369).

Речь идёт о том раввине, который на одном из сионистских конференций, проходивших за границей, во всеуслышание провозгласил: «Я прибыл сюда из одной маленькой, затерянной в Кавказских горах, страны, которая называется Грузией, и где никогда не была неприязнь к еврейской нации, не было еврейских погромов, антисемитизма» (Советская Осетия 1913) .

Скромное и нежное чувство к Грузии не преминуло сказаться впоследствии. На том же мероприятии французский генерал Лифман, представляя Д.Баазова собравшимся, сказал следующее: «Перед вами стоит ваш брат, пришедший из отдаленной страны, однако она должна стать близкой для каждого еврея, его сердца (присутствующие привстали, в зале воцарилась тишина). Сегодняшняя Европа старается утвердить любовь к человеку, но Грузия сделал это еще 2000 лет тому назад. Свидетельство тому – город Мцхета и его старейшина, которые гостеприимно встретили преследуемых из Иерусалима евреев, встретили и приютили по сей день. Несмотря на различные перипетии в истории этой нации, человеколюбие и

братское взаимоотношение осталось неизменным. Грузинская нация с гордостью может заявить: «У нас были цари, духовенство, письменность и литература, однако мы даже не допускали мысли о том, чтобы преследовать другой народ. Мы не замараны кровью, пролитой некоторыми европейскими силами. Да, вот такая она, Грузия, откуда и приехал наш гость. Под бурные аплодисменты аудитории слышались возгласы: «Да здравствует грузинский народ! Здоровья и счастья грузинскому народу!» Присутствующие еще долго не могли успокоиться. На глазах многих выступили слезы. Генерал Лифман завершил свое выступление следующими словами: «Дети мои! Примите мои слова как завет, и выразите любовь грузинскому народу кто как может». Аудитория вновь восторженно приняла эти слова и пожелала грузской нации счастливого будущего» (Родина 1915: № 126).

Мы можем привести несметное количество аналогичных примеров уникального феномена взаимоотношений грузин и грузинских евреев.

В 1937-1938 гг. культурной жизни грузинских евреев со стороны государства был нанесен значительный удар. В 1937 году было арестовано 9 раввинов (двое из них – ашкенази) и без всякого суда и следствия уничтожены в тюрьмах. В 1938 году был арестован известный писатель и общественный деятель Герцель Баазов, который также был умерщвлен в тюрьме. В том же году был арестован и приговорен к смертной казни и Давид Баазов. Однако благодаря неимоверным стараниям его дочери Фани Баазовой, казнь была заменена 10-летним тюремным сроком с ссылкой (Цицуашвили 2014:381).

Отец и сын Баазовы объявили войну прогнившим обычаям в тот период, когда менее всего ценились достоинство деятелей грузинской культуры, корифеев науки, интеллигенции в целом. Вследствие этого раввин Давид и его сын были объявлены врагами народа, а жизнь 33-летнего Герцеля Баазова была завершена развернувшейся в 1937-1938-х гг. трагедией. Не пощадили также преклонного Давида Баазова. Писатель Михаил Шаптошвили пишет: «... через несколько дней разнеслась весть о том, что был арестован раввин Баазов. Весть эта, как ветер «субсаркиса»*, сотрясла еврейские сердца на грузинской земле..., отбросила в непроглядную тьму мысль о национальном воспитании и образовании... безмолвие овладело всем и вся., в том числе и речью еврейской...» (Шаптошвили 1997:50).

Грузинские евреи издревле играли значительную роль в различных сферах жизни Грузии: экономической, политической, национальной и общественной, так продолжалось на протяжении многих лет, десятилетий, веков. Несмотря на различие в вероисповедании, евреи не испытывали от коренного населения Грузии унижений, оскорблений, погромов.

История знает периоды, когда положение евреев, населявших Европу и Россию, резко ухудшалось. Грузинское общество всегда старалось защитить евреев от репрессий со стороны правительства, создать атмосферу толерантности, дружбы, взаимопонимания. Только при таких

обстоятельствах можно было строить новые синагоги, в том время, как в других странах были в разгаре еврейские погромы.

В 1897 году состоялся первый сионистский конгресс. С этого периода начинается т.н. еврейское национальное пробуждение. Согласно сведениям хроники и обзорам тогдашней прессы, одним из первых, вызвавших волну еврейского национального пробуждения в Грузии, являлся Давид Баазов. Ия Экаладзе пишет: «Грузинское еврейство уже стало на пути своего национального пробуждения и, несомненно, внесет свой вклад в развитие грузинской жизни и литературы. Трудно было разломать лед, но вот он тронулся, и первый его разломавший молот принадлежит раввину Давиду Баазову» (Родина 1915: № 240).

Естественно, это был нелегкий путь. Давиду Баазову приходилось преодолевать многие препятствия. Ему противостояли священнослужители высокого ранга, выдвигая в его адрес абсурдные, порой смехотворные обвинения. Иллюстрацией этому может служить пример разногласия между Давидом Баазовым и раввином Кутаисской еврейской общины Элуашвили. Предметом разногласия являлось обвинение Давида Баазова в том, что он, будучи сионистом, намеревался разъединить грузин и грузинских евреев. На это Баазов дал четкий ответ: «Что касается идеи сионизма, хочу сообщить кутаисскому раввину, что сионизм это не шовинизм и вовсе не означает, что одна нация, отделившись от другой, полностью разорвет все взаимоотношения. Грузинский еврей может быть сионистом, но, вместе с тем, может по-братски жить вместе с грузинами, делить с ними радость и горе и без выгоды для себя служить делу благополучия Грузии, давшей ему приют» (Народный листок 1915: № 449).

Мы не можем категорически утверждать, что Д. Баазов был ортодоксальным сионистом (Тип еврейского деятеля, которому будущее своего народа видится не в стране проживания, а в Израиле и который ведет агитацию и пропаганду в этом направлении). В своих записях он неоднократно указывает: «Я категорически отрицаю Ваше мнение, равно как и мнение Ваших товарищей о том, что будто мои записи служат агитационным материалом только лишь для сионистов. В моих многочисленных записях, за исключением двух-трех, Вы не встретите не только агитацию сионизма, но даже намек на это. Верно то, что я писал о быте еврейской общины и приводил примеры из их жизни, однако никогда не присваивал первенства сионистам, наоборот, многократно восхвалял тех, которые в корне отличаются от сионистов» (Родина», 1916, № 423, № 431).

Давид Баазов с присущей ему отвагой боролся за повышение культурного уровня грузинских евреев. Интересное рассуждение о проблемах образования грузинских евреев мы встречаем у К.Церетели (Литературная Грузия 1997: № 10) в его газетной рецензии к книге «В стране «золотого руна» (Книга «В стране «золотого руна» напечатана на грузинском языке в Израиле (автор – Лили Магали).

Если до того времени существовали только лишь хедессы (еврейские религиозные школы), то теперь для усиления еврейского образования формируются целые группы. Тут автор представляет нам деятельность раввина Авраама Халева Хволеса, прибывшего из Ровно. Раввин Хволес, в отличие от священнослужителей высокого ранга из числа грузинских евреев, сразу же реально оценил значение национального отличия грузинских евреев и поддержал раввина Д. Баазова. В 1906 году раввин Хволес учредил в Цхинвали «талмуд-тору» (еврейскую религиозную школу), в которой, как и в синагоге, начал более широкое внедрение еврейского языка. На еврейском языке беседовал он со своими учениками, а особо одаренных он направлял для обучения в Вильнюс и в Минск.

Несмотря на многочисленные попытки и на отчаянную борьбу, Давид Баазов не смог осилить упорное противостояние местных духовных служителей. Он не смог победить в этой борьбе.» (Батиашвили 1998: 36-6) «Братья мои, вот уже два года с огромной болью в груди обращаюсь к вам, но вы и слышать не хотите правды, не хотите видеть истины. Несмотря на это, я вас не обвиняю, так как вы находитесь под влиянием таких лиц, которые наживаются на необразованности народа, беспредельно бесчинствуют и господствуют над ослепшим народом. Благодаря таким лицам, человек, осмелившийся высказать свое мнение вслух, всегда остается в проигрыше.» (Родина 1915: № 355).

В серии писем, опубликованных в газетах «Родина, «Народный листок» и др., Давид Баазов рассуждает о проблемных вопросах еврейского общества того периода. В газете «Народный листок» за 1915 год Д. Баазов пишет следующее: «Мы, грузинские евреи, настолько спаяны с грузинами и настолько впитаны ими, что наше отделение от грузин будет равноценно самоубийству» (Народный листок», 1915, № 458).

Эти строки, эти слова, исходящие из глубин души и сердца дальнорозкого мыслителя и сейчас не теряют своей значимости.

Еврейская нация по сей день желает подтвердить свою верность грузинской нации и добротой отплатить за доброту, за ту любовь, которую на протяжении многих веков она чувствовала с грузинской стороны. На страницах той же газеты раввин Баазов пишет: «...хороший еврей – побратим хорошего грузина и будет хорошим сыном отечества-Грузии, равно как и грузин, он может пожертвовать собой ради интересов Грузии. Благосостояние грузинского народа означает и наше благосостояние и этому вовсе не мешает мое еврейское происхождение, равно как и мое грузинское происхождение не мешает мне остаться тем, кем я был испокон и кто я есть сейчас» (Народный листок 1916: № 663).

Думается, что в подтверждение вышеприведенных строк достаточным будет малая толика из воспоминаний Ш.Маглакелидзе, который в 1917-1918 гг. был чрезвычайным военным уполномоченным Временного Правительства России в Южной (мусульманской части) Грузии: «С Давидом Баазовым,

духовным наставником еврейского населения города Ахалцихе и его уезда, я впервые встретился в начале 1917 года. Эта весьма эрудированная личность обладает глубокими знаниями религиозных вопросов, занялась активной общественной деятельностью. Период его деятельности в Ахалцихе совпал с Февральской революцией, благодаря которой династия Романовых стала собственностью истории, и у наций, живших в пределах России, появилась возможность реализовать идеи независимости» (Литературная Грузия 1990: № 33).

Спустя каких-то два года советский режим в Грузии осуществил мероприятия по ограничению национального и религиозного образования. Он с особой строгостью боролся со всеми национальными деятелями. Трагической оказалась и судьба преклонного раввина Давида Баазова. Его деятельность, направленная на значительное повышение интеллектуального уровня грузинских евреев резко противостояла политике присущей красной России. Поэтому деятельность Д.Баазова и подобных ему была жестоко подавлена новым режимом. Однако их мечта, направленная на благосостояние родной нации, никогда не была обесцвечена» (Литературный Цхинвали 1998: №7).

Со временем, изо дня в день, всё ещё с большей наглядностью чувствовалась тенденция притеснения всякой национально-культурной деятельности и несмотря на это, благодаря неустанному труду и беспредельной любви к родному народу, Д. Баазовым в этот период был достигнут большой успех – мы имеем в виду, что «от правящих кругов было получено разрешение на эмиграцию нескольких десятков семей из Грузии в Палестину. В том же году национально-сионистской миссией от грузинских евреев он посетил Эрец-Израиль» (Гвердцители, Батиашвили 1995).

«Каждый грузинский еврей настолько органично врос в грузинскую действительность, настолько вместе с грузинским народом разделил судьбу страны, её подъёмы и падения, что трудно его отделить от этого органично-целого: грузин и еврей всегда держались вместе. Факт остаётся фактом, каким бы парадоксальным он не казался. легче было написать историю евреев тех стран, в которых они проживали изолированно от остального общества «были гонимы чиновничьим аппаратом господствующего класса и даже существующим законодательством». Да, их историю было легче написать и таковая писалась. Исследователи же истории грузинских евреев оказались перед трудной задачей определить, что и где было грузинским, а что и где - еврейским. Отсюда как следствие – всё это явилось причиной нехватки исторических материалов отражающих духовную, культурную и политическую жизнь евреев» (Мамиствалишвили 1995:9).

Как мы уже отмечали, как на всей территории Грузии, так и старинной грузинской земле Цхинвали грузино-еврейские отношения носили образцовый характер.

Путевые заметки Иуды Халева Чёрного, сделанные во время путешествия по Грузии в 60-70 гг. XIX века содержат интересные сведения о жизни еврейской общины в Цхинвали. В труде «Путешествие в Пред-и Закавказье» автор делится с читателем своими впечатлениями, полученными во время его пребывания на Кавказе. В указанной работе представлена важная информация о численности, быте, обычаях и других деталях жизни цхинвальских евреев того времени. Вашему вниманию предлагаем некоторые выдержки из текста данной работы: «... вместе с цхинвальским раввином Яковом и раввином Элиахусом вечером 15 мая мы гостили у князя Эристави, начальника Горийского уезда. По приезду в Цхинвали наша карета оставалась у одного прекрасного дома, вид которого был восхитителен. Этот дом принадлежал равину Якобсу. На встречу со мной собралось множество людей. Я вышел из кареты и поднялся на верхний этаж. Люди, не отрывая взгляда с удивлением смотрели на меня. Поздоровались с князем Мачабели (в крепостном подчинении которого были евреи Тамарашенской общины) и двумя учителями армейской школы, разговорились. Некоторое время спустя я посетил местного пристава.

Ночью мы направились в синагогу. Здешние синагоги сильно отличаются от молитвенных домов дагестанских евреев: большой зал и вокруг, по периметру стен установлены парты. После ночной молитвы, подходившие ко мне люди сначала касались рукой моего лба, а затем целовали мне руку. То же самое повторилось и следующим утром: поцелуй руки и шабат-шалом».

В субботу вечером меня навестили армянский священник и сельский учитель. В воскресенье - бретский раввин Шалом.

Цхинвали небольшая деревня. Здесь протекает быстрая и довольно глубокая река Лиахви, неугомонные волны которой стремительно несутся по направлению к Гори. В Цхинвали большое количество садов и виноградников. Множество людей здесь занимаются садоводством.

Утром 19 мая мы отправились в село Тамарашени навестить князя Мачабели. Он устроил нам пышный приём, гостевали мы в отдельной комнате. Позже к нам присоединились две госпожи, завязалась беседа... Ублажённые беседой, мы попрощались с хозяином и направились к дому Давида Мартыновича Мачабели. Давид Мачабели принял нас подобающим образом, как приветливый хозяин, поведал нам многое из жизни и быта местных евреев. Князь показал нам царские грамоты, выданные роду Мачабели.

Как оказалось, цхинвальскими евреями было здесь приобретено множество садов и виноградников. Земляные наделы тут плодородны и орошаются. Хлеб здесь пекут ржаной, мясо кроме пятницы не употребляют. Сельские торговцы завозят птицу и продают на протяжении всей недели.

Тамарашенские евреи занимаются пряжей шерсти – ткацким делом.. Часть из них занимается торговлей – продают разные лекарства и привезённую из Тбилиси готовую одежду.

В Тамарашени проживало 25 еврейских семей, состоящих из родовых фамилий: 1. Иосебашвили, 2. Дедиашвили, 3. Давиташвили, 4. Элиашвили, 5. Наникашвили. Фамилии эти известны на протяжении последних 200 лет (Халев 2014).

В 1890 году Цхинвали посетил раввин Абраам Хволес. По просьбе цхинвальских евреев он остался здесь с семьёй и стал раввином цхинвальской синагоги.

Приезд раввина Хволеса вскоре повлияло на жизнь Цхинвали. Увеличилось число верующих, оживилась талмуд-тора, если ранее синагоги посещала пара-другая талидов, теперь залы синагог были переполнены» (Патаркацишвили 2002:4) В этот период в Цхинвали насчитывалось семь молитвенных домов – бейт кнессет (Имеется в виду: 1). Тамарашенская , 2)Риельская, 3)-4) Большая и малая Крихели, 5). Давараанти, 6) Кехианти, 7).т.н. Большая)) В Цхинвали возросло количество еврейского населения, можно заключить, что Цхинвали постепенно формируется большим еврейским центром.

«По инициативе раввина Хволеса в 1906 году в Цхинвали построена первая в Грузии иешива, где обучалось около 400 детей, в том числе и группа девочек. Для евреев Грузии Цхинвали стал одним из центров по вопросам религии и сионизма. Раввин время от времени ездил в Гори, Тбилиси, Ахалцихе, Сурами, Карели, Мухрани для проведения разъяснительных работ, что способствовало открытию иешив и мамшуд-тор в разных городах и посёлках Грузии – Кутаиси, Кулаши, Они и др.» (Шида Картли 2002:№441-442).

Раввин Авраам Хволес не обошёл заботой и цхинвальских талмид-хахамов: Гавриила Даварашвили, Аарона Патаркацишвили, Ицхака Мамиствалова, Якова Даварашвили, Давида Баазова, Натана Элиашвили, Хайма Манашерова и др.

Заинтересованный в улучшении условий жизни, повышении уровня образования и углубления культурных традиций грузинских евреев, Хволес призвал раввинов Грузии к созыву и проведению всеобщего собрания. В его «Обращении к раввинам Грузии» говорится: « Обращаюсь к вам, ко всем раввинам и священнослужителям евреев Грузии, ко всем, кому справедливо присвоено и дано право заслуженно носить это многозначное звание, всем, кого хоть как-то заботит судьба и положение своих братьев. Если в вас ещё не погасла последняя искорка и где-то в уголке вашего сердца всё ещё тлеет она – эта последняя искорка надежды на лучшее будущее – подумайте и учтите теперешнее положение, которое породило множество таких вопросов, которые требуют от нас совсем иных подходов и разъяснений.

Поэтому мы считаем необходимым и обязательным обратиться к вам с призывом, чтобы евреи со всех уголков Грузии присутствовали на всеобщем собрании раввинов, которое с разрешения правительства состоится 13 октября в г. Кутаиси. Цель собрания – рассмотреть и учесть положение, жизнь и быт грузинских евреев, обсудить и выявить те пути, которые бы способствовали их моральному и культурному возрождению. Во всех уголках Грузии, где проживают грузинские евреи, учредить достойные училища и читальни, обучить ремёслам и прикладным работам и насколько это возможно, пойти на отказ распространённого среди них мелкого торгашества и др» (Народный листок 1915: № 392).

На обращение Хволеса одним из первых откликнулся Давид Баазов: «Цхинвальский раввин А. Хволес считается ортодоксальным главой и авторитетным лицом в Грузии, поэтому мы можем с полной уверенностью сказать, что правдивый призыв в его обращении, которое печатается во всех грузинских газетах, вызовет, несомненно, огромную радость в сердцах сознательных евреев, да и сами раввины с большим удовольствием примут те слова, с которыми к нам обращается великий раввин Хволес, и ещё, каждый раввин постарается приехать в г. Кутаиси в назначенное время, т. е в октябре... если мы раввины и, вместе с нами, передовые представители из числа грузинских евреев не объединимся и общими силами не приступим к совместным действиям, по решению наших проблем), то можем быть уверены, что будем вечно погружены в мглу и не будет для нас процветания. Именно поэтому, наш уважаемый Хволес, цхинвальский раввин, призывает нас всех к разработке общих действенных мероприятий и к выявлению того, что требуется грузинским евреям и по какому пути должны они следовать.

Поэтому с удовольствием приветствуем призыв нашего главного раввина и имеем полную уверенность в том, что просьба его не останется гласом вопиющего в пустыне» (Родина», 1915: №188).

Материалы, опубликованные в газете «Народный листок», являются ясным подтверждением того, как грузинские евреи выражали благодарность грузинскому народу. Мойша Шимшиашвили пишет: «В связи с учреждением Кавказского единства произошло приятное событие – 21 мая, в посёлке Они около 400 евреев во главе с раввином Д. Баазовым собрались в большой синагоге и отслужили молебен... Затем, со свойственной ему чувственной речью, выступил раввин (Д. Баазов), он выразил глубочайшую благодарность грузинскому народу и, ссылаясь на исторические факты, доказал, что грузинский народ всегда нёс знамя человеколюбия, что под этим знаменем нашёл себе приют и еврейский народ, и что грузинский народ был и по сей день остаётся покровителем нашей нации... Господин Баазов своё выступление завершил следующими словами: « Дай, Господь, дожить до процветания Грузии, до счастья грузинского народа. Тогда и мы будем счастливы. Братья! Нам следует совместно с грузинами бороться за

процветание нашей Родины-Грузии, именно этим, мы сможем отплатить долг» (Гантиади 1988 : №5).

Благодарным пафосом проникнут и последующий, заслуживающий внимания, газетный материал Д. Баазова « Евреи и грузины» (Сакартвело 1916: 28/V, 29/V).

Здесь же следует отметить, что в труде Л. Магали «История и культура грузинских евреев в стране «золотого руна» приведены интересные сведения и авторские суждения о Давиде и Герцеле Баазовых.

Таким образом, представленная работа охватывает исчисляемые десятками веков грузино–еврейские отношения в Цхинвали.

Внимание обращено на закалённую веками дружбу между грузинами и евреями в Цхинвали. На передний план вынесены некоторые светлые страницы истории показательной дружбы двух народов.

Собраны и проанализированы материалы о Давиде Баазове, родившемся в Цхинвали и впоследствии ставшим известным общественным деятелем и раввином.

В этой работе речь идёт о вкладе еврейских общественных деятелей, и их творческое наследие рассматривается в плане ораторского соучастия и сочувствия в общих бедах и радостях обоих народов.

В труде внимание обращено на еврейских деятелей и писателей, которые годами жили в Цхинвали и своим добросовестным трудом служили его благополучию.

Во время грузино - осетинского этноконфликта большая часть евреев уехала в Израиль, меньшая же часть (в основном еврейская интеллигенция Цхинвали) разделила тяжёлую судьбу грузинского народа и вместе с ним испытала всю горечь беженства.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Давид И. История евреев на Кавказе. Т.1. Тель-Авив. 1989, с.26;
2. Давид И. Записки. Т.1. Тель-Авив. 1989, с.26;
3. Мамиствалашвили Э. История грузинских евреев. Тб., 1995, с.131;
4. Чичинадзе З. Грузинские евреи в Грузии. Тб., 1990. (первое печатное издание 1904 г. под заголовком «Грузинские израильтяне в Грузии»).
5. Паписмедов И. «К истории меновой торговли евреев Грузии». Труды Музея истории евреев Грузии Давида Баазова (сканированные в одну книгу «Труды историко-этнографического Музея евреев Грузии»), Тбилиси, 2014;
6. Цицуашвили Ш. Из истории национального мышления грузинских евреев. Тб., 2014 Труды Музея истории евреев Грузии Давида Баазова

(сканированные в одну книгу «Труды историко-этнографического Музея евреев Грузии»), Тбилиси, 2014;

7. Иуда Халев Чёрный « Путешествие в Пред- и Закавказье» Труды Музея истории евреев Грузии Давида Баазова (сканированные в одну книгу «Труды историко-этнографического Музея евреев Грузии»), Тбилиси, 2014;

8. Гвердцители Г., Батиашили Г. «Из родины на родину», ред. Панджикидзе Г., 1990;

9. Магали Л.(Магалашвили). История и культура евреев Грузии. В стране «золотого руна», Тель-Авив,1992;

10. Шаптошвили М. Господь извышне все лицезрел., Гори,1997;

11. Хаханашвили Д. Благодарственная от грузинских евреев. Журнал «Гантиади», 1988, №2;

12. Чхенкели Т. Грузинская пресса и еврейский вопрос. Журнал «Цискари», 1990, №4;

13. Патаркацишвили «Воспоминания о Цхинвали». Газета «Шида Картли», 2002 г. №441-442;

14. Мгебришвили А. Великий цхинвальский раввин. Газета «Литературный Цхинвали», 1998, №7;

15. Батиашили Г. Портрет в современном интерьере. Газ. «Литературная Грузия», 1998, № 36;

16. Баазов Д. Евреи и грузины. Газета «Сакартвелო», 1916, 28/V,29/V;

17. Газета «Дрозба»,1872,№ 13;

18. Газета «Литературная Грузия», 1989 - № 51, 1990 - № 33, 1997 - № 10;

19. Газета «Сахалхо пурцели», 1915 - №№ - 392,449.458, 1916 - № 663;

20. Газета «Самшобло», 1915 – 1916 г.г. №№ - 126, 188, 240, 355;

**GÜRCÜ ASILZADELERİ TAVKHELİSDZE-
MAÇABELİ'LERİN KUDÜS GÜRCÜ KİLİSE-
MANASTIRLARIYLA İLİŞKİLERİ**

**RELATIONS OF GEORGIAN NOBLES (TAVKHELİZDE-
MACHABELI) WITH GEORGIAN MONASTERIES
IN JERUSALEM**

**ОТНОШЕНИЕ ГРУЗИНСКИХ КНЯЗЕЙ ТАВХЕЛИСДЗЕ И
МАЧАБЕЛИ С ГРУЗИНСКИМИ ЦЕРКВЯМИ-МАНАСТЫРЯМИ
В ИЕРУСАЛЕМЕ**

Prof. Dr. Giorgi SOSIASHVILI*

Öz

Ortaçağ döneminde Gürcistan hükümdarları yurtdışında bulunan Gürcü kültür ve dini merkezleriyle çok aktif iletişimde bulunuyorlardı. Kral ailesinin yanı sıra, Gürcü asilzadeleri bu merkezlere özel ilgi gösteriyorlardı. Bu ilgi yalnız dini açı-
sından değil, maddi açıdan da gösterilmekteydi. Gürcü asilzadesi olan Khela Tavkhelisdze Kudüs'teki Gürcü kilise-manastırlarına fazlasıyla ilgi göstermiştir. Kral ailesi tarafından Khela Tavkhelisdze'ye kendiliğinden yok olan asilzade Ma-
çabelilerin mülkü verilmiştir. Tavkhelisdezelerden önce, Didi Liakhvi vadisinde yaşayan Maçabeliler “Kutsal Topraklarla” belli bir bağlantıda bulunuyorlardı. Bu bilgiler XVIII. yüzyılda faaliyet gösteren ünlü gezgin ve Kudüs'ü ziyaret eden Timote Gabaşvili eserinde mevcuttur. Adı geçen Gürcü gezgin, eserinde Amilğam-
bar Panaskertel-Tsitsişvili ve Maçabeliler tarafından inşa ettirilen Kudüs'ün Aziz Ekaterine rahibeler kilisesinden bahseder. Jvari manastırında Khela Tavkhelidze adına merhumlar için yemek veriliyordu ve ayin yapılıyordu. Khela Tavkhelis-
dze'nin Kudüsteki Gürcü dini ve kültür merkezleriyle aktif iletişimde bulunduğu “Golgotha Elyazması” adlı eserde belirtilmiştir. Khela Tavkhelisdze başhaznedar görevinde iken Golgotha kilisesinde faaliyet gösteren Gürcü din adamlarına 100 Pluri göndermiştir. Ancak, bu paraya Jvari Manastırında görev yapan din adamları el koymuşlardır. Yerine ise, Golgota kilisesi din adamlarına yılda 12 litre bitkisel yağ vereceklerini üstlenmişlerdir. Maçabeliler tarafından “Kutsal Topraklara” gös-
terilen saygı ve özen Khela Tavkhelisdze tarafından layıkıyla devam ettirilmiştir.

* Gori Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi/GÜRCİSTAN

Anahtar Kelimeler: Tavkhelisdze, Maçabeli, Gürcü, Kudüs Manastırı, Khela Tavkhelisdze,.

Abstract

During Middle Ages, Georgian rulers were actively interrelated with Georgian cultural and religious centers beyond the borders. In addition to the royal family, Georgian noblemen were privately interested in such centers. Such an interest was not only based on religion, but it also included financial support. A Georgian nobleman, Khela Tavkhelisdze, was very much interested in churches-monasteries in Jerusalem. He was granted by the royal family the lands of Machabeli noblemen, who were wiped off by themselves. The Machabelis, who were settled in Didi Liakhvi Valley before the Tavkhelidzes, had significant connections with the "sacred lands". This information is to be found in the work produced by the famous wanderer, Timote Gabashvili, who was active in the 18th century and visited Jerusalem at this time. This wanderer tells about the nun-church of St. Ekaterina in Jerusalem, constructed by Amilghambar Panaskertel-Tsitsishvili and the Machabelis. Meals were offered for the souls of the dead in the name of Khela Tavkhelisdze and religious ritulas were performed in Jvari monastery. That Khela Tavkhelisdze was actively interested in religious and cultural centers in Jerusalem is outlined in the stenography titled "Golgotha Cronicles". While Khela Tavkhelisdze was the chief treasurer, he sent 100 Pluri to Georgian clergymen working in Golgotha church. However, the clergymen working in Jvari Monastery took hold of that money. In return, they promised to deliver 12 litres herbal oil every year. The respect and dedication shown by Machabelis were truly continued by Khela Tavkhelisdze.

Keywords: Khela Tavkhelisdze, Machabeli, Jerusalem, Djvari, Golghota manuscript.

Аннотация

В период средневековья грузинский царский двор имел активное взаимоотношение с грузинскими пристанищами. Наряду с царским двором, грузинские дворяне тоже придавали особое внимание грузинским святыням за пределами своей страны. Оно было выражено как в духовном, так и в материальном виде. Грузинский дворянин ХелаТавхелидзе уделял особое внимание к грузинским церквям и монастырям в Иерусе́леме. После вымерания феодального двора Мачабели, царский двор передал всё имение этого двора ХелеТавхелидзе. До Тавхелидзе, феодальный двор Мачабели жил в в ущелье реки ДидиЛиави. Двор Мачабели имел определённое отношение с Святой землёй. По поводу этого имеется интересная информация в записях известного грузинского духовного деятеляТимотеГабашвили, который в середине XVIII=го века находился в Иерусе́леме. Грузинский пилигрим описывает женский монастырь святой Екатерины, которую построили Ами́лгамбар Ци́цишвили и дворяне

Мачабели. В монастыре Джвари на имя ХелыТавхелисдзе были установлены поминки. Видно, что ХелаТавхелисдзе имел активные отношения с грузинскими пристанищами в Иерусалеме. Это подтверждается т.н. "Голгофской рукописью". Находясь на посту главного хранителя сокровищ, ХелаТавхелисдзе отправил грузинским монахам Голгофской церкви 100 флури. Однако, эти деньги усвоили монахи Иерусалимского грузинского монастыря Джвари. В замен, они обязались отправить монахам Голгофского монастыря ежегодно 12 литров растительного масла. Установленное двором Мачабели уважение и забота над Святой землёй, было достойно продолжено ХелойТавхелисдзе.

Ключевые слова: Хела Тавхелидзе, Мачабели, Иерусалем, Джвари, Голгофская рукопись.

During medieval times Georgian royal house had active relations with Georgian priories. Alongside with the royal family, Georgian nobles showed special reverence and respect towards the Georgian sanctities abroad; it was mirrored not only in spiritual subjection, but in material assistance as well. Georgian monasteries, which represented a strong cultural hearth outside of Georgia, received large amounts of assistance from the royal house, as well as from the Georgian noble families. Georgian monasteries, which were established abroad, had in their possession large parts of lands and the financial assistance was directed in taking care of the respected lands. Amongst Georgian priories, a special privilege was given to the Djvari Monastery in Jerusalem (Monastery of the Cross), which had lands in various parts of Georgia, as well as in ShidaKartli.

For example, village Dirbi was in the possession of Djvari Monastery and the Dirbi Monastery of Mary, the Mother of God represented a residence of Archimandrite of Jerusalem. Djvari Monastery of Jerusalem also had in possession village Tergvisi (Lesser Liakhvi Gorge), village Sagolasheni and also had serfs in Gori, village Ateni and village Nikozi (Mamistvalishvili 2004:53). If, we look at the documentary sources about Georgian colony in Jerusalem, in particular, the funeral repasts, it is vivid, that the nobles played key role in taking care of Georgian priory during the medieval times. In this regard, statesman KhelaTavkhelisdze is worth mentioning, who from our point of view was the founder of Machabeli feudal house (Sosiashvili 2005:39). KhelaTavkhelisdze is mentioned in the inscription on the tower of Tiri Monastery, which is dated in the end of XIV century. In the inscription, we read: "May the God forgive the sins of Siaush and Rati and Asat and Khel and Machabeli and their parent, Amen"(Gvasalia 1983:37). KhelaTavkhelisdze is also mentioned in the second inscription of Tiri Monastery, which is an inscription on the oratory of the Monastery: "May the God forgive the sins of BevrozMakhatlishvili, a faithful servant of Khela" (Megreldze1984:213). KhelaTavkhelisdze was a regular member of the Tavkhelisdze house in the first inscription; however in the second inscription on the oratory of Tiri Monastery, he is mentioned as the treasurer of the house. It is thus interesting to know, when the

Tavkhelisdze's were given the Tiri Monastery. It is worth mentioning that the parents of KhelaTavkhelisdze had performed great services for the Georgian Orthodox Church and it is proved by T. Zhordania, who explored two credentials in Mtskheta. As according to the researcher the documents date back to 1401-1407. In the credentials Catholicon Elioze (1399-1419) and the Tavkhelisdze's are mentioned: Asata, his wife Sosana and their son Kheli, who was already a treasurer by the time: "To Mtskheta and to Catholicon Elioze... I AsataTavkhelisdze, my wife Sosana and son Kheli, a treasurer and MestumreGogia, (A position in Georgian noble houses during medieval times, whose obligations were to host visitors) and servant Chalcherashvili with their lands... funeral repast for Asat will be celebrate on one day and for Sosana on the other"... The credential also bears writing: "Asat and Sosana should be mentioned by our will... and the treasurer Khel"(Zhordania 1897:207).

The second credential also bears the same narrative: "To the Saint Catholicon Elioze... I, TavkhelisdzeAsat, my wife Sosana, our son Khel, a treasurer, MestumreGogia, servant Chalchesshvili and Kunnora with their lands... Please, attribute repast for our souls... I ArsenTsotskhasdze wrote" (Zhordania 1897:207). If The Tavkhelisdze's were given the Tiri Monastery while KhelaTavkhelisdze was a treasurer, then Khela would have not been mentioned in the inscription as a ordinary member of the house of Tavkhelisdze. Therefore, Tavkhelisdzes obtained the right to make inscriptions of the tower of Tiri Monastery during the reign of Asat-Tavkhelisdze, thus when Khela was further promoted in the feudal hierarchy, he paid more attention to Tiri Monastery and decorated the Monastery with further inscriptions. Khela presented the Tiri Monastery with many lands and servants in the villages of Muguti, Kemerti, Tchala, Megvrekisi, Pkhvenisi and Magrandvaleti in Liakhvi Gorge, which is acknowledged in the 1432 document(Gvasalia 1983:112).

Asat Tavkhelisdze's special service towards the Orthodox Church is mentioned in one more document of 1394-1419, where we read that he endowed with servant to the Svetitskhoveli Monastery (Annotated Lexicon of Persons Part II 1993:268). From our point of view, Tavkhelisdze's house promotion on the political arena in Georgia began during Asat's life, whereas it reached larger scale during the activities of Khel, who made related to the Royal house, by marrying cousin of Aleksandre I, Gulkan, a daughter of Atabagi and soon became a treasurer of the country, which helped him to continue charity work towards the Orthodox Church more. He took care not only of Tiri Monastery, but also took care of Georgian monasteries abroad. From our point of view, the Tavkhelisdze noble house took the place of Machabeli feudal house. Prior the entrance of the Tavkhelisdze feudal house on the political arena, the Machabeli feudal house, who resided in Liakhvi Gorge, had relation with the Holy Land in Jerusalem. In this regard, very interesting piece of information is provided by cleric TimoteGabashvili, who visited Jerusalem in the midst of XVIII. Georgia pilgrim, describes the Jerusalem Monastery of Saint Ekatrine, which was built by AmilgabarFanaskertel-Tsitsishvili and Machabeli House" AmilgabarFanaskertel-Tsitsishvili and Machabeli's are mentioned in the

inscriptions on Monastery of Saint Ekaterine” (Gabashvili^{1956:81}). As according to the notations by E. Metreveli on Gabashvili’s information: “The information is trustworthy, as TimoteGabashvili read the inscription on the Monastery, but it is difficult to say which Amilgabar it was, a founder of the Monastery – in the first half of the XIV century or the upcoming XV century. In any case, we should suppose that the Monastery was built on either of the dates” (Gabashvili^{1956:146}). Researcher Davit Kldiashvili presumes that the founder of the Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine was AmilgabarPanaskerteli, whereas the co-founder from Machabeli feudal house is KhelaTavkhelisdze, who was related to the Royal House in Georgia and held a position of treasurer, mainly with Aleksandre I, whose cousin, Gulkan, daughter of Atabagi was married to Khela. D. Kldiashvili writes: “As it turned out, in the first half of the XV century the a thanksgiving service was held for AmilgabarPanaskerteli and his family members at Jerusalem Djvari Monastery, as well as on Mount Sinai at Saint Ekaterine Monastery; All the above mentioned gives us a foundation for supposition that Amilgabar-Panaskerteli feudal house and Machabeli feudal house could be considered as the founders of the Saint Ekaterine Monastery in Jerusalem (Kldiashvili 1988:75). As according to D. Kldiashvili, KhelaTavkhelisdze, a XV century political statesman had close and intensive relations with the Georgian residing in priories in Jerusalem. Aleksandre I sent emissaries to Egypt, to Sultan Jaqmaq with a favor of protecting Georgian monks residing on the Holy Land. “Who could be the emissaries of the Georgian King, who had the confidence of the King to regulate the relations of the Georgian Royal house with the Jaqmaq Sultanate and protection of Georgian colonies? By the time, one of the emissaries was KhelaTavkhelisdze, who held a position of the treasurer (Kldiashvili 1988:80). In the letter to Sultan Jaqmaq the names of the Georgian emissaries are not mentioned, therefore our claim that KhelaTavkhelisdze was among the emissaries is only hypothetical, as there are no other arguments. With regards to Machabeli feudal house, co-founders of Saint Ekaterine Monastery of Jerusalem, D. Kldiashvili refers to them and identifies them to the name of KhelaTavkhelisdze. The researcher notes: “It is unknown when the Mount Sinai monastery received the lands in the village (village Megvrekisi is meant – G.Sosiashvili). Despite that, I suppose all the above mentioned allows us to have several audacious suppositions that the lands in village Megvrekisi were given to Mount Sinai Monastery by the Machabeli feudal house. Although, we should not exclude that KhelaTavkhelisdze and his family members could have given the lands to Jerusalem Saint Ekaterine Monastery, which might have been founded to rival the Mount Sinai Monastery” (Kldiashvili 1988:81). As we mentioned above, KhelaTavkhelisdze was an influential and famous statesman of the first half of the XV century. He was a care taker of monasteries not only in Georgian kingdom, but abroad as well.* In case, Khela was the co-founder of the Monastery, he should have been mentioned alongside AmilgabarPanaskertel-Tsitshishvili. Thanksgiving services were held in the name of Khela at Djvari Monastery. As according to the notes from E. Metreveli, TimoteGabashvili saw in the memorials at Jerusalem Saint Ekaterine Monastery and according to those memorials wrote that the found-

ers of the Monastery were AmilgabarPanaskertek-Tsitsishvili and Machabeli feudal house. In case, KhelaTavkhelisdze's name was in memorials alongside Amilgabar-Panaskerteli, from our point of view, this fact would not be overlooked by TimoteGabashvili. Apart from this, by the time (we mean Khela's political and social activities) the Tavkhelisdze feudal house was not mentioned as Machabeli feudal house. In this case, we should have noticed surname "Machabeli" in the memorials in Djvari monastery and not the surname of "Tavkhelisdze". About the issue, in particular the foundation of Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine, Prof. E. Mamistvalishvili notes: "We have the references about the charity works of the Panaskertel-Tsitsishvili feudal family from the 50s of the XVIII century, whereas the same could not be said about Machabeli feudal house. TimoteGabashvili does not even mention the Machabeli feudal house. As it turns out, it was not mentioned in the memorials Jerusalem Djvari Monastery. AmilgabarTitsishvili, along with Machabeli was a XV century statesman; therefore we should suppose that the Monastery was founded in the same century. As according to the supposition by E. Metreveli, the Monastery should have been founded in the beginning of XIV century and upcoming XV century. From my point of view, we should specify the date and place preference on the beginning of XV century and therefore suppose that the co-founder of the monastery was the Machabeli house, who showed themselves in the fight against Tamerlane" (Mamistvalishvili 2012:7). It is thus mentioning that the references about the participation of Machabeli house in the fight against Tamerlane are present in the Machabeli edition of "KartlisTskhovreba" (KartlisTskhovreba 1953:337). Some researchers suppose that this episode was brought into the book in 1736 (Gvasalia 1983:110-111). Therefore, we cannot explicitly state Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine was founded by the Machabeli feudal house of in the aftermath of Tamerlane era. E. Mamistvalishvili notes: "It is interesting to know, what relations existed between Panaskerteli-Tsitsishvili feudal house and Machabeli feudal house, why did they build a monastery together? As it is known, son of Aleksandre I, Vakhtang (later Vakhtang IV 1443-1446) married the sister of Taka Panaskerteli. Presumably, he also held the position of AteniMouravi with the help of the King and his brother in law, Gamrekel-Javakhishvili. Taka's brother should have been Amilgabar, who was the founder of Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine along with Machabeli-Tavkhelisdze feudal house (Mamistavalishvili 2012:8). As we mentioned earlier, the memorials on Djvari monastery mention AmilgabarPanaskerteli, who was a political activist in the first half of the XV century, therefore the Machabeli feudal house in the aftermath of Tamerlane era, as E. Mamistvalishvili supposes could not have been the founders of the Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine. The researcher notes that: "We can suppose that Machabeli mentioned in the inscription on Tiri Monastery is a founder of Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine and in this case "Machabeli" refers to a first name of a person and not to a last name" (Mamstvalishvili 2012:9). Machabeli, who was mentioned in the inscription on the Tiri Monastery tower, is the member of Tavkhelisdze feudal house and "Machabeli" should have been his first name (Andguladze 1976:37). We think that "Machabeli", who was mentioned

in the inscription on the Tiri Monastery tower, should not be identified as the Machabeli feudal houses representatives, who on their behalf participated in the fight against Tamerlane; therefore, identifying the later “Machabeli” representatives as the co-founders of Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine is misleading. As we mentioned earlier, “Machabeli” mentioned in the inscription on the Tiri Monastery refers to a first name of a person and in the references from “KartlisTskhovreba” we see that “Machabeli” are mentioned as father and son, respectively as Khalelampres and Archapos. As according to “KartlisTskhovreba” their activities took place in the second half of the XIV (Kartlis Tskhovreba 1959:337) and therefore, they could not have been the contemporaries of AmilgabarPanaskerteli-Tsitsishvili in the first half of XV century.

Timote Gabashvili predisposed that Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine was co-founded by Machabeli’s alongside with AmilgabarPanaskerteli. In one of our works, we supposed that instead of Machabeli feudal house, which was extinct at that time, should be Tavkhelisdze feudal house. We think that the co-founders Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine alongside with AmilgabarPanaskerteli were his contemporary Machabeli feudal house counterparts (Machabeli feudal house who owned Liakhvi Gorge prior to Tavkhelisdze feudal house). The fact that Machabeli feudal house existed way before Tavkelisdze feudal house is proved by various historical sources. In the documentary sources Machabeli feudal house is mentioned in the end of XV century (National Centre of Manuscripts), however sources about AntroponimMachabeli appear from the second half of the XIII century (Georgian Historical Documents Quarter, IX-XIII centuries 1989:186-188) We suppose that there should have been mentioned multiple names of Machabeli in the memorials of Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine, therefore Timote-Gabashvilimentiones them in plural form. We do not rule out that Machabeli feudal house reigning Liakhvi Gorge prior Tavkelisdze feudal house gave part of the lands in Megvrekisi to Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine and not the whole village. From our point of view, Machabeli feudal house had more servants in village Megvrekisi, who later on were claimed by Tavkhelisdze Feudal house. As according to the Tiri Monastery credential of 1432 KhelaTavkhelisdze gave servant Tchonishvili to Tiri Monastery (Georgian Historical Documents Quarter, Part II 2013:179-181). D. Kldiashvili notes: “In order to define the first half of the XV century as the time of foundation of Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine is somewhat troubled by TimoteGabashvili’s statement referring to Panaskerteli-Tsitsishvili feudal house and Machabeli feudal house as the founders of Monastery in Jerusalem. We should take into consideration two moments from the information provided by TimoteGabashvili; as Panaskerteli feudal house was mentioned Tsitsishvili house from the end of XV century... the same could be argued in case of Machabeli feudal houses, as they were mentioned as Machabeli’s in the documentary sources only after the end of XV century (Kldiashvili 1988:78). We encounter another misleading statement as we discussed earlier that Machabeli feudal house is mentioned in the earlier documentary sources. With regards to identifying Panaskerteli feudal house as Tsitsishvili feudal house, we read in Mount Sinai

monastery chronicles the following: “TsitsishviliParsadan..., and his wife Gul-dams...; their brother Amilgabar, and their sister in law Mamkan, previously Marine” (Javakhishvili 1947:243). The above mentioned persons were activists in the first half of the XV century. Brother of ParsadanTsitsishvili – AmilgabarPanaskerteli is even mentioned in the memorials of Djvari Monastery (Metreveli 2007:154). Therefore, it is vivid that Panaskerteli feudal house is identified as Tsitsishvil feudal house in the first half of the XV century. TimoteGabashvili in his “Expedition” in a part where he notes about Nunnery in Jerusalem (as D. Kldiashvili notes: “During TimoteGabashvili’s visit in Jerusalem, this monastery (the author refers to Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine founded by Panaskerteli feudal houses and Machabeli feudal house – G. Sosiashvili) next to the Nunnery was still in the possession of Georgians” (Kldiashvili 1988:78). That: “ This monastery is for Georgian nuns, as the abbess named Kharitine daughter of Anchapishvili is Georgian; two nuns are Kakhs, rest from Ruisi, from Imereti and Guria” (Gabashvili 1956:123).

Here, the name of the Abbess (Anchapishvili) is of great importance, as it is well known famous Georgian historian and geographer VakhushtiBatonishvili relates Machabeli feudal house to Anchapisdzes: “Machabeli would say that they are related to Anchafisdzes’, that they came from Abkhazia, it is not a new information.” We can interpret an extract from VakhushtiBatonishvili’s text that surname Machabeli comes from Anchapisdze’s surname, but contemporary Machabeli’s are different. It is therefore possible that Vakhushtibatoniashvili considered contemporary Machabeli’s (or Tavkhelisdze’s, who became Machabeli’s) as a different feudal house; but Machabeli’s prior to Tavkhelisdze’s he identified as descendants of Anchapisdze’s. If we assume that the above disposed argument is right, therefore, we can bring a supposition that Anchapishvili’s house, also identified as Anchapisdze’s house knew that Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine was founded by their descendant Machabeli sent their representative in the face of Abbess Anchapishvili to embark upon clergy in the monastery. She was the abbess of the Monastery, which of course reflects on Machabeli-Anchapisdze feudal house having certain rights over the nunnery in Jerusalem. As we mentioned earlier, KhelaTavkhelisdze had had a great service in helping the Georgian monasteries in Jerusalem. His service was so outstanding that even during his life-time; Georgian monks light a everlasting candle in his name. In the document, we read how the Georgian monks describe a process of lighting an everlasting candle for KhelaTavkhelisdze (Metreveli 1962:124). The fact that KhelaTavkhelisdze had an active relations with the Georgian Monasteries in Jerusalem is also proved in an inscription in “GolgotaSvinaksari” (Divine book, where information about Saints were gathered – G. Sosiashvili), which gives us an interesting piece of information. During KhelaTavkhelisdze’s time as a treasurer, Georgian monks had relatively high privileges. They were to secure the sacred place from where the Christ was resurrected, where they light candles in the names of members of Georgian royal family. A monk, who was supposed to take care of the candles on the sacred place of Christ’s resurrection, was called an “Agdgomeli” (Agdgomeli could be translat-

ed into English as a resurrector – G. Sosiashvili). In order to have eternal candles to be lit, large amount of oil was needed; therefore, Georgian monks asked for help to treasurer of Georgia – KhelaTavkhelisdze. KhelaTavkhelisdze had sent 100 Flurs, however, this money was acquired by the Council of Jerusalem Djvari Monastery and instead, they provided Georgian monks with 12 liters of oil each year. It is thus difficult to state, whether Georgian monks gave the money to the Council willingly, or the members of the Council simply appropriated the money; however, KhelaTavkhelidze's service was of so great importance that the Georgian monks made sure that his name was in Djvari Monastery memorials and in "GolgotaSvinaksari" (Metreveli 1962:139). In Jerusalem Djvari Monastery, KhelaTavkhelisdze's Memorial Day was set in November: "In November, is the memorial of a treasurer KhelaTavkhelisdze. May the God forgive his sins (Metreveli 1962:69) As, E. Metreveli noted: "Khela had sent 100 Flur to Georgian monks in Jerusalem during his life. His memorial was written and the inscription on the Svinaksari when he was still alive" (Metreveli 1962:39) It should be mentioned that the Khela's family members also supported financially the Georgian monasteries in Jerusalem. For the service to the Djvari Monastery Khela's brother, Gognia and his wife Keklutsa were also mentioned in the monastery memorials. It is not, however, mentioned in the documentary sources what service did Khela's relatives had towards the monastery (Metreveli 1962:68). The Council of Djavri monastery even performed another memorial for Khela's sister in law, Keklutsa (Metreveli 1962:200). GogniaTavkhelisdze is Khela's brother, who is mentioned in the 1401-1407 Mtskheta credential, however, his name is not among the descendent of AsatTavkhelisdze on the inscription on Tiri Monastery Tower. It is thus possible that Gognia was Khela's younger brother and at the time of making of Tiri Monastery inscription, he was not born. Machabeli feudal house played an important role in founding Georgian monasteries in Jerusalem; TimoteGabashvili notes: AmilgabarPanaskertel-Tsitsishvili and Machabeli's are the founders of Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine – Monastery, which later became a nunnery" (Gabashvili 1956:81). As according to the memorials of Jerusalem Djvari Monastery we encounter two AmilgabarPanaskerteli, whereas former was a political activist in the first half of the XIV century and the later in the beginning of XV century. As E. Metreveli clarified: "It is thus difficult to define which Amirgabar was the co-founder of the Monastery. In any case, we should suppose that the monastery was founded during these two dates" (Metreveli 1962:146). From our point of view, Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine was founded in the first half of XIV century by the AmirgabarPanaskerteli, who is mentioned in Djvari monastery Svinaksari memorial N105. As E. Metreveli notes, he was the son of Taka Panaskerteli (Metreveli 1962:150). Who are the Machabeli's mentioned in the sources provided by TimoteGabashvili? Among the Georgian feudal houses, Machabeli houses enjoyed greater influence in the XIII century, as mentioned in the documentary source of the second half of the XIII century (Otkhmezuri 1999:93). But in the Machabeli version of "KartlisTskhovreba", we encounter the Machabeli, who took part in the Kokhtastavi rebellion and who was married to a daughter of ShansheMkhargrdzeli

(Kartlis Tskhovreba 1959:337). Taking into consideration the fact that Machabeli feudal house existed before Khela Tavkhelisdze came into arena, it is thus possible to assume that Machabeli feudal house could have played part in the foundation of one of the monasteries in Jerusalem. We should not rule out that the co-founders of Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine could be the ancestors of Machabeli feudal house, those representatives of Machabeli who so fiercely fought against the aggression of Tamerlane. With regards to AmirgabarPanaskerteli mentioned in the memorials # 136-138, he was the contemporary of PimenMatskhvereli (1st decade of the XV century) – A monk at Jerusalem Djvari monastery. KhelaTavkhelisdze, who was a famous person during that time, was also a contemporary of the above mentioned persons. He, as we noted earlier financially supported Georgian monasteries in Jerusalem; and if he, alongside with AmirgabarPanaskerteli founded the Jerusalem Monastery of Saint Ekaterine then his name along with the names of his family members should be kept in the memorials for founders; however, as the famous Georgian traveler notes, the Machabeli feudal house mentioned in the memorials for the founders. Thus, we should explicitly state that despite the fact that Khela Tavkhelisdze should not be considered as the co-founder of the monastery, he continued the honorable path of Machabeli feudal house that of helping Georgian monasteries in Jerusalem

BİBLİYOGRAFYA

Mamistvalishvili E., *History of the Djvari Monastery of Jerusalem*. Tbilisi, 2004,

Mamistvalishvili E., Publication was printed in the Collection of Works # 3 of the Center for History and Archaeology at Gori State Teaching University, Tbilisi, 2012.

Sosiashvili G., *History of Samachablo*, Tbilisi, 2005.

GvasaliaDj., *Essays on the Historical-Geographical aspects of Eastern Georgia*; Tbilisi, 1983.

Megrelidze I., *Antiquities in Liakhvi Gorge*, Part I; Tbilisi, 1984.

Zhordania T., *Cronicles Part II*, Tbilisi, 1897.

GvasaliaDj., *Essays on the Historical-Geographical aspects of Eastern Georgia*; Tbilisi, 1983.

Annotated Lexicon of Persons Part II; Tbilisi, 1993.

TimoteGabashvili, *Expedition*; Text was prepared for publishing, research and indexes were added by E. Metreveli; Tbilisi, 1956.

D. Kldiashvili., *Works*, Tbilisi, 1988.

KartlisTskhovreba; The text is edited by S. Kaugchishvili, Part II, Tbilisi, 1953.

Andguladze N., *Architectural Ensemble of Tiri Monastery*. Tbilisi, 1976.

National Centre of Manuscripts, Doc. # Hd – 8711a.

Georgian Historical Documents Quarter, IX-XIII centuries; combined and prepared for publication by T. Enukidze, V. Silogava, N. Shoshiashvili; Tbilisi, 1989.

Georgian Historical Documents Quarter, Part II, Tbilisi, 2013.

I. Javakhishvili., Description of Georgian Manuscripts of Mount Sinai; Tbilisi, 1947.

E. Metreveli., *Sources from the history of Georgian Colonies in Jerusalem*, Tbilisi, 1962.

Timote Gabashvili, Expedition; Text was prepared for publishing, research and indexes were added by E. Metreveli, Tbilisi, 1956.

Otkhmezuri G., *Small Satavado's in Shida Kartli*, (Doctoral dissertation, Tbilisi, 1999.

ULU OZANLARIN YARADICILIĞINDA “MÜLKİ-SÜLEYMAN” MOTİVİ

THE MOTIVE "MULKI-SULEYMAN" (PROPERTY OF SOLOMON) IN THE ACTIVITY OF GREAT POETS (OZANS)

МОТИВ «МЮЛКИ-СУЛЕЙМАН» (СВОЙСТВО СОЛОМОНА) В ТВОРЧЕСТВЕ ВЕЛИКИХ ПОЭТОВ (ОЗАНОВ)

Doç. Dr. Ağaverdi XƏLİL *

Xülasə

Məqalədə aşiq poeziyası və onun ideoloji əsasları tədqiq edilir. Aşiq şeirinin əsasını sufizm fəlsəfi ideyası təşkil edir. Bu fəlsəfi ideologiya əsasında aşiq şeiri realizm epoxasına qədəm qoyur və müasir mənəvi reallığı əks etdirir. Sufizm sakral düşüncəsi daha sonra ateistlik ilə eyni qəbul edildi və cəmiyyətin müasir dünyəvi düşüncəsini əks etdirdi.

Açar Sözlər: aşiq, sufi, ideya, vəhdət, müasirlik.

Öz

Makalede âşık şiirleri ve onların ideoloji esasları araştırılmaktadır. Âşık şiirinin əsasını sufizm felsefesi oluşturur. Bu felsefi ideolojiye əsasında âşık şiiri gerçekliği basamak olur ve günümüz manevi gerçekliğini yansıtır. Sufizm düşüncəsi daha sonra tanrıbilmezlik ile aynı kabul edildi ve toplumun çağdaş dünya düşüncesini yansıttı.

Anahtar Kelimeler: âşık, sofi, düşünce, birlik, çağdaşlık.

Abstract

In article investigated the ashig poetry and its bases. The Sufiy idea unity makes a philosophic basis ashig poems. On this ideologically-philosophic ashig creativity enters an epoch of realism and starts to reflect the modern spiritual valid-

* Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi (AMEA) Folklor İnstitutü.
Bakü/AZERBAYCAN
(aqaverdi@yandex.ru)

ity. Sufiy sacral ideas turn in profane concepts and start to enter in rule a reflector of a modern inner world of a society.

Keywords: Ashig, Sufi, Idea, Unity, The present

Резюме

В статье исследуется ашыгская поэзия и его идейные основы. Суфийская идея единство составляет философическую основу ашыгского стихотворения. По этой идейно-философической основе ашыгское творчество вступает в эпоху реализма и начинает отражать современной духовной действительности. Суфийские сакральные идеи превращаются в профанические понятия и начинают вступать в роле отражателя современного духовного мира общества.

Ключевые слова: ашыг, суфи, идея, единство, современность

Təsəvvüf şeiri Nəsimi, Füzuli, Xətai, Yəmini, Qul Hümmət, Virani, Pir Sultan Abdal kimi ulu ozanların yaradıcılığında həm forma, həm də məzmun baxımından özünün zirvə məqamına yüksəlir. Əlbəttə, bu sırada Qurbani, Xəstə Qasım, Tufarqanlı Abbas kimi mütəsəvvüflərin də önəmli yeri vardır.

Təsəvvüf şeirinin fəlsəfi əsası vəhdət ideyasıdır. Bu ideya şeirdə ən müxtəlif şəkillərdə öz ifadəsini tapa bilir. İlahi eşq vasitəsi ilə mənəvi kamilləşmədən keçən aşiqin haqqa qovuşmağa doğru gedən yolu nəfslə mübarizədən, dünya malı və mülkünə bağlanmamaqdan keçir.

Maddi dünyaya bağlanmamağın bir yolu nəfslə mübarizə şəklində, digər bir yolu isə dünyanın faniliyinin idrakı ilə gerçəkləşir. Dünyanın faniliyi təsəvvüf şeirində dünya haqqında “yalan dünya”, “fani dünya”, “gidi dünya”, “zalım fələk” və s. formullarda öz ifadəsini tapır.

Dünyaya münasibət iki əsas konsepti özündə birləşdirir:

1. Dünyanın faniliyi.
2. Dünya malının mənasızlığı.

Burada ifadə olunan konseptin içində “müvəqqətilik” və “mənasızlıq” əsas seqmentləri təşkil edir və xalq fəlsəfəsi bu “boşluğu” doldurmağa, müvəqqətiyə əbədilik, mənasızlığa məna qazandırmağa çalışır. Məsələnin gerçək tərəfi belədir ki, insanın ömrü boyu çalışıb əldə etdiyi hər şey onun ölümü ilə ondan ayrılır. Çuxur, gor, qəbir, məzar və orada basdırılan bir cəsədin torpağa çevrilmək həqiqəti var və bu həqiqət qaçılmazdır. Məzarın içi və ya üstü nə qədər bəzədilsə də cansız cəsədə bundan heç bir fayda olmadığını da hər kəs bilir. Əgər məsələyə profan şəkildə baxsaq, o zaman olduqca miskin bir mənzərə ilə qarşılaşacağıq və şüurlu yaradıldığımız üçün bu düşüncə bizi incidəcəkdir. Ona görə də ya dindən, ya da dini dəyərləri içində daşıyan fəlsəfədən faydalanmaq ehtiyacımız vardır. Çünki din dünyanın müvəqqəti və mənasız olmadığını təsdiq edən ən etibarlı dayaqdır. Yalnız

bu dayağa söykənərək və yalnız kamil iman işığında insanın torpaqda çürüyən cəsəd deyil, müvəqqəti dünyadan əbədi dünyaya köçən, axirətdə var olan, ruhu ilə haqdan gəlib haqqa qovuşan insan olduğunu dərk etmək mümkündür. Bunun üçün halallıq, doğruluq, dürüstlük, haqq və ədalət, mərhəmət və şəfqət kimi dəyərlərə bağlı olmaq, Allahın verdiyinə də aldığına da şükür etmək lazımdır.

Türk xalqlarının təsəvvürlərinə görə dünyanın sahibi vardır: o da dünyanı yaradan Tanrıdır. Əski türkcədəki “Tanrı ajun türitti” cümləsinin mənası da “Tanrı dünyanı yaratdı” deməkdir (9). Əski xalq inanclarına görə dünyada mövcud olan hər şeyin qoruyucu ruhu mövcuddur. Bu ruhlar insanı, təbiəti və hər şeyi qoruyurlar, ona yiyəlik, sahiblik edirlər. Əski türkcədə “yiyə”, “iə” şəklində tələffüz olunmuşdur. Bir şeyin sahibinə “onun ısı” deyilmişdir. Sahibsiz olan bir şey haqqında isə “ısız” deyilmişdir. Əski türk şeirində dünya haqqında görüşləri əfsanəvi Turan hökmdarı Alp Ər Tonqanın ölümünə söylənən ağda müşahidə edə bilərik:

Alp Ər Tonqa öldümü?

Öclək öcün aldımı?

Isız ajun qaldımı?

İmdi yürək yırtılır! (9).

Burada dünyanın sahibi Alp Ər Tonqadır. Fələk qisasını ondan alır və onun ölümündən sonra dünya sahipsiz qalır.

“Dədə Qorqud Kitabı”nda xeyir-dua mənasına gələn “yum” ritual formulundan öncə dünyanın faniliyindən bəhs edilir:

Qanı dedigim bəg ərənlər?

Dünya mənim deyənlər?

Əcəl aldı, yer gizlədi,

Fani dünya kimə qaldı?

Gəlimlü-gedimlü dünya

Axır son ucu ölümlü dünya!(13, 51).

“Dünyanın faniliyi” düşüncəsi orta çağ klassik ədəbiyyatımızda “fani dünya”, “fani cahan”, “mülki-fani” şəklində öz rəngarəng ifadəsini tapmışdır. Məsələn, Nəsimi şeirində bu düşüncə belə əks olunur:

Fani cahana qalmaq, əmmarə nəfsə uymadıq,
Aldandılar, aldanmadıq dünyavü məkrü alına (12, 63).

Xətai şeirində bənzər düşüncəni aşağıdakı şəkildə müşahidə edə bilirik:

Ey pəri, çox işveyi-hüsninə məğrur olma kim,

Mülki-fani sanmagil kim, nə sana qaldı, mana (14, 29) və s.

Dünyanın keçiciliyi, müvəqqətiliyi, heç kimə qalmayacağı, faniliyi fikri aşiq şeirində karvan və karvansara işarələri ilə keçir.

Bu dünya karvansaradı,
Hər gələn qonar, əylənməz (8,57).

Və yaxud:

Tayım-tuşum vədəsində, yerində,
Ölüm adlı bir karvana mindilər (8, 403).

Aşıqlar öz şeirlərində əsasən dünyanın vəfasızlığından, etibarsızlığından, puçluğundan, yalançılığından, darlığından, insanı axirətə əli boş göndərdiyinə görə xəsisliyindən şikayət edirlər (6). Məsələn, Qul Hümme'tin şeirində bu düşüncə belə ifadə edilir:

Hasan ile Hüseyini
Alan dünya değil misin?
Boz kurt ile kıyamete
Kalan dünya değil misin?
Muhammedi bir ham beze
Saran dünya değil misin? (17).
Pir Sultan Abdal'da həmin fikirlər az dəyişikliklə təkrarlanır:
Tanrı'nın arslanın alıp,
Düldül'ü dağlara salıp,
Yedi kere ıssız kalıp,
Dolan dünya değil misin?

Pir Sultan'ım ne yatarsın?
Kurmuş çarhını dönersin.
Ne konarsın, ne göçersin,
Duran dünya değil misin? (18)

Dünyanın qəddar və amansız olması fikri də mütəsəvvüflərin könül dünyasında kədərli duyğular oyatmışdır:

Pir Sultan'ım der: Hanedir,
Bilirim kastın canedir.
Her işlerin tersinedir,
Bildiğinden kalma bari (18).

Azərbaycan aşıqları da dünyaya baxışlarını bənzər şəkildə ifadə etməkdədirlər. Məsələn, Qurbani "Bu dünya dediyin bir boş ələkdə" (8, 43), Abbas Tufarqanlı "Bu dünya bir bivəfadi" (8, 96), Aşıq Ələsgər "Fani dünya Süleymana qalmayıb" (8, 16) deyir.

Əfsanəvi şəxsiyyətlərin, böyük hökmdarların heç birinin bu dünyada qala bilməməsi, əcəl vaxtı çatdığı zaman dünyadan köçüb getdiyi şeirlərdə geniş şəkildə əks olunur:

Hakimlik eylədi, çox uzun vaxtı,
Bütün kainata Süleyman baxdı,
Tərsinə döndü şah Cəmşidin taxtı,
Firudin dərdi yüz oldu getdi.

Necoldu Keykavus, hanı Keyqubad,
Hansı bu dünyadan almışdı murad?
Allahlıq eylədi Fironla Şəddad,
Nəmrudun qalası düz oldu, getdi (8).

Söz mülkünün sahibləri dünya haqqında, onun faniliyi haqqında söz deməyi özlərinə borc biliblər. Ona görə də biz “dünya” rədifli şeirlərlə çox rastlaşırıq:

Gəl bir səndən xəbər alım,
Süleymandan qalan dünya.
Əzəli gül kimi açıb,
Axırında solan dünya (10, 40).

Sən bəhrən yeyən kimdir?
Kiminkisən? Yiyən kimdir?
Sənə doğru deyən kimdir?
Yalan dünya. Yalan dünya (15, 24).

Göründüyü kimi dini-təsəvvüfi ədəbiyyatda “insanı Allahdan uzaqlaşdıran və qəflətə salan, mal, mənfəət, vəzifə, mövqe, şan-şöhrət” (16, 155) və s. ifadə edən “dünya”, “mülk” sözü müvəqqətiliyin işarəsi kimi verilmişdir. Bu da ilk növbədə təsəvvüf şeirinin və onun aşırıq yaradıcılığındakı sonrakı davamının mənəvi kamilləşmə fəlsəfəsinə verdikləri önəmdən irəli gəlir.

Aşırıq və ya ozan şeiri xalq fəlsəfəsinin ən nikbin şəkildə ifadə olunduğu yaradıcılıq nümunəsidir. Bu yaradıcılıq da digər fəlsəfi-estetik fəaliyyət sahələri kimi özündə dünyanın zəngin bədii mənzərəsini ehtiva etməkdədir. Burada şüurun gerçəkliyə münasibəti estetik kateqoriyalara uyğun bir şəkildə reallaşır və öz ifadəsini yaradıcılıq aktında tapır (2). Ozan gerçəkliyi gözəllik kateqoriyaları ilə vəsf edir, onu mənalandırır və insanların mənəvi dünyası ilə əlaqələndirir. Ozan yaradıcılığında reallıqla abstraktın, maddi ilə mənəvinin, sakralla profanın, keçmişlə müasirliyin əlaqə və münasibətləri rəngarəngdir. Bu müxtəlifliyin öyrənilməsi ozan sənətinin estetik mahiyyətini aydınlaşdırmağa və dərk etməyə imkan verir (2). Ozan yaradıcılığında maddi və mənəvi müxtəlif binar

oppozisiyalar şəklində ifadə olunur: nəfs və mərifət, gözəllik və eybəcərlik, ədəb və ədəbsizlik, əxlaq və antiəxlaq və s. Eyni zamanda bu binar oppozisiyalar təsəvvüfdən real təsəvvürə doğru dəyişir, müqəddəslik mənası daşıyan dəyərlər öz nominal dəyərini itirmədən sakral sferadan çıxır və müasirləşir. Təsəvvüflə başlanan və onun ətaləti ilə davam edən bu poeziyada maddi və mənəvi zahir və mənəvi gözəllik kimi üzvi bir şəkildə birləşir və yeni keyfiyyət yaradaraq predmet və hadisələrdə bir tama çevrilir. Onlar bir tərəfdən bir-birini tamamlayır, digər tərəfdən də bir-birini açır. Bu münasibətlər sistemində tamın elementləri gözəl insan idealını ifadə edən vasitə kimi meydana çıxır. Münasibətlərin belə əlaqəsi və vəhdəti estetik idealın təzahüründən doğan bir qanunauyğunluq kimi özünü nümayiş etdirmiş olur (3).

Sufi aşiq haqqın gözəlliyinə və ya haqqın yaratdığı gözəlliyə bağlıdır. Aşiq şeiri də bu reallığı diaxron bir şəkildə əks etdirməkdədir. Başlanğıcda ilahi gözəlliyin aşiqi olan aşiq real gözəlliyin aşiqinə çevrilir. "Mərifət elmi", "ürfan" təlimi tədricən "ədəb-ərkan" kimi tamamilə tərbiyəvi, didaktik bir mahiyyət qazanır. Aşiq poeziyasında intensiv olaraq müşahidə etdiyimiz "tərki-vətən" olmaq, "diyar-diyar gəzmək", baş götürüb getmək" və s. kimi köç konsepti ruhi-mənəvi hərəkəti, yüksəlişi və təkamülü bildirir (1). Şeirdə bu tipli seqmentlərin iştirakı artıq profan dəyərlərdən uzaqlaşmaq üçün mənəvi təbəddülatın başladığını göstərir. Belə ruhi-mənəvi yaşantı insanı sakral sferaya doğru yönəldir, poeziyadakı profan ifadə şəkillərində isə bu ürfan təlimini sosial səviyyəyə sıxışdırır və yaxşılıq, xeyirxahlıq və s. bu kimi real didaktik ideyaları tərənnümünə yönəldir. Mənəvi yüksəliş maddidən tamamilə imtina şəklində deyil, onların arasındakı əlaqəni təmin etmək, tarazlığı və çərçivələri müəyyənləşdirməklə başlanır. Bunları müəyyənləşdirən əsas mənəvi faktorlar "pür kamal" və "mərifət elmi"dir. Belə olduğu halda "ədəb-ərkan" praktikasında problem yaşanmır. Amma şeirin daxili drammatizmi, "yaxşı-yaman", daha çox "nəfs-mərifət" kateqoriyaları ilə ifadə olunan dual sistemdəki binar oppozisiyaların, ziddiyyətlərin hesabına təmin edilir.

Aşiq sənətkar subyektdir. Onun fəlsəfəsi sənətdəki fəlsəfədir və ya başqa deyilənlə, representativ fəlsəfədir. Aşıqın vəzifəsi cəmiyyətin istehsal etdiyi profan dəyərləri sakrallaşdırmaqdır. Bu yolla aşiq cəmiyyətdə mənəvi harmoniyanı təmin etməyə xidmət edir. Bu mənada aşiq xaosla kosmos arasında mediatorudur, neqativ sosial-mənəvi elementləri sənətin fəlsəfəsinin verdiyi imkanlarla estetik ekosistemdən keçirir və mənəvi tarazlıq yaratmaqla sosial sferada yeni kosmosun qurulmasına yardım edir.

Ozan-aşiq şeirində dünyanın müvəqqətiliyini ifadə edən vasitələr onun daimiliyinə və əbədiyyətinə xidmət edir. Bunun üçün ən çox və ən populyar ifadə "Süleyman mülkü"dür. "Süleymanın qalan dünya" "Süleymana qalmır", "Süleymana qalmayan dünya" heç kimə qalmır. Bu və bunun kimi onlarla fərqli şəkillərdə ifadə olunan sadə xalq fəlsəfəsi dünyanın əbədiyyəti düşüncəsini, maddiyyətə bağlılığın mənasızlığı fikrini möhkəmləndirir. Mənəvi kamillik fəlsəfəsi təriqət əsaslarından, təsəvvüf təmayülündən uzaqlaşsa da insanı diqqət

mərkəzində saxlamaqda davam edir. İnsana aid olan mənəvi dəyərlərin tam və geniş əhatəli məcmusu yenə də aşiq şeirinin konseptual əsaslarını təşkil edir. Adamların naxışı olan Yaxşı adam axtarışları ustadnamələrin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Təsəvvüf dönmindən çıxdıqdan sonra Haqqa doğru kamilləşmə yolunu ehtiva edən Mərifət tərbiyənin, ilahi mərtəbəni bildirən Həqiqət doğruluğun ifadəsi kimi çıxış edir.

“Mülki-Süleyman” motivi öz kökləri etibarilə əski türk “ısız ajun”, orta çağ oğuz abidələrində öz əksini tapmış “yalan dünya”, “fani dünya”, “gəlimli-gedimli dünya”, “ölümlü dünya” kimi fəlsəfi düşüncədən qaynaqlanmışdır. Bu düşüncə xalq fəlsəfəsində uzun bir yol keçmiş, estetik-emosional ifadə formaları ilə təkmilləşmiş və öz dolğun əksini təsəvvüf şeirində gerçəkləşdirmişdir. Müşahidələr göstərir ki, “mülki-Süleyman” motivinin içərisində maddi və mənəvinin vəhdəti öz əksini tapır. Bu motivin əsas rəmzi göstəricisi olan “mülki-Süleyman” maddi (mülk) və mənəvinin (insan, Süleyman) bir-biri ilə əlaqələndirir və vəhdətə çevirir. Mülk və Süleyman, dünya və insan kimi başa düşülür və dünya Süleymana qalmayanda artıq mülk ondan ayrılmış olur və Süleyman “o dünya”ya mülksüz yola salınır. Belə bir mülkdən, maddidən qopma, nəfsdən təmizlənmənin və mənəvi kamilləşmənin ifadə şəkillərindən biridir. Bu da təsəvvüf fəlsəfəsindəki “fənafillahı”, mifoloji sistemdəki xaosa keçidi işarələməkdədir. Nəticədə Süleyman maldan, mülkdən keçir və onsuz haqqa qovuşur.

“Mülki-Süleyman” motivi üzərində müşahidələrdən aydın olur ki, bizim şifahi şeir ənənəsində iki Süleymandan bəhs olunur. Yəni iki elementli motivin bir tərəfini təşkil edən Süleymanın iki əsas prototipi var. Bunlardan biri və ya birincisi Süleyman peyğəmbərdir.

Süleyman Davut oğlu musəvilərin müqəddəs kitablarını yazmış bir peyğəmbərdir. Milad öncəsi 970-928-ci illərdə yaşadığı göstərilir. Süleyman adının mənası ibrancə “sülh yaradan” deməkdir. Ərəbcədə səlim, salamat və islam sözləri ilə eyni kökdəndir. Əski vetxanın Krallar kitabının 11-ci, Tarixlər kitabının 9-cu bölümündə Süleyman tərif edilir (19). Süleyman peyğəmbərin Qüds yaxınlığındakı Qəzzə şəhərində doğulduğu, Davud peyğəmbərin 19 oğlundan biri olduğu və varis seçildiyi qaynaqlarda qeyd olunur. Dünyaya gəlmiş ən zəngin insan və ən zəngin peyğəmbər hesab olunur. Onun quş dilini bildiyi, küləyə, heyvanlara və cinlərə hakim olduğu bildirilir. Quranın Nəml və Sebe surələrində qissəsi verilir. Süleymanın Hüdhd adlı bir quşla xəbərləşdiyi, taxtına atılan bir cəsədlə sınıdığı, cinlərin onun əmri ilə hovuzlar, heykəllər və Süleyman məbədinə tikdiyi bildirilir. Rəvayətə görə Süleymanın yaşıl yaqut qaşlı bir üzüyü varmış və bu üzük cənnətdən gəlmişdir. Süleymanın möhürü ədəbiyyatda obrazlaşmışdır. Bu möhürdə “ismi-əzəm” yazıldığı söylənir. Fars və iran xalqlarının bir çoxunun folklorunda quş obrazlarının işləndiyi nağıllarda sirri bilgə (müdrək qoca) və quş dilini bilən Süleyman açır (19). Azərbaycan xalq nağıllarında Süleymanın üzüyü sehri vasitə kimi aktiv işlənir.

Xalq əfsanələrində onun quşların dilini bilməsi haqqında görüşlər öz əksini tapır. Quş dili bilmək qabiliyyəti bizim bəzi xalq əfsanələrində İsgəndərə, şahın

vəzirinə (Nizamidə) və s. aid edilməkdədir. Təsəvvüf şeirində isə quş dili bilmək qabiliyyətinin Süleymana aid edildiyini Nəsiminin “Kimsə Nəsimi sözün fəhm edə bilməz; Bu quş dilidir, bunu Süleyman bilir ancaq” beytindən də açıq şəkildə görürük. Quşların, heyvanların dilini bilmək peyğəmbərə verilən möcüzələrə aiddir və Süleyman peyğəmbər də belə bir Allah vergisi almışdır. Əslində Süleyman peyğəmbər hər şeyin dilini bilən peyğəmbər kimi tanınır. Elə bu mənada da o mülkün sahibi olur, yəni dünyadakı mövcud canlı aləmlə ünsiyyət imkanına sahib olan yeganə şəxs odur. Buradan da onun mülkün sahibi olması ideyası meydana gəlir. Çünki mülklə təmas qura bilməyən, onunla əlaqəsi olmayan adamın ona sahib olması da mümkün deyildir. Süleyman isə hər şeyin dilini bildiyi üçün dünya üzərində sahiblik haqqını qazanmışdır və o mülkün sahibidir. Başqa deyişlə bu fikir elə dünyanın Süleymanın mülkü olduğunu və ya “mülki-Süleyman” olduğunu ifadə etməkdədir.

İki prototip arasında tarixi baxımdan ikinci məşhur bir Süleyman da var. Bu Süleyman Osmanlı imperatorluğunu qurmuş, 600 il dünyanın böyük bir hissəsinə hökm etmiş məşhur Osman bəyin babası, türkmən-səlcuq bəylərinin başbuğu Süleyman şahdır. Süleyman şahın 1178-ci ildə anadan olduğu qaynaqlarda qeyd edilir. Oğuz xanın oğlu Gün xanın oğlu, Kayı boyundan olan Süleymanın 13-cü əsrin əvvəllərində 50 min adamla Türkiyədən Şimali Qafqaza və oradan da Şərqi Anadoluya gəldiyi göstərilir. Bu bölgələri fəth edərək burada böyük bir dövlət qurmuşdur. Onun qurduğu dövləti oğlu Ərtögrül daha da möhkəmləndirmiş, nəvəsi Osmanın zamanında isə böyük bir imperatorluğa çevrilmişdir. Süleyman şahın 60 yaşında Fərat çayından keçərkən ayağını üzəngidən çıxara bilmədiyi və çayda boğulduğu bildirilir. Süleyman şah o zaman səlcuqlu ərazisi olan indiki Suriyanın Hələb rayonunda dəfn edilmişdir. Bu yaxınlarda Süleyman şahın türbəsi Türkiyə sərhədlərinə daha yaxın bir yerə köçürülmüşdür (20). Bizə görə, Süleyman şah əfsanə minimumunu dolduracaq qədər məşhur olmamışdır. Ona görə də dünyaya bərabər tutulan, dünya və insan münasibətlərinin motivləndiyi “mülki-Süleyman” işarəsinə daxil ola bilməmişdir.

İkinci prototip isə XVI əsrdə Osmanlı padşahı olmuş sultan Səlimin oğlu sultan Süleymandır. Osmanlı sülaləsindən 10-cu padşah olan sultan Süleyman 1494-cü ildə Trabzonda doğulmuş, 1556-cı ildə Zığetvarda vəfat etmişdir. Qərbdə möhtəşəm, şərqdə isə Qanuni sultan Süleyman olaraq tanınıb. 1520-dən 1556-cı ilədək, yəni 46 il hökmdar olmuş, 13 dəfə səfərə çıxmış, 10 il bir ay səfərlərdə olmuşdur. Atası Səlimdən qalan əraziləri iki dəfədən də çox (15 mln. kv.km-ə yaxın) genişləndirmişdir (21).

Təsəvvüf şeirinin böyük nümayəndəsi Məhəmməd Süleyman oğlu Füzuli onun zamanında yaşamış və ona şeir də yazmışdır. Bu da bir həqiqətdir ki, ölkədə qayda qanun yaratmaq fəaliyyətləri ilə Qanuni adını almış Süleymanın qanunları Məhəmməd Süleyman oğlunun 9 axçalıq təqaüdün verilməsini təmin edə bilməmişdir. Sultan Süleymanın zamanı Anadoluda təsəvvüf şeirinin geniş yayıldığı bir dövrdür. Dövrün hökmdarına şeirlər yazılması təcrübəsi Şərqdə geniş yayıldığından Süleymanın şərinə yazılan şeirlərə də təbii baxmaq lazımdır. Uzun

zaman hakimiyyətdə olması, qazandığı zəfərlər, özünü haqq-ədalət hamisi kimi tanıtməsi sultan Süleymanı xeyli dərəcədə əfsanələşdirmiş və onu mülkün sahibi səviyyəsinə yüksəltmişdir. Bu səviyyəyə yüksələn Süleyman özündən çox-çox əvvəl xalqın yaddaşında yer tutmuş Süleymana çevrilmişdir. Hər halda gerçək bir dünya mülkünün sahibi olan Süleymanın “mülki-Süleyman” motivinin prototipinə daxil olması tamamilə mümkündür. Süleymanın zamanında mülk Osman ailəsinə mənsubdu və bu mülkün məsuliyyəti Süleymanın üzərində idi. Süleyman peyğəmbər prototipinə görə dünya üzərində mənəvi sahiblik, sultan Süleyman prototipinə görə isə dünya üzərində gerçək sahiblik Süleymana aid edilir. Sultan Süleymanın gerçək hakimiyyəti təkcə dünyanı lərzəyə gətirməmiş, eyni zamanda Süleyman peyğəmbər mifini də sarsıtmış, onun passivləşməsinə, arxaikləşməsinə və alt qata keçməsinə səbəb olmuşdur. Sultan Süleymanın “mülki-Süleyman”a çevrilməsi Süleymanın ölümündən sonra xalq şeirinə, türkülərə də daxil olur:

Bu dünya nə sana, nə bana kalmaz,

Sultan Süleymana kalmadı böyle.

Dünyanın faniliyini ifadə edən bu motivdəki prototipin sultan Süleymanın dövrünədək Süleyman peyğəmbər olduğu, ondan sonrakı dövrdə isə sultan Süleymanla əvəzləndiyi müşahidə edilməkdədir. İfadə planında iki Süleyman prototipi dünyaya baxışın iki formasını özündə ehtiva edir. “Süleymandan qalan dünya” deyərkən Süleyman peyğəmbər, “Süleymana qalmayan dünya” deyərkən isə sultan Süleyman düşünülür. Dünya haqqında təsəvvürlər iki Süleyman arasında dəyişir, qədimlik, əbədilik anlayışlarına fanilik, vəfasızlıq kimi emosional seqmentlər əlavə edilir. Eyni zamanda, mifoloji arxetipinə görə Süleyman peyğəmbər kosmogenezi və ya ilkin kosmoqoniyayı işarələyir. Sultan Süleyman işarəsi isə daha çox esxotoloji bir effekt yaradır və xaosa keçidi rəmzləşdirir. Peyğəmbər Süleyman bu dünyanın, sultan Süleyman isə o dünyanın işarəsi kimi vahid dünya modelinin strukturunu təşkil edir. Bir mülklü və iki Süleymanlı bu motiv özündə hər iki dünyanı birləşdirir və hər şeyi yaradan vahid Allah ideyasını özündə ehtiva edir. Çünki mülkün tək bir sahibi var, o da Allahdır və bütün külli-kainat onun mülküdür.

Beləliklə, ulu ozanların və onların ənənəsini bu və ya başqa şəkildə davam etdirən aşığın bu tipli mənəvi dəyərlərə intensiv şəkildə müraciət etməsi cəmiyyətin ruhi yenilənməsi və möhkəmlənməsinə xidmət edən əsas qaynaqlarından biridir. Burada mənəvi dəyər konsepti daşıyan “mülki-Süleyman” motivi insanların şüurunda dünyanı, kainatı bütövləşdirir və bununla da bu dünyadakı və o dünyadakı həyatın sonsuzluğunu, ritm və ölçü kateqoriyalarını dərk etməyə kömək edir. Belə estetik informasiya ilə ünsiyyətdə olan insan özünün zəngin mənəvi dünyasında psixoloji və sosial sabitliyin dəyərini dərk edərək, bu inanc vasitəsilə həyat fəlsəfələrini təmin edir, dünyaya daha nikbin nəzərlərlə baxmaq imkanı qazanır.

QAYNAQLAR

1. İsmayilov H. Göyçə aşiq mühiti: təşəkkülü və inkişaf yolları. Bakı, Elm, 2002.
2. Əfəndiyev O. Aşiq poeziyasının estetik problemləri. Bakı, Azərnəşr, 1983.
3. Bahadurqızı Y. Aşiq Əhmədinin yaradıcılığı. Bakı, 2009.
4. Aşiq şeirindən seçmələr. Bakı, 2004.
5. Ustad aşıqlar. Bakı, 1983.
6. Qayıbov S. Xəstə Qasımın poetik irsi. Dissertasiya. Bakı, 2010.
7. Azərbaycan aşiq şeirindən seçmələr / Tərtib edənlər Ə. Axundov, İ. Abbaslı, H. İsmayilov. 2 cildə, I c., Bakı, Şərq-Qərb, 2005.
8. Azərbaycan aşiq şeirindən seçmələr / Tərtib edənlər Ə. Axundov, İ. Abbaslı, H. İsmayilov. 2 cildə, II c., Bakı, Şərq-Qərb, 2005.
9. Xəlil A. Mahmud Kaşqarlıının "Türk dillərinin divanı kitabı"nda ədəbi mətnlər. Bakı, Nurlan, 2001.
10. Xəstə Qasım 46 şeir / Tərtib edən: S. Paşayev. Bakı, Gənclik, 1975.
11. Xəstə Qasım / Tərtib edən: Hüseyn Siyami. 2 cildə, I c., Təbriz, Əndişə, 1373.
12. İmadəddin Nəsimi, Seçilmiş əsərləri, İki cildə, II c., B., Lider, 2004.
13. Kitabı-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər / Tərtib edən S. Əlizadə. Bakı, Öndər, 2004.
14. Şah İsmayil Xətai. Əsərləri. / Tərtib edənlər Əlyar Səfərli, Xəlil Yusifli. Bakı, Şərq-Qərb, 2005.
15. Şəhriyar M. Seçilmiş Əsərləri. / Tərtib edən və ön sözün müəllifi: İsa Həbibbəyli. Bakı, Çarşıoğlu, 2004.
16. Uludağ S. Tasavvuf Terimlər Sözlüğü. İstanbul, 1995.
17. http://tr.wikipedia.org/wiki/Yedi_Ulu_Ozan
18. http://tr.wikipedia.org/wiki/Pir_Sultan_Abdal
19. <http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleyman>
20. http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleyman_%C5%9Eah
21. http://az.wikipedia.org/wiki/Sultan_S%C3%BCleyman_Qanuni

“DELİ KIZ SININ GELİYOR OYUNU” VE OYUNUN İNCELENMESİ

THE REVIEW OF THE STAGE PLAY "CRAZY GIRL, YOUR TRAY IS COMING"

ТАНЕЦ “ДЕЛИ КЫЗ СИНІН ГЕЛІЁР” И ЕГО АНАЛИЗ

Nuran BAYGÜL*

Öz

Hangi toplum olursa olsun, onun yapı taşı, ailedir. Aileler, doğacak çocukları ile kendilerini geleceğe taşımaktadır. Çocuklar aileleri biyolojik olarak geleceğe taşıırken toplumun özü olan kültürlerini de birlikte vermektedirler.

Kültür ise ilgili toplumların ayakta kalabilmelerini sağlayan yazısız kanunlardır. Yazısız bu kanunlar sayesinde toplumlar, bireylerini gelenekleri ile büyütürler.

Gerek anne gerekse babalar, fiziksel ve kültürel yönden ne kadar güçlü iseler, çocuklar da bu pınardan kendi paylarına düşen kadarıyla içeceklerdir.

Anneler, içerisinde yaşadıkları toplumun kültürünü, çocuklarına öğreten öğretmenlerdir. Onlar çocuklarına, okula başlayana kadar eğitim verirler ve anneler, çocukların aldıkları bilgileri, yaşamlarına katmalarına yardımcı olmaktadır.

Babalar da, yaşadıkları toplumun yasalarını çocuklarına öğreten öğretmenlerdir ve onların bu kurallara uymalarına yardımcı olmaktadır. Okul ise gerek kız gerekse erkek çocuklara, zorunludur ve okul, onların aileden aldıkları kültürel, sosyal ve devlet kuralları, bireylere kazandırır. Böylece onları geleceğe hazırlamaya çalışır. Bireyler, evlilik yaşına gelinceye kadar, ileride içinde yaşayacakları milletin kurallarını ve kültürlerini özümsemeye çalışacaklardır.

Evlilik yaşına gelen gençler, mesleklerini ellerine aldıktan sonra kültürleri çerçevesinde eş seçerler. Özellikle erkekler bu seçimi ya kendileri yapar ya da ailelerine bırakırlar.

* Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili Bölümü Okutmanı. Sivas//TÜRKİYE
(nbaygul @ cumhuriyet. edu.tr)

Evlilik geleneği içerisinde en önemli yeri düğünler tutmaktadır. Düğünlerin en can alıcı bölümü ise kına gecesi eğlence geleneğidir.

Sivas ilinde, kına gecelerinde kız ve erkeğin ailesi, ayrı ayrı eğlence düzenler. Gelinin ailesinin düzenlediği kına eğlencesinde müzikli oyunların dışında bir de oyun yer almaktadır ki, bu piyese **Deli Kız Sinin Geliyor** adı verilmektedir.

Ne yazık ki, günümüzde ne eskisi gibi kına geceleri yapılmakta ne de bu oyun sergilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, gelenek, oyun, dünür, sini.

Abstract

Whatever the community, its building blocks are family. Families with children born to carry them into the future. They also give families with children the essence of the culture of the society while moving into the future biodegradable.

Unwritten law that allows them to survive in society are related to culture. Through this unwritten laws of society, they grew up with their individual traditions.

Both the mother and the father, while the physical and cultural aspects of how strong, children are also as far as their share of drinks from the fountain.

Mothers teaches , the culture of the society in which live. They give education to children until they starts to school and mothers get information their children, they help to add to their lives.

Fathers also are teachers who teach their children the laws of the society in which they live and help them to comply with these rules. School is girls as well as boys if required, it is mandatory and schools, they take their family cultural, social and state rules, gives by individuals. So try to prepare them for the future. Thus, individuals will try to absorb their culture until the age of marriage,

The most important place in the tradition of marriage holds weddings. The most crucial part of the wedding tradition of henna is fun. In Sivas, family of girls and boys organizes entertainment henna separate. At the henna entertainment organized by the bride's family is a game outside of a game of musical entertainment that this piece name is Deli girls are coming Sini's.

Unfortunately, this game neither exhibited nor henna fun as before today.

Keywords: Culture, traditional, drama , tray,dünür.

1.GİRİŞ

Türk gelenek ve görenekleri içerisinde sağlıklı bireylerin evlenmeleri elbette ki gereklidir. Aileler, evliliklerden doğan çocuklar ile devamlarını sağlayacaklardır.

Sivas ilinin merkezinde, 1960' lı yıllarda evlenme geleneği çok farklı bir şekilde yaşanmakta idi. Sivas ilinde evlenme geleneğinin içerisinde kına geceleri gerek kız gerekse oğlan evinin düzenlediği çok özel eğlenceler olarak yaşanmaktadır ve bu eğlenceler hem müzik eşliğinde hem de oyun gösterisiyle gerçekleşmekte idi. Özellikle kız tarafının hazırladığı kına gecesinde davet edilen yetenekli misafirler, yediden yetmişe halay çekip göbek attıktan sonra ikinci bölümde “ Deli Kız Sinin Geliyor” oyununu temsil ederlerdi.

Oyun sırasında bir yönetmen olmadığı halde büyük bir itina ile sessizliğin sağlanması, oyuncuları giriş ve çıkışlarında seyircilerin özen göstermesi, koro halinde nakaratlara eşlik edilmesi büyük bir kültürün özelliği olsa gerektir.

Düğün evlerinde büyük bir merakla beklenen Deli Kız Sinin Geliyor oyunu, insanları eğlendirirken düşünmeye de sevk etmekteydi. Dünürcülerin, kıza belli etmeden onu incelemeleri, beden ve akıl eksikliğini onun yüzüne vurmamaları bir nezaket örneği idi. Bu durumun tam karşısında ise mahalleden bir genç kızın Deli Kızın kusurlarını yüzüne vurarak onu ezmesi, bir ahlak bozukluğu olarak misafirlere yansıtılmakta idi.

Bu oyun, Türk kültürünün bütün özelliklerini ifade etmektedir. Oyunda, düğün sahiplerinin mutlu günlerinde dostlarıyla birlikte olmak için onları düğünlerine davet etmeleri, misafirleri kapıda karşılayıp oturacak yerleri belirlemeleri, gelen misafirlere hal hatır sormaları, birlikte eğlenmeleri, kına yakılırken birlikte ağlamaları, yiyecek servisi yapması, ağlama bölümünü tekrar oyun havası ile birleştirip durumu tatlıya bağlamaları, eğlence bittikten sonra yine nezaketle misafirleri evlerine uğurlamaları büyük bir gelenektir.

TEKNİK VE YÖNTEMLER

Bu çalışmaya başlamadan önce halk kültürüne hizmet eden kişilerle görüşmüş, onlardan bu oyunda kullanılan araç ve gereçler hakkında bilgi alınmış, gereçlerin kullanımları fotoğraflanmış ayrıca oyun dramatize edilerek hazırlanmıştır.

2.1.KÜLTÜR NEDİR?

Bir insan topluluğunun gelenek ve göreneklerini, inançlarını, fikirlerini, bilgilerini, sanatını yani maddi ve manevi değerlerini, kendine has özellikleriyle bozulmadan nesiller aracılığı ile aktararak devam ettirdiği, millî değerlerinin bütünü yani kısaca yaşam biçimidir.

Bir medeniyetten diğerine geçerken yahut düpedüz yaşarken kaybolan şeylerin yanı başında, zamana hükmeden gerçek saltanatlar da vardır. Bir kültürün asıl şerefli tarafı da onlar vasıtasıyla ruhlara değişmez renkleri giydirmesidir. (ÖTS, 1995, s. 1826)

2.1.1.KÜLTÜR ÖGELERİ NELERDİR?

Kültürün öğelerini dil, din, tarih, aile, eğitim, ahlak, coğrafya, bilim, halk hekimliği, hayvan hekimliği, tarım, ekonomi, giyim-kuşam, millî hedefler, yönetim şekli, gelenek ve görenekler, sanat, hukuk, geçim kaynakları, halk takvimi, mutfak,

dünya görüşü, sosyal ruh, teknoloji, siyaset olarak genel itibari ile çeşitlendirebilmektedir. Sanat dallarının içerisinde müzik, halk oyunları, çalgı aletleri, edebiyat, mimari, spor, resim, heykel, tiyatro, seyirlik oyunlar, çocuk oyunları ve el sanatlarını da yerleştirebilmektedir.

2.1.2.KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ NELERDİR?

Kültürün özellikleri, ilgili toplumun yüzyıllar içerisinde ayakta kalmasını sağlarken farklı toplumları da az veya yüksek oranda etkisi altına alarak gelecek yüzyıllara taşınmasına ön ayak olur. Kültür, tarihi süreç içerisinde yaşamını devam ettirirken özünde az da olsa farklılık göstermeli ve çağına uygun duruma gelmelidir. Türk milleti, kökü çok eskiye giden bir kültüre sahiptir ancak eski çağlardaki yaşamıyla günümüzdeki yaşamı arasında farklılıklar göstermektedir. Bu değişim kültürün özünü değiştirmesini göstermez, bilakis onun çağa ayak uydurarak yeni kuşaklar arasında modernleşerek yaşamasını sağlar. Milletin mihenk taşı olan bu kavramın unutulmaması ve unutturulmaması gerekmektedir. Bilim adamlarına düşen birinci görevde budur. Bu yüzden bu çalışmayı ele almak zorunluluğu hissedilmiştir.

Toplumun genel kültürü, yaşatılmaya çalışılırken toplumda dikkat edilmesi gereken unsurlar eğlence içerisinde çok güzel bir planla izleyicilere verilmektedir. Deli Kız oyunu da böyle bir durumu ifade etmektedir.

Kültür sürekli değişim ve gelişim içerisinde olduğundan dolayı, canlı ve doğal bir varlıktır. Kökü eskilere dayandığı için tarihidir ve nesiller aracılığı ile devamlılık gösterir. Devamlılığı olan bir kavram, sosyal bir varlıktır ve toplum bu kavramı ortaklaşa kullandığı için de sosyal bir kavram olmuştur. Kültürün, özü değiştirilemez, çünkü kaynağını milletin hayatından alır. Kültürün kaynağının seçkin oluşu, millî ve özgün vasfını gösterir. Kültür, toplumdaki bireyler arasında uyumu sağlayan ve toplumu dengede tutan önemli bir varlıktır.

Sivas merkezinde gerçekleştirilen kına gecelerinde, bayanlar tarafından icra edilen Deli Kız Sinin Geliyor oyununu, dört boyutta inceleyebiliriz. Bunlar: 1. Oyunun Aile Boyutu, 2- Oyunun Sağlık Boyutu, 3-Oyunun Ahlak Boyutu, 4-Oyunun Eğlence Boyutu

2.2.OYUNUN ÇEŞİTLİ BOYUTLARI

2.2.1. OYUNUN AİLE BOYUTU

Kültür öğelerinin içerisinde aile kavramı birinci sırada yer alır ve toplumun temel taşı olarak kabul edilir. Çünkü aile olmadan kültürün hiçbir ögesi anlam taşımaz ve yaşanamaz. Öyle ise aile ne anlama gelmektedir?

Aile, Arapça kökenli bir isim olmakla birlikte birinci anlam olarak, evlilik ve kan bağına bağlı olup aynı çatı altında yaşayanlar; ana, baba ve çocuklar.

2.Zevce, eş,

3.Aynı soydan meydana gelenlerin hepsi, soy sop.

4.Ev halkı; bir kimsenin bakmak zorunda olduğu fertlerin hepsi.

6.Hânedân, anlamlarını ifade etmektedir. (TS, 2000,s. 1826)

2.2.2. AİLE KÖKÜNDEN TÜREYEN İSİM VE DEYİMLER

Aile adı(soyadı), aile cüzdanı, aile efradı, aile bahçesi, aile doktoru, aile dostu, aile fâciası, aile ocağı, aile yuvası, aile kurmak, aile terbiyesi almak, aile reisi olmak, aile planlaması, ailevî, aile meselesi , ailevî hastalık gibi.(ÖTS, 1995, s. 60)

Geçmişten bugüne aile kavramı Türklerde, Yahudilerde, Romalılarda, Hristiyan ve Müslüman toplumlarında kutsal sayılmıştır. (İslam Ansik., 1989, s.196-200)

Aile özellikle Türk toplumunda çok önemli bir yeri teşkil eder. Atalar yüzyıllar boyunca aile olmanın önemini hikâyelerde, masallarda, oyunlarda, destanlarda konu olarak işleyip gençlere bunun hem özel hayatlarında hem de milletlerin hayatlarındaki olmazsa olmazlığını örneklemiştir. Dede Korkut Hikâyeleri, bu konu için vazgeçilemeyecek kültür taşıyıcısıdır.

Aile olmanın en güzel yanı şüphesiz ki, çocuklardır. Çocuklar ise ailenin neşe ve birlik unsurudur. Milletlerin geleceği de çocuklara bağlıdır.

Çocukların yetişmesinde anne ve babalara çok büyük görevler düşmektedir. Bireyler, ilgili milletin kültürüne göre yetiştirilmelidir ki, ailelerin ve milletlerin özleri bozulmasın. Aksi takdirde kültürden yoksun yetişen bireyler, çevrelerine zarar veren patlamaya hazır dinamitler olarak toplum karşısına çıkmaktadırlar.

İlimizde önceleri, evlenme yaşına gelen erkek çocuklar ya dünür gezme” adı verilen gelenek gereği, anne, abla veya yakın akrabaların araştırıp buldukları gelinlik kızlarla ya da kendilerinin beğendikleri kişilerle evlenmeleri gerçekleştirilmekte idi. Günümüzde artık bu gelenek değişime uğramış, çoğu gençler eşlerini kendi eğitim düzey düzeylerine göre seçmektedirler. Aileler, çocuklarını evlendirecekleri zaman ellerinden gelen maddi ve manevi desteği sağlarken geleneklerini de yaşatmaktadırlar . Ne yazık ki, günümüzde aile olma kültürü yozlaşmaya başlamış, bazı gençler aile olmayı değil, özellikle büyük şehirlerde birlikte yaşamayı tercih etmektedirler. Bu durum toplumumuzda yaygınlaşır ise toplumumuz millet olma özelliğini kaybederken doğan çocukların da gelecekleri karanlığa doğru sürüklenmiş olacaktır.

2.3. OYUNUN SAĞLIK BOYUTU

Kız ya da erkek olsun genç bireyler, ne kadar sağlam kültürle yetişirlerse onların da kuracakları yuva o kadar mutlu ve zorluklara dayanıklı olacaktır.

Beden ve ruh sağlığının önemini Atatürk” Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur.” sözüyle özetlemiş ve sağlıklı bireylere toplumun ihtiyacı olduğunu izah etmiştir.

Biyolojik ve ruhsal özelliklerin çocuklara, DNA'larla geçtiği, herkes tarafından çok iyi bilinmektedir. Bu nedenle aile büyüklerinin, evlenecek kişilerin sağlıklarının yerinde olmasını istemeleri de yadırganmamalıdır.

Oyunumuzda, aile yakınlarının oğullarına kız bakmaya gitmeleri, bu nedenden dolayı hoş karşılanmalıdır. Gençlerimiz, bu geleneği bugün kabul etmemekte ve eş seçimlerini kendileri yapmaktadırlar. Hangi koşulda olursa olsun, sağlıklı bireylerin seçilmesi zorunludur. Aksi takdirde, ruhsal ve bedensel özürlü bireylerin evlilikleri sonucunda doğabilecek özürlü çocuklar, çok zor bir hayat sürecekleri gibi en az kendileri kadar anne ve babalarını da üzecekler, yaşadıkları topluma da zarar vereceklerdir.

Anlatılan nedenlerden dolayı oyunun sağlık boyutu çok çok önemlidir ve bu oyunun günümüzde her kına gecesinde oynanması, gençleri düşündüreceği için tavsiye edilmektedir.

2.4.OYUNUN AHLAK BOYUTU

Ahlak kelimesi, Arapçadan dilimize geçmiş bir isim olup birinci anlamı huy, karakter, mizaç, tabiat.

2.İyi vasıflar, güzel huylar, faziletler.

3.Felsefenin ahlak ve terbiyeden bahseden kolu, ahlak ilmi anlamlarını ifade etmektedir. (ÖTS, 1995, s.56)

Bedenleri sağlıklı olan kişilerin, ruhsal yapıları da sağlıklıdır. Ruhsal yönden sağlıklı insanlar, karşılarındaki kişilerde eksiklik aramazlar ve kendileri gibi sağlıklı bireyler yetiştirmeye gayret ederler. Ancak oyunumuzda görüldüğü gibi gelen görücüler, oyunun kahramanının bedensel ve zihinsel özrünü görüp sessizce ortamdaki ayrıldıkları halde, komşunun dedikoducu kızının durumu görmesi üzerine, Deli Kız'la alay etmeye başlaması, ahlak kavramının üzerinde durulması gereken en önemli kültür ögesi olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Aileler, çocuklarını ahlak kurallarını içerisinde eğitmelidirler. Gerekli ahlak kurallarının verilmediği gençler, her zaman toplumunda aile yapısının çökmesine, kişilerin birbirlerine olan güveni azalmasına ve bireyler arasındaki birlik ve beraberlik bozulmasına sebep olacaklardır.

2.5. OYUNUN EĞLENCE BOYUTU

Deli Kız oyununda kültürümüzün şu öğelerini görebilmekteyiz:

2.5.1.YÖRESEL KIYAFETLER

Fotoğraf:1. Sivas, Merkez bayan kıyafetleri. Fotoğraf:2. Erkek kıyafetleri.

Fotoğraf: 3. 4. Kırşal bayan kıyafetleri.

2.5.1.2. BAYAN KIYAFETLERİ

2.5.1.2.1. SİVAS MERKEZ BAYAN KIYAFETLERİ VE AKSESUARLARI

Bayan kıyafetleri bindallı, içlik(gömlek), yelek, ipek eşarp, çorap, ayakkabı, tepelik, kemer.

Fotoğraf: 5. Üç etekli bindallı. Fotoğraf:6. Satenden içlik(gömlek).

Fotoğraf:7. İpek baş örtüsü.

Fotoğraf:8. Altın kemer

Fotoğraf: 9. Gümüş tepelik.

Fotoğraf: 10. Kösele ayakkabı.

2.5.1.2.2. SİVAS KIRSAL BAYAN KIYAFETLERİ VE AKSESUARLARI

Bayan kıyafetleri üç etekli peşli, yelek, yazma, çorap, ayakkabı, tepelik, kemer, önlük, şalvar.

Fotoğraf: 11, Üç etekli peşli.

Fotoğraf: 12. İpek şalvar.

Fotoğraf:13. Yelek.

Fotoğraf:14. Yazma.

Fotoğraf: 15.Yünden dokunmuş önlük.

*Fotoğraf: 16. Yünden dokunmuş
önlük kuşağı.*

Fotoğraf:17. Lastik ayakkabı.

Fotoğraf:18. Yünden örülmüş çorap.

2.5.1.2.3. SİVAS ERKEK KIYAFETLERİ VE AKSESUARLARI

Erkek kıyafetleri, iç gömlek, pantolon, yelek, yün kuşak, yün çorap, ayakkabı, köstekli saat, fes ve yemeni.

Fotoğraf:19. İçlik. (gömlek)

Fotoğraf: 20. Pantolon.

Fotoğraf: 21. Yün kuşak.

Fotoğraf: 22.Çift düğmeli yelek.

Fotoğraf: 23. Gümüş, köstekli saat.

Fotoğraf: 24. Kaşe fes ve yemeni.

Fotoğraf: 25. Deri yemeni(ayakkabı.)

Fotoğraf: 26. Yünden ajurlu çorap.

2.5.2. EVLENME (düğün) GELENEĞİ

Her Türk ailesinde belli bir yaşa gelmiş, kız ve eli ekmek tutan her erkek çocuk evlendirilir.

2.5.2.1.KIZ BAKMA GELENEĞİ

Kız bakma(dünür) geleneği, evlenme geleneğinin birinci aşamasını oluşturmaktadır. Bekâr oğlanın annesi veya yakınları, aile kültürlerine uyan kız ararlar. Bu arama bazen bir tanıdığın tavsiyesi olabilir bazen aile yakınları bir yerde özellikle hamamda kızı görmüşlerdir bazen de bu kız oğlanın sevdiği olabilir.

2.5.2.2. KINA YAKMA GELENEĞİ

Oğlan tarafı, geline kına yakmak için bir grup olarak gelirler. Kınayı yaktıktan sonra biraz eğlenirler ve yine grup halinde oğlan evine dönerler. Kız tarafı, geline yakılan kınadan, damada da yakmak için bir grup kınacı bayanlarla biraz kına gönderir. Kına getiren bayanlar, damadın avcunun içine ve küçük parmağına biraz kına koyup bahşişlerini alır ve kız evine dönerler.

Fotoğraf:27. Kınacılar.

Fotoğraf: 28. Kına tepsisi.

Fotoğraf:29, Kına yakma işlemi.

2.5.3.ÇALGI ALETLERİ

Oyunda tepsinin arkası, tef olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf:30. Tepsi.

2.5.4.MÜZİK

Müzik, nakaratlarda ağızdan Deli Kız ve seyirciler tarafından söylenmektedir. Deli Kız' ın dizelerinin ikinci kere tekrarında ve nakarat bölümünde seyircilerin eşliğinde kullanılır.

2.5.5.HALK OYUNLARI

Misafirler davul-zurna veya cümbüş, saz, ud veya kasetteki halk oyununun müziğine göre odanın veya salonun ortasında daire olur, başta Sivas Halayı olmak üzere Abdurrahman, Temurağa ve Delilo halaylarını çekerler.

2.5.6.YEMEK (ikram)

Kına gecelerinde, damadın ailesi tarafından gönderilen çerezler(kuruyemiş, üzüm, şeker, leblebi), bardak bardak peçetenin içerisinde ikram edilir. Bugün ise ikramlar, küçük paketler içerisinde kuruyemişçiler tarafından paket yapılmakta, misafir sayısı kadar sipariş verilerek alınmakta, her konuğa bazen de gelmeyenlerin hissesi de birlikte ikram edilmektedir.

Fotoğraf: 31. Paketlenmiş kuru yemişler.

2.5.7.EĞLENCE(piyes, oyun)

2.5.7.1.OYUNUN SÖZLERİ

Deli Kız Sinin Geliyor oyununda enstrüman yoktur, sadece konuşmalar belli bir makamda, misafirler tarafından tekrar edilir ve elle tempo tutulur.

I. KITA

“Deli Kız sinin geliyor.

Sinide neler geliyor ?

Hani ya niye gelmedi?

Geldi de geri döndüler.

Ne kusurumu gördüler?

Koluna çolak dediler.

Nakarat

Kurban ola’ m eyi bakın,

Çolak bunun neresinde?

II. KITA

“Deli Kız sinin geliyor.

Sinide neler geliyor?

Sinide kumaş geliyor.

Hani ya niye gelmedi?

Geldi de geri döndüler

Ne kusurumu gördüler?

Sırtına kambur dediler.

Nakarat

Kurban ola' m eyi bakın,

Kambur bunun neresinde?

III. KITA

“Deli Kız sinin geliyor.

Sinide neler geliyor?

Sinide papuç geliyor.

Hani ya niye gelmedi?

Geldi de geri döndüler.

Ne kusurumu gördüler?

Ayağ'na topal dediler.

Nakarat

Kurban ola' m eyi bakın,

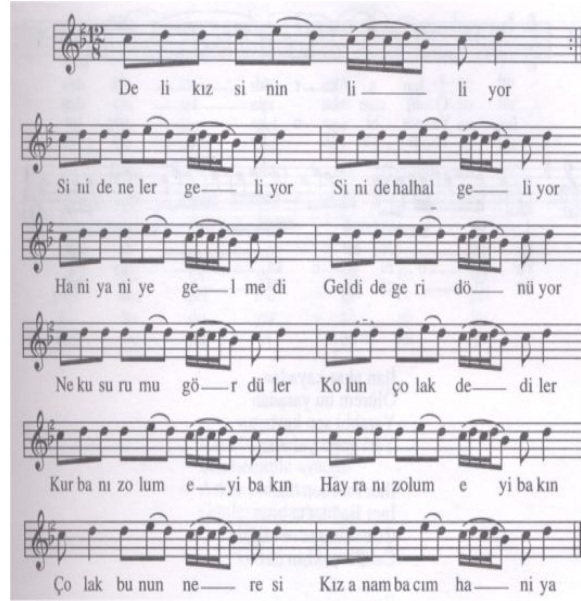
Topal bunun neresinde?

Oyun süresince her dize, oyuncular tarafından iki kez tekrar edilir.

2.5.7.2. OYUNUN NOTASI

Temsili Oyun Havası olan Deli Kız Oyunu, Bayburtlu Remzi CAVILDAK' ın araştırmasına göre yöre olarak, Erzurum' a ait olarak verilmektedir. 1956 yılında Ahmet Yamacı tarafından derlenmiştir. Rept. No: 1538'dir.

(<http://www.turkudostlari.net/nota.asp?turku=3768>)

Fotoğraf: 32. Nota çizelgesi.

2.5.7.3. “DELİ KIZ SININ GELİYOR” OYUNU’NUN ÖZELLİKLERİ

Kına gecelerinde kız evinde Deli Kız Sinin Geliyor oyunu oynanır.

2.5.7.3.1. OLAY

Herhangi bir ailedeki üç bayan, oğullarına kız bakmak için yola çıkarlar. Bayanların girdikleri sokakta ruhsal yönden bozuk genç bir kız yaşamaktadır. Dünürler kızı görür, deli olduğunu anlayınca hiç söylemeden giderler. Ancak mahalledeki genç kızlardan birisi, bu durumu Deli Kız’a haber verir, Deli Kız’ da neden kendisinin haberinin olmadığını söyler. Dedikoducu bayan kıza, kendisini beğenmediklerini, deli olduğunu kızın yüzüne vurur. Deli Kız’ da bu özür karşısında, kendisini savunmaya çalışmaktadır.

2.5.7.3.2. YER

Oyunun yaşandığı yer düğün odasının ortasıdır. Misafirlerden sandalyeleri geriye çekmeleri istenir ve meydan açılır. Ortaya iki tane sandalye konur. Bunların biri Deli Kıza, diğeri ise dedikoducu komşu kızına aittir.

2.5.7.3.3. ZAMAN

Oyun üç bölüm, iki aradan oluşmaktadır ve bölümler on beş, aralar onar dakika olup toplamda altmış beş dakikadır.

2.5.7.3.4.KİŞİLER

Oyunun yöneticisi, oyunda rol almak üzere misafirler arasından üç adet genç kız, iki adet orta yaşlı bayan seçer. Bunlardan birisi ana kahraman olan Deli Kız, diğer genç bayan dedikoducu kız, üçüncü ve diğer iki bayan dünür olarak görevlendirilir

2.5.7.3.5.KIYAFETLER

Sivas ili merkezinde bayan kıyafetleri üç etekli peşli, içlik(gömlek), yelek, yazma, önlüktür. Ayağa ise el yapımı yemeni ve yünden örülmüş çorap giyilir.

2.5.7.3.6.OYUNUN ARAÇ VE GEREÇLERİ

Oyunumuz için iki tane araç gereklidir. Bir adet büyük sini ve iki tane sandalye.

Gecemiz olan sininin içerisinde, bir genç kıza gerekli olabilecek tüm eşyalar mevcuttur. Bunlar: Terlik, çanta, ayakkabı, elbiselik kumaş, yüz havlusu, makyaj takımı, çamaşır, sabahlık takımı, altın takılar, içinde tatlı şerbet olan sürahi ve gümüş altıklık bir bardaktır.

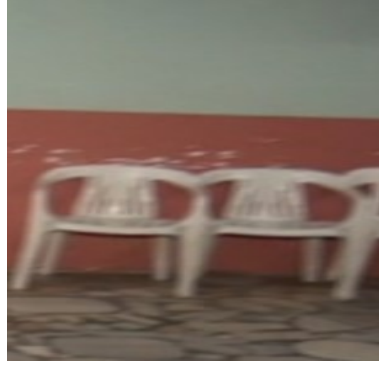
Fotoğraf:33. Sini.

Fotoğraf:34. Sininin içindekiler

*Fotoğraf: 35. Sininin içindekilerle.
bohçalanması*

Fotoğraf:36, İki sandalye.

2.5.7.3.7.OYUNUN SERGİLENMESİ

Oyunumuz üç sahneden ibarettir.

1.SAHNE

Kına gecesine eğlenmeye gelen misafirler, hazır şekilde beklemektedirler.

Fotoğraf: 38. Kına gecesine gelen misafirler.

Fotoğraf: 39. Deli Kız 'ın sahneye çıkması.

Deli Kız, yöresel kıyafetini giymiş olarak alkışlar eşliğinde sahneye gelir ve sahnede dolaşırken onun ardından sahneye üç bayan çıkar.

Kız bakmaya gelen üç dünürcü bayandır ve içlerinden birinin elinde, geline verilecek olan içerisi çeyiz dolu, sini taşımaktadır. Dünürler sahneye gelip Deli Kız'ın kollarını inceler, sonra giderler.

Fotoğraf: 40. Dünürlerin siniyle sahneye gelmesi.

Herhangi bir şeyden haberi olmayan Deli Kız, dünürler gittikten sonra sandalyesine oturur.

Fotoğraf: 41. Deli Kız' ın sandalyeye oturması.

Onları pencereden izleyen dedikoducu komşu bayan, Deli Kız' ın yanına gelir, sandalyesine oturarak Deli Kız'a laf atar ve aralarında şu konuşmalar geçer. Her konuşmacı söyledikleri sözlerini, iki kez tekrar eder:

DEDİKODUCU KIZ: -Deli Kız sinin geliyor. (iki kez).

DELİ KIZ - Sinide neler geliyor?

DEDİKODUCU KIZ: -Sinide kolluk geliyor.

DELİ KIZ :- Hani ya niye gelmedi?

DEDİKODUCU KIZ: Geldi de geri döndüler.

DELİ KIZ :- Ne kusurumu gördüler?

DEDİKODUCU KIZ:- Koluna çolak dediler.

DELİ KIZ :- Kurban ola'm eyi bakın,

Çolak bunun neresinde?

Deli Kız söz dizeleri söyleyerek kendi etrafında dönerken aynı zamanda çolak kolunu seyircilere gösterir. Kızın amacı, öteki kızın sözünün yalan olduğunu, seyircilere göstermektir. Seyirciler de Deli Kız'ın sözlerini alkışlar eşliğinde tekrarlar, sonra her iki kız da sahneden ayrılırlar.

Fotoğraf: 42. Deli Kız' ın kolunu izleyicilere göstererek oynaması.

LARA

Bu arada, düğün sahipleri tarafından misafirlere çerez ikramı yapılır. Misafirler yanlarındaki misafirlerle sohbet ederken ikinci bölüm başlar, çerez dağıtımı durdurulur.

Fotoğraf: 43. Çerez dağıtımı.

2.SAHNE

Deli Kız yine sahneye alkışlarla girer ve dolaşmaya başlar. Ardından dünürler başlarındaki sini ile sahneye girerler. Kız' ın yanına gelip bedenini bir sağa, bir sola çevirip, sırtına bakar ve giderler.

Komşu bayan, dünürlerin gittiğini pencereden görür ve yine sahneye gelir. Deli Kız' a seslenir ve aralarında şu konuşmalar geçer ve her konuşmacı sözlerini, iki kez tekrar eder:

DEDİKODUCU KIZ: -Deli Kız sinin geliyor.

DELİ KIZ : -Sinide neler geliyor?

DEDİKODUCU KIZ:- Sinide kumaş geliyor.

DELİ KIZ : - Hani ya niye gelmedi?

DEDİKODUCU KIZ:- Geldi de geri döndüler. .

DELİ KIZ : -Ne kusurumu gördüler?

DEDİKODUCU KIZ: -Sırtına kambur dediler.

DELİ KIZ : -Kurban ola'm eyi bakın,

Kambur bunun neresinde?

Deli Kız, müzik ve seyirci eşliğinde son dizeleri tekrar eder. Sözleri tekrarlar-ken aynı zamanda kendi etrafında döner ve sırtını seyircilere gösterir. Böylece öteki kızın sözünün, yalan olduğunu ima etmek ister. Seyirciler de Deli Kız'ın sözlerini alkışları eşliğinde tekrarlar. Sonra her oyuncu da sahneden ayrılırlar.

II. ARA

Bu arada misafirlere çerez ikramına devam edilir, ayrıca düğüne gelemeyen misafirlerin çerez payları, ilgililere verilmek üzere yakınlarına teslim edilir. Misafirler birbirleriyle sohbet ederken üçüncü bölüm başlar.

3.SAHNE

Deli Kız, yöresel kıyafetini giymiş olarak alkışlar eşliğinde sahneye gelir ve dolaşırken yine onun ardından sahneye dünürler çıkar. Yine bir bayanın elinde geline verilecek sini durmaktadır. Dünürler, Deli Kız'ın yanına gelerek onun ayaklarını inceler, sonra giderler.

Deli Kız'ın yanına gelen komşu bayanla Deli Kız' ın arasında şu konuşmalar geçer:

DEDİKODUCU KIZ: -Deli Kız sinin geliyor

DELİ KIZ: - Sinide neler geliyor?

DEDİKODUCU KIZ:- Sinide papuç geliyor.

DELİ KIZ: -Hani ya niye gelmedi?

DEDİKODUCU KIZ: -Geldi de geri döndüler.

DELİ KIZ: - Ne kusurumu gördüler?

DEDİKODUCU KIZ: - Ayağ'na total dediler. Der.

DELİ KIZ: -Kurban ola'm eyi bakın,

Total bunun neresinde?

Deli Kız, müzik ve seyirci eşliğinde son dizeleri tekrar ederken yine kendi etrafında döner ve ayağının total olmadığını seyircilere gösterir. Seyirciler de Deli Kız'ın sözlerini alkışları eşliğinde tekrarlar.

Oyunun bitiminde oyuncular, büyük alkışlar eşliğinde tekrar sahneye gelerek seyircileri selamlar ve oyun biter.

3.SONUÇ VE ÖNERİLER

Evlenecek kişiler aile kurarken seçecekleri eşleri iyi tanımalı birbirlerinin fiziksel ve ruhsal bozukluklarını iyi incelemelidirler. Evlilik gerçekleştirildikten sonra bu rahatsızlıklar sonraki kuşaklara da geçeceğinden, sağlıklı ve mutlu bir yuva ortamı oluşmamaktadır. Zaten bugünkü yasalarımız evlilik öncesinde adayların sağlık kontrollerinden geçmelerini zorunlu tutmaktadır.

Evlenecek bireylerde bedensel özürler hoş karşılanabilmekteyse de ruhsal yönden özürlü olan gençler evlendirilmemeli, toplumda özürlü bireylerin oluşmasına meydan verilmemelidir.

Aksi takdirde yeni kuşaklar sağlıksız olarak doğacak, aileler hem maddi hem de manevi açıdan yıpranacak, gelecekte de sağlıksız bir toplumun oluşmasına sebep olacaklardır.

Bu yüzden gençlerin yuva kurarken sağlıklı bireyleri tercih etmeleri gerekmektedir. Kına gecelerinde oynanan bu oyun da sağlıklı eş seçimini ön görmekte, özellikle ruh sağlığı bozuk olan kişilerin, evlenecek aday olmadıkları topluma yansıtılırken saf duygular alay konusu olmamalı ve dedikoduculuğun topluma getirdiği zararlar gençlere vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

1.İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul-1989,C.2,

2.Kaynak kişi: Ayşe BAYGÜL,

3. Kaynak kişi : Özcan MUTLU, Sivas Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu Müdür yardımcısı,

4. Kaynak kişi : Ahmet GÖKÇE, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Fidan Yazıcıoğlu Kültür Merkezi, Halk Oyunları Eğitmeni,

5.Oyuncular:

Betül Yeşim ÇİFTÇİ(Komşu Kızı)

Ceren BAYGÜL (Deli Kız)

Ayşe BAYGÜL (Teyze)

Nurhan ÇİFTÇİ(Teyze)

6.Örnekleriyle Türkçe Sözlük, MEB Yayınları, Ankara-1995, C.1,

7.Sanal: <http://www.turkudostlari.net/nota.asp?turku=3768>)

8.Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, İstanbul- 2000, C. 2,

9. Türk Dili ve Kompozisyon, Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, Prof. Dr. Ahmet ERCİLASUN, Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY, Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR, Prof. Dr. İsmail PARLATIR, Prof. Dr. Necdet BİRİNCİ, Türk Ekin Yayınları, Ankara-2005.

BİR ANKARA YİTİĞİ (ANKARA KEÇİSİ, SOF KUMAŞ VE KAZAN UYGULAMALARI)

A LOSS OF ANKARA (ANGORA GOAT, SOF FABRIC AND KAZAN PRACTICES)

АНКАРИНСКАЯ ПОТЕРЯ: АНКАРИНСКАЯ КОЗА, МЯГКАЯ ТКАНЬ И ПРИМЕНЕНИЕ КОТЛОВ

Bünyamin ZİLE*

Öz

Ankara keçisi; Ankara ve çevre illerde yetiştirilen bir keçi ırkıdır. Ankara keçisini değerli kılan tiftiğidir. 16-19. Yüzyıllar arasında bu keçisinin tiftiğinden dokunan Ankara Sofu kumaşı yurt içinde ve yurtdışında büyük rağbet görmüştür. Ankara'nın sosyo-ekonomik yapısını değiştirmiş ve Osmanlının refah seviyesi en yüksek kentlerinden biri haline getirmiştir. Ankara sofu kumaşı üstün özellikleriyle yüzyıllar boyunca Ankaralıya bir sosyal statü sağlamıştır. Şehrin zenginleri bilim adamları ve kadınları günlük yaşamlarında bu kumaştan yapılmış giysileri giymişlerdir. Aynı zaman da Ankaralı düğün, bayram gibi özel günlerde bu kumaştan yapılan giysiler giymiştir. Yaklaşık yüz yıldır dokunmayan ve dokunması unutilan bu kumaş; 2013 yılından itibaren Ankara'nın Kazan İlçesinde yeniden dokunmaya başlanmıştır.

Bu Çalışmada; Ankara Keçisi, Sof Kumaş ve Kazan Uygulamaları anlatılmıştır. Ankara Keçisi hakkında bilgiler verilmiştir. Ankara Sofu kumaşı genel özellikleri ile incelenmiş olup, sof kumaş olarak satış tezgahlarında yerini alana kadar geçtiği aşamalardan bahsedilmiştir. Tarihte Ankara Sofunun dokunduğu yerlerden bahsedilmiştir. Son olarak Kazan'daki sof kumaş dokuma atölyesinden bahsedilmiş ve bu atölyede elde edilen ürünlerin fotoğraflarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara keçisi, tiftik, Ankara Sofu, dokuma tezgahı, çözgü, atkı, tarak, gücü, talep, ihracat, orman.

Abstract

* İl Planlama Uzmanı, Araştırmacı Yazar. Kazan Belediyesi Başkanlığı. Kazan/ANKARA
(bunyaminzile@gmail.com)

Angora is a special goat breed which is raised in Ankara and its surroundings. What makes Angora goat valuable is its mohair. Between sixteenth and nineteenth centuries, Ankara soft fabric woven from Angora goat mohair was highly demanded across and out of the country. This demand changed Ankara's socioeconomics structure and made the city one of the highest level of welfare of Ottoman cities. Ankara soft fabric with its speciality provided a social status for Ankara's people for centuries. The city's rich, scientists and women wore garments made of the fabric in daily life. At the same time in Ankara's people wore clothes made of this special fabric in their wedding and in special occasions such as festivals.

This fabric, which has been unwoven, and even forgotten to weave for nearly a hundred year, has begun to be produced since 2013 in Kazan district of Ankara.

In this study, Angora Goat, soft fabric and Kazan practices are described. The study provides information about Angora goat. The general features of Ankara soft fabric are examined. It describes the phases that the fabric passes from production to selling stalls. The study gives some information about the places that Ankara soft fabric was produced in history. Finally, it is concluded with the examination on the fabric weaving shop in Kazan and shows some photographs of the products obtained in this shop.

Keywords: Angora goat, mohair, Ankara soft fabric, loom, warp, weft, comb, power, demand, exports, forest

1. ANKARA KEÇİSİ

*1947 yılında çıkarılmış ve 1961 yılına kadar tedavülde kalan
50 Türk Lirası*

Ankara Keçisi orta Anadolu da yetiştirilen küçükbaş hayvan cinsidir. Küçük cüsseli bir hayvan olduğu için eti ve çok az sütü azdır. Et ve süt için beslemek rantabl değildir. Bu keçi genelde tiftiği için yetiştirilir. Ankara ve çevresinde yoğun olarak yetiştirilen Ankara Keçisi; Konya, Afyon, Çankırı, Kastamonu, Yozgat, Çorum, Niğde, Kırşehir ayrıca Mardin ve Siirt illerinde yetiştirilmektedir. Ancak Ankara çevresinden uzaklaştıkça üretilen tiftiğin kalitesi düşmektedir. Ankara Keçilerinin ortalama yaşam süreleri 8 ila 15 yıl arasında değişmektedir. 6-7 yaşına

kadar damızlık olarak kullanılır. Bir keçinin ortalama 1.900 gram tiftik verimi vardır. Yurt dışında bu verim 4 kilogram civarındadır.

Ankara keçisinin yavruları 6 aylık olana kadar oğlak olarak adlandırılır. Bir yaşına kadar olan yavrularına cebiş (çepiş, çepiç) denilmektedir. Bir yaşından üç yaşına kadar olan dişi keçilere gezdan adı verilmektedir. Yine bir yaş ile üç yaş arası olan erkek keçilere seyis denilmektedir. Üç yaşından büyük keçilere ana keçi, yine üç yaşından büyük olan ve burulmuş erkek keçilere erkek adı verilmektedir. Damızlık için ayrılmış olan erkek keçilere ise teke adı verilmektedir. Tiftikleri kırkılan Ankara keçilerine (erkek dişi ayrımı yapılmadan) cıba adı verilmektedir..Cıbalık süresi yaklaşık 45 gündür. Bu süre içerisinde keçiler yağmurdan ve doludan korunur. Merada çok yağmura tutulursa keçiler telef olur. O nedenle Ankaralı “Cıba güden bulut güder.” demiştir.

En kaliteli tiftik bir yaşındaki çebişlerin tiftiğidir. Bunlar yumuşak ve ince tüylüdür. Gezdan ve seyislerin tiftiği orta kalitedir. Tüyleri de orta kalınlıktadır. Ana keçi, erkek ve tekelerin tüyleri sert ve kalındır. Dolayısıyla kalitesi de diğerlerine nispeten daha düşüktür.

Zarif bir hayvan olan Ankara keçisi özgürlüğüne çok düşkündür. Hiç yerinde duramaz. Çok hareketli bir karaktere sahiptir.

A. ANKARA KEÇİSİNİN YAŞAM ALANLARI

Fotoğraf: Burhanettin BAYKURT

Fotoğraf: Burhanettin BAYKURT

Ankara Keçisi Orta Anadolu'nun geniş bozkır sahasında ve bu bozkırın içerisinde yer alan kurak orman alanlarında yetiştirilmektedir. Ankara Keçilerinin en yoğun oldukları alanlar orta Anadolu bozkırı ile bu bölgedeki kurak orman alanlarıdır.

Ankara Keçisi rakımın 500 metreden aşağı olduğu yerlerde yetiştirilmemektedir. Aynı şekilde rakımın 1500 metreyi geçtiği yerlerde de yetiştirilmemektedir. Bu verilen değerlerin üstünde ve altında çok az miktar da yetiştirilse bile keçilerin çok soğuk ve sıcaktan telef oldukları ya da tiftik kalitesinin çok düştüğü görülmektedir.

Ankara Keçisi yetiştirilen Sahalar nem, yağış ve hava sıcaklığı bitki örtüsü açısından incelenirse:

Ankara Keçisinin kar örtüsünün fazla bulunduğu alanlarda beslenmesi güçleşmektedir.

Ankara keçisi çok soğuk, çok yağ ve nemli yerlerde çabuk hastalanmakta ve ölümler nedeniyle telef olmaktadır. Ankara civarında bile çok kar yağdığı yıllar hava sıcaklığının -15 ten aşağıya düştüğü günler tiftik keçilerinin sürüler halinde telef olduğu görülmektedir.

Toprağı fazla kalkerli alanlarda, alçak, ıslak ve fazla sıcak olan yerlerde ırkı özelliklerini kaybetmektedir. Ayrıca alçak arazilerdeki sularda ve meralarda parazitler (Asalaklar) çok görüldüğünden paraziter hastalıklardan çok çabuk etkilenmekte ve fazla telafat vermektedir. Yüksek yerlerde ise parazitler yoktur. Bitkiler daha temizdir.

Ankara keçileri içtikleri suya da çok önem verirler. Birikinti ve durgun sular dan asla içmezler. Genelde pınarların suyunu tercih ederler. Ayrıca mümkün olduğunca pınarların kurnalarından su içmeye çalışırlar.

Ankara Keçileri Orta Anadolu'nun dalgalı arazisinde bulunan meşelik ve ardıc ağaçlarının nispeten yoğun olduğu meralarda otlanmayı sever. Ayrıca fundalıklar ve çalılıklar bu keçiler için en uygun beslenme alanlarıdır. Ankara keçileri bu dal-

galı arazide yetişen otların taze filizlerini ve dikenleri de yer. Ancak daha ziyade yaprak yemesini sever. Bunun yanı sıra Orta Anadolu’da özellikle Ankara civarındaki dalgalı alanlarda çok yoğun miktarlarda bulunan yavşan, kekik, çöğen, sığırkuyruğu, geven, yavruağızı, gibi kokulu otları yemeyi severler.

Kışın fazla kar kaydığı zamanlarda meraya çıkarılmayan Ankara Keçileri, üreticiler tarafından sonbaharda istif edilen, meşe yaprakları, çakırdikeni, yandak gibi dikenlerle beslenir. Mart ve Nisan aylarında kesilen söğüt ve kavak gibi ağaçlarının dallarından oluşan veçiğindirik adı verilen kısımlarını da iştahla yerler.

Sonuç olarak, Ankara Keçisi karasal iklimin hüküm sürdüğü, fazla sıcak ve soğuk olmayan, nemin fazla bulunmadığı çeşitli bitki topluluğun yetiştiği yerlerin hayvanıdır. Bu iklim özelliğine en uygun yerin Ankara çevresi olduğu görülmektedir.

Ankara Keçisi çok temiz bir hayvandır. İçtiği suyun temiz ve taze olmasına dikkat eder. Meşe yaprağı, Ardiç yaprağı ve kokulu otların taze filizleri ile beslendiği için eti de kaliteli ve lezzetlidir. Keçi etinin kendine özgü kokusu bunda yoktur. Onun için sevilerek yenilir. Ankara Keçisinin gevrek bir eti vardır. Ünlü gezgin Evliya Çelebi Seyahatnamesinde “Tiftik keçisinin eti misk kokuludur. Bu keçiler dağlarda pınar (meşe) yaprağı yerler” diye bahseder Ankara Keçisinden bahisle “süt gibi beyazdır, bu dünya üzerine böyle mahluk yaratılmamıştır.” Diye devam eder ünlü seyyah.

B. ANKARA KEÇİSİNİN MENŞEİ

Ankara keçisinin kökeni konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Kimi araştırmacılara göre bu keçinin ana vatanı Orta Anadolu’dur. Orta Anadolu’da binlerce yıldır yaşamlarını sürdürmektedir. Yine bazı araştırmacılara göre bu bölgede antik çağlarda yaşayan yaban keçileri ile evcilleştirmiş keçilerin çiftleşmesi sonucu elde edilmiş yeni bir keçi türüdür. Ancak Selahattin BATU tarafında yapılan çeşitli araştırmalar göre bu keçi türünü Sümerlerin ve Asurların bilmedikleri görülmüştür. Aynı zamanda antik çağlarda bu bölgede yerli keçilere eşlik edecek yaban keçisinin bulunmadığı da görülmüştür. Yine o dönemlere ait tiftik ve tiftik ürünlerine de rastlanmıştır.

Ankara Keçilerinin Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya göçerken yollarında getirdikleri yolunda görüş en doğru görüş olarak genel kabul görmüştür. Çünkü Orta Asya’da bu keçi türüne benzer keçi türü olduğu yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır. Bu keçiler Ankara çevresine geldikten sonra uygun yaşam alanına kavuşmuş ve keçilerde gözle görülür bazı değişiklikler görülmüştür. Tiftik kalitesi artmış, daha beyaz, daha kıvrımlı, daha elastik, daha uzun tüylere sahip tiftikleri olduğu gözlemlenmiştir.

II. ANKARA SOFU

Ankara Keçisi tiftiğinden dokunan Ankara Sofu kumaşının tam olarak ne zaman dokunmaya başlandığına dair kesin bir veri bulunmamakla birlikte 15. Yüzyıl ile 16. Yüzyıllarda dokunmaya başladığına dair yazın alanında bilgilere rastlan-

maktadır. 16. Yüzyılda Ankara sofı dokunduğuna dair Ankara Şer'ıye sicillerinde bilgilere rastlanmaktadır.

Ankara Sofu yaklaşık 400 yıl şehrin ekonomik sosyal hayatına büyük canlılık katmıştır. XV. ve XVIII. Yüzyıllar arasında Ankara özellikle sof üretiminde ihtisaslaşan ve gelişimini bu ürünün Doğu ve Batı pazarlarındaki satışından elde edilen gelirle sağladığı görülmektedir. XVI ve XVII. yüzyıllarda Ankara nüfusunun 23 bin ile 25 bin arasında olduğu kadı sicillerinden anlaşılmaktadır. Ankara bu yüzyıllar arasında bir ticaret şehri görünümündedir. XV. yüzyılda Ankara'dan geçen ve şehrin Doğu ile ticaret ilişkilerinde önem arz eden iki yoldan birisi Bursa-Tebriz arasında uzanan ipek yolu; diğeri de Anadolu'yu çaprazlama kat eden Halep-Şam yoludur. Bunlara ek olarak Ankara - Antalya arasında da özellikle sof nakliyatı açısından bir bağlantı bulunduğu ve sofaların Antalya limanından İskenderiye yoluyla Arabistan'a sevk edildiği Antalya gümrük defterlerdeki kayıtlarından anlaşılmaktadır.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Ankara'da Sof kumaş üretimi çok gelişmişti. Ankara sofaları şehrin çok önemli bir ihraç malı haline gelmişti. Sof üretimi şehir ve çevresinin talebi ile sınırlı olmayıp, çoğunlukla İstanbul ve ülke dışı pazarların talebini karşılamaktadır. Ankaralı tüccarların ülke dışına sof yüklerini götürmek üzere yaptıkları ticaret seferlerinin yanı sıra yabancı tüccarların da sof almak üzere şehre geldikleri bilinmektedir.

İlk önceleri Venedik, Lehistan gibi Avrupa Ülkelerine ihraç edilen sof, daha sonraları Avrupa'nın birçok ülkesine ihraç edilmeye başlanmıştır. Ayrıca Bağdat, Şam ve Halep'e de çok miktarda gönderilmekteydi.

Ankara'da sof kumaş dokumacılığı ile eğiriciler, dokumacılar, yuyucular, çirişçiler, perdahçılar, boyamacılar, fırıncılar gibi esnaf guruplarının oluştuğunu Ankara'ya ait Şer'ıye sicillerindeki kayıtlardan öğrenilmektedir. Tiftik ipliğinin, sof kumaşı haline gelinceye kadar geçirdiği işlemlerle uğraşan bu esnaf guruplarında çalışanlar İşlerinde mahir ustalardan oluşmaktadır.

Ankara Sofunun Özellikleri:

Sof kumaşın En belirgin özellikleri süt gibi beyaz, pırlanta gibi parlak, ipek gibi yumuşak, Güneş ışınlarını yansıtma özelliğinden dolayı yazın terletmeyen, kışın üşütmeyen bir kumaş olmasıdır. Aynı zamanda toz tutmayan, yağmur geçirmeyen parlamayan, büzülmeyen, buruşmayan, güvelenmeyen içerisinde bit barındırmayan özellikleri de vardır. İnce ve sık dokunmuşu makbuldür. Dayanıklısıdır. Kolay kolay eskimeyen bir kumaştır. Radyasyon gibi tehlikeli maddelerden insan vücudunu korumaktadır. Bu özelliğinden dolayı Tiftik belirli oranlarda Astronotların giysilerine de katılmaktadır.

Ankara Sofu birkaç türlü dokunmaktadır. 4 kat iplikten kalın kumaşlar dokunmaktadır. İki kat iplikten ince kumaşlar dokunmaktadır. Hatta yağmurluk gibi giysilere 8 kat iplik kullanıldığı görülmektedir.

Ankara Sofu ince sof, kalın sof, Muhayyer sof, sekiz kat yağmurluk sof, menevişli sof, menevişiz sof gibi çeşitlere ayrılırdı. Ayrıca kullanılacak giysiye göre içlik sof, donluk sof, cübbelik sof, şalvarlık sof gibi çeşitlere ayrılırdı.

Osmanlı padişahları da sof kumaşlardan dikilmiş, içlik, entari, cübbe ve kaftan giyerlerdi. Fatih Sultan Mehmet'in beyaz softan dikilmiş uzun kollu yandan yırtmaçlı entarisi bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın softan başka bir kumaşla dikilmiş elbise giymediği bilinmektedir. O tarihlerde Sof Kumaştan dikilmiş elbise giymek yüksek bir mevkiyi temsil ederdi. Düğünlerde, bayramlarda özel günlerde Ankara halkı sof kumaştan yaptırılmış elbiseleri tercih ederdi. Evliya Çelebi Seyahatname isimli eserinde "Bu şehrin alimleri baştan ayağa renk renk sof ferace giyerler, zira Ankara sof yurdudur. Kadınları da rengarenk sof ferace giyip gayet edeplice gezerler" diye bahsetmektedir.

Sof Kumaş Üretiminin Aşamaları

- Tiftiklerin kırılması, toplanması, temizlenmesi, kalitesine göre ayrılması aşaması,

- Taranması, ikinci defa temizlenmesi ve top-top toplanması aşaması,
- Boyanması ve yıkanması,
- İkinci defa taranması,
- İplerin eğrilmesi ve çile yapılması,
- İpliklerin çözgü ve atkı ipi olarak ayrılması,
- İpliklerin haşıllanması ya da çirişlenmesi,
- Çözgü İpliklerin dokuma tezgahlarına takılması ya da yerleştirilmesi,
- Dokunmuş sof kumaşın yıkanması,
- Kükürtleme işleminin yapılması,
- Perdahlama ve cilalama işleminin yapılması,
- Fırınlama işleminin yapılması,
- Kumaşların dürülerek top haline getirilmesi ve satışa hazırlanması,
- Çeşitlere ayrılması ve pazarlanması.

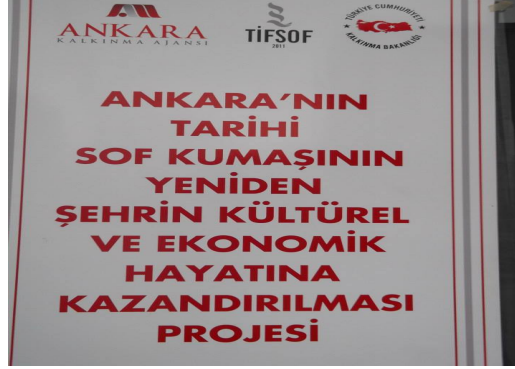
Yukarıdaki işlemlerden anlaşılacağı gibi oldukça zahmetli ve yorucu bir iş olan sof kumaş dokuması bütün bu işlemler yapıldıktan sonra arzu edilen kaliteye ulaşmaktadır.

Ankara'da Sof Kumaşı Üretilen Yerler:

Ankara merkezinde yoğun olarak üretilen sof kumaşının ayrıca Ayaş, Beypazarı, Kalecik ilçelerinde de üretildiği görülmektedir. Mürtet Ovasında Zir (Yenikent), Erkeksu (Yeni Kayı köyü bugün Yenikent kasabasının bir mahallesidir) Miranos (Orhaniye Kazan İlçesinin bir Mahallesidir) Virancık (Örencik Kazan İlçesinin bir mahallesidir) gibi köylerde de sof kumaş üretilmiştir. Ayrıca Kastamonu'nun Tosya ilçesinde Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde üretilmiştir. Bunların hepsi Ankara

sofu olarak o tarihlerde damgalanmaktadır. Bu yerlerin dışında Üsküp, Bağdat, Erzincan gibi Osmanlı illerinde de üretildiği görülmektedir. Fakat bu şehirlerde üretilen sofalar kalite olarak Ankara Sofunun seviyesine ulaşamamıştır.

III. KAZAN UYGULAMALARI

Tiftik ve Sof Araştırma ve Geliştirme Derneği tarafından hazırlanan “Ankara’nın Tarihi Sof Kumaşının Yeniden Şehrin Kültürel ve Ekonomik Hayatına Kazandırılması Projesi” Ankara Kalkınma Ajansı “2012 Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı” tarafından desteklenmeye değer bulunarak, 2013 yılının Ekim ayında Kazan İlçemizde faaliyete geçirilmiştir.

Proje; dokuma ve tasarım olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle Kazan’daki dezavantajlı kadınlar arasından 15 kursiyer seçilmiştir. Bu kursiyerler akademik kariyeri olan dokuma hocaları tarafından 6 ay süreyle (haftada üç gün) dokuma kursuna tabi tutulmuşlardır. Bu kurs teorik ve uygulama aşamalarından oluşmuştur.

Yine akademisyenlerce bu süre içerisinde haftanın iki günü uygulamalı tasarım eğitiminden geçen kursiyerler tasarımın yanı sıra çizim, biçim ve dikim konusunda da bilgi dağarcıklarını geliştirmişler ve deneyimlerini artırmışlardır.

Kursiyerler 6 ayın sonunda sof kumaş dokumaya başlamışlardır. Aynı zamanda bu dokunan kumaşlardan kendi tasarımları olan çanta, kravat, ceket, yelek, etek gibi ürünleri de üretmeye başlamışlardır.

**A. KAZAN SOF KUMAŞ ATÖLYESİNDE ÜRETİLEN
KUMAŞLARDAN ELDE EDİLEN ÜRÜN ÖRNEKLERİ**

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, nakış ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, dikiş ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, dikiş ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma, tasarım, dikiş ve fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma: Sof Kumaş Atölyesi, Tasarım: Süreyya ZİLE

Dokuma: sof Kumaş Atölyesi, fotoğraf Süreyya ZİLE

Dokuma: sof Kumaş Atölyesi, fotoğraf Süreyya ZİLE

Fotoğraf: Süreyya ZİLE

Fotoğraf: Süreyya ZİLE

B. ANKARA SOFU DOKUMASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Ankara Keçisinin tiftiğinden dokunan sof kumaşın pamuk, yün ve ipek gibi özel işleme tabi tutulmadan kolaylıkla dokunmadığı görülmektedir. Daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi tiftikten eğrilen ipliklerin haşıllama gibi özel bir işleminden geçirilmesi gerekmedir. Eğer haşıllama yapılmaz ya da iyi yapılmazsa tezgahlara takılan tiftik iplikler dokuma yaparken kopmakta ya da tarak ile gücü arasında sıkışıp kalmaktadır. Sof kumaş dokumak mümkün olmamaktadır.

Tezgahlara takılan tiftik ipliklerle sof kumaş dokumak pamuk ve yün ipliklerle dokunan kumaşlara göre oldukça yavaş olmaktadır. Bir dokuma işçisi bir günde diğer ipliklerle yaptığı dokumanın nerdeyseüçte birini ancak dokuyabilmektedir. Örnek vermek gerekirse bir işçi günde bir buçuk metre tül pamuklu kumaş dokurken sadece 50 cm. tül sof kumaş dokuyabilmektedir.

Tiftiğin bükülerek iplik haline getirilmesi bir başka sorundur. Ülkemizde bu işle uğraşan sadece birkaç köy kalmıştır. O köylerde de bu işi bilen çok az insan vardır. Bükme işlemi oldukça pahalıya mal olmaktadır.

Haşılama işlemi ise bir başka karşılaşılan güçlüktür. Ülkemizde literatür tarandığında haşılama işlemi için yazın alanında oldukça bol haşılama örnekleri verildiğini görülmüştür. örnekler tek tek denendiğinde bir sonuç alınmamıştır. Ayrıca balmumuna kadar birçok materyal daha denenmiş yine bir sonuç alınamamıştır. Yapılan beyin fırtınaları sonucu doğada yeni materyaller aranmış, birbirine benzer 4 adet bitki bulunmuş ve yapılan denemeler sonunda sadece bir bitkiden olumlu sonuç alınmıştır. Bu bitki yanına başka doğal materyaller katılarak bir karışım elde edilmiş ve bu karışımla yapılan haşılama iyi sonuç alınmıştır. Bu aşamadan sonra sof kumaş dokumak mümkün olmuştur.

C. SOF KUMAŞIN BAŞLICA SORUNLARI

Daha önce de belirtildiği gibi sof kumaş çok yavaş dokunmaktadır. Fabrikalarda seri üretimi bu aşamada mümkün olamamaktadır. Denizli’de bir tekstil firmasında yaptığımız saf sof kumaş dokunması denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak çözgü iplikleri pamuk; atkı iplikleri tiftik olduğunda çok seri dokuma mümkün olmuştur.

20 santim eninde 2 metre boyunda bir atkı dokuması yaklaşık bir hafta sürmektedir. Diğer bir deyişle ayda sadece 5 adet atkı dokunabilmektedir. 50 cm. eninde 4 metre boyunda bir sof kumaş dokuması el tezgahlarında bir işçi tarafından bir ayda ancak dokunabilmektedir. Bu anlatılanlar ışığında sof kumaş dokumanın ne kadar güç bir uğraş olduğu apaçık ortaya çıkmaktadır.

Dokumanın güç ve büyük uğraşistemesi işçilik maliyetlerini de artırmaktadır. Tiftiklerin havalandırılması, taranması, iplik haline getirilmesi, dokunması, yıkanması, çirilenmesi, kükürtlenmesi, fırınlanması, boyanması gibi aşamaları yoğun emek gücü ile yapılmaktadır. Bu durum hem maliyetleri arttırmakta hem de sof kumaşın tezgahlarda satışa sunulana kadar ne denli büyük uğraşlar istediğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca kalifiye işgücü bulmakta karşılaşılan güçlükte sorunların diğer bir boyutudur. Bu kumaşı dokumada ve diğer aşamalarını yapmakta kullanılacak işgücünü özel olarak yetiştirmek gerekmektedir.

Bu durum piyasada diğer kumaşlardan yapılmış ürünlerle sof kumaş ürünlerinin rekabet şansını oldukça azaltmaktadır. Ancak yinede bir şansı vardır. Bu ürünler çok özel ürünlerdir dünyada başka bir örneği yoktur. Güçlü bir kurumsal destekle dünya piyasalarında yok satma ihtimali oldukça yüksektir. Üstelik değişik kullanım alanlarına sahip olması bu ürüne olan talebi gün geçtikçe artırmaktadır.

IV. SONUÇ

Ülkemizin ulusal değerlerinden ve çok önemli gen kaynaklarından olan Ankara Keçisi soyu tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Son yıllarda verilen devlet destekleri ile sayıları 170.000 kadar çıkmıştır. Ankara Keçisinin kırsal kalkınma için en önemli materyallerden biri olduğu gerçeği bu konuda yoğun çalışmalar yapılması gerektiğini ortaya çıkarıyor. Ankara keçisini bu denli önemli yapan tifti-

ğidir. 16. ve 18. Yüzyıllarda tiftiğinden dokunan Ankara Sofu Kumaşı sadece Osmanlı coğrafyasında kullanılmamıştır. Başta Avrupa olmak üzere bütün dünyadan talep edilmiştir. Osmanlının önemli ihraç kalemlerinden biri haline gelmiştir.

Günümüzde Ankara keçisinin sayısını çoğaltmanın ve yetiştirici sayısını artırmanın en önemli yolu ise katma değeri tiftiğe göre kat kat yüksek olan sof kumaş üretimini yaygınlaştırmaktan geçmektedir. Sof kumaş üretildikten sonra Ankara hatırası olarak yeni ürünler üretmek gerekmektedir. Bu ürünlere olan ilgi Ankara’da turizmin canlanmasına da büyük katkı sağlayacaktır.

Sof kumaş üretimini yaygınlaştırılması güçlü kurumsal destek istemektedir. Ancak böyle bir destekle bu kumaş eski günlerdeki gibi tercih edilir hale gelecektir.

Kazan uygulamaları yaklaşık yüz yıldır dokunmayan bir kumaşın yeniden dokunabilir hale gelmesi açısından önemlidir. Ancak geliştirilmeye muhtaçtır. Onlarca yıldır yapılan bireysel girişimlerin hiç birinde bu kumaş dokunamamıştır. Kazan’da yoğun uğraşlar sonucu Ankara Sofu Kumaşı dokunmuştur. Ankara Sofu Kumaşının yeniden dokunabilmiş olması Türkiye ve Ankara için büyük bir ümit kaynağı olmuştur. Çünkü bu kumaş Tibet’te dokunan Kaşmir gibidünyanın en özgün ve en özellikli organik kumaşların biridir.

KAYNAKÇA

1. AKINCI, İhsan Abidin, “*Anadolu Ziraat ve Yetiştirme Vaziyeti*”, İstanbul 1918
2. BATU, Selahattin, “*Ankara Keçisinin Tarihi ve Menşei hakkında Bir Tetkik*”, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, Ankara 1940.
3. ÜSTAR, Faik, “*Tiftik ve Tiftikçiliğimiz*”, Üniversite Kitabevi, İstanbul 1940
4. AKTAN, Sevim, “*Ankara Sofu*”, Türk Folklorü Araştırma Yıllığı-1982, Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları: 44, Ankara 1983, s. 7-20.
5. İŞCEN, Yavuz, “*Ankiler- Sof ve Ankara*”, Anfora Dergisi, Cilt: 1, Sayı 11, Mart 1993, s. 6-7
6. AKMAN, Numan, “*Ankara Keçisi*”, Ankara Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6, Mart 1994, s. 5-16
7. İMER, Zahide, “*Ankara Sofunun Geçmişi ve Bugünü*”, Ankara Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6, Mart 1994, s. 85-86
8. TÜRKOĞLU, Ömer, “*Ankara’nın Unuttuğumuz Değerlerinden Sof*”, Ankara Eğitim Kültür ve Sanat Dergisi, Milli Eğitim Müdürlüğü Yayını, Yıl: 12, Sayı: 67, Mayıs-Haziran 2010, s. 22.
9. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Hazırlayanlar: Yücel DAĞLI, S. Ali KARAMAN), Cilt: 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

10. TAMUR,Erman, “*Ankara Keçisi ve Tiftik Dokumacılığı*”,Ankara Ticaret Odası Yayınlar, Ankara, 2003.
11. ÖZDEMİR, Rıfat, “Ankara’da Sof ve Şal Üretimi (1770-1850)”, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler(25-26 Ekim 2011)*, C.2, Ankara 2012, (s.729-735)
12. İVGİN, Hayrettin; “*Ankara’nın Somut Olmayan Kültürel Mirası: Ankara Sofu*”, Kültür Evreni/Üç Ayda Bir Yayımlanan Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Sonbahar 2012, Yıl: 4, Sayı: 14, Ankara, s. 86-93

Haberler Tanımı/ News Definition/Новости Определение

**“TÜRK EDEBİYATINDA MİZAH SEMPOZYUMU”
RİZE’DE YAPILDI**

**“THE SYMPOSIUM OF HUMOR IN TURKISH LITRATURE”
WAS HELD IN RİZE**

**СИМПОЗИУМ - “ЮМОР В ТУРЕЦКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ”
Г. РИЗЕ.**

Dr. Reşide GÜRSSES*

Özet

Bu yazıda “Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu” konulu toplantı hakkında bilgi verilecektir. Bu Sempozyum Türk Dil Kurumu ve Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi iş birliğinde, 13-15 Mayıs 2016 tarihinde Rize’de gerçekleştirilmiştir. Sempozyum’daki bildiriler; mizah kavramı, kuramları ve Türk edebiyatındaki mizah unsurlarını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, mizah, mizah kavramı, sempozyum, mizah kuramları, Türk Dil Kurumu, Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi.

Abstract

In this article, "Humor in Turkish Literature Symposium" will be given information about. This Symposium was held in cooperation with the Turkish Language Assosiation and The University of Recep Tayyip Erdogan on May 13-15, 2016, in Rize. Papers at the symposium; humor concepts, theories and humor in Turkish literature contains.

Keywords: Turkish literature, humor, humor concept, symposium, humor theories, Turkish Language Assosiation, Recep Tayyip Erdogan.

* Uzman Araştırmacı. Ankara/TÜRKİYE
(r.gurses@tdk.org.tr)

Türk Dil Kurumu ile Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi iş birliğinde düzenlenen “Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu” 13-15 Mayıs 2016 tarihleri arasında Rize’de yapıldı. 9.00-10.30 saatleri arasında, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Kongre ve Kültür Merkezi’nde gerçekleştirilen “Açılış”ta, Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi), Prof. Dr. Oktay TORUL (Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı) Prof. Dr. Derya ÖRS (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı), Prof. Dr. Hüseyin KARAMAN (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Rektörü) birer konuşma yaptılar.

Açılış konuşmalarından sonra, aynı salonda yapılan ve Türk Halk edebiyatı ile ilgili önemli hizmetleri olan ve 20’yi aşkın kitabı, 100’den fazla makalesi bulunan Prof. Dr. Erman ARTUN Anısına düzenlenmiş olan I. Oturum, Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU başkanlığında gerçekleştirildi. Bu oturumda Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN “ “Bazı Sataşma, Takılma Sözcüklerinin Klasik Metinlerdeki Kullanımı”, Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU “Mizahi Anlatım Tutumu Bağlamında Türk Halk Biliminde Anlatım Tutumları” ve Prof. Dr. Fazıl GÖKÇEK “Sağım Solum Dekadan: Dekadanlar Tartışmasının Mizah Boyutu” konulu birer konuşma yaptılar. Şubat ayında kaybetmiş olduğumuz Prof. Dr. Erman ARTUN’un bildirisi, RTEÜ Arş. Gör. Damlanur KÜÇÜKYILDIZ tarafından okundu. Bildirinin başlığı: “Çukurova Âşıklık Geleneğinde Yalanlamalar, Taşlamalar-Takılmalar, Atışmalar”.

Açılış Konuşmaları, Prof. Dr. Erman ARTUN Anısına yapılan I. Oturum ve Değerlendirme toplantısını içeren ve Nasrettin Hoca Salonu’nda yapılan VIII. Oturum dışında kalan tüm Oturumlardaki (II, III, IV, V, VI, VII) sunumlar; Nasrettin Hoca, Bekri Mustafa, Aldar Köse ve Kalac Eset Salonu olmak üzere dört ayrı sa-

londa gerçekleştirildi. Her bir salonda, bildiriler sunulduktan sonra dinleyicilerin de katılımıyla konu ile ilgili tartışmalara geçildi. İlk beş oturum sempozyumun birinci günü olan 13 Mayıs 2016'da, kalan üç oturum ise 14 Mayıs 2016'da yapıldı.

II. Oturum: Nasrettin Hoca Salonu'nda, Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK'in başkanlığında sunulmuş olan bildirilerde, Nasrettin Hoca'nın mizahi yönü çeşitli açılardan ele alındı. Bu salondaki sunumlar sırasıyla şöyledir: M. Sabri Koz "Nasreddin Hoca Bizden Neler Bekler", Prof. Dr. Selami Şimşek "Nasreddin Hoca'nın Rıfailiği Üzerine", Dr. Margareta Aslan "Romen Edebiyatında Türk Mizah Geleneği Nasrettin Hoca Fıkraları", Arş. Gör. Berk Yılmaz "Nasreddin Hoca'nın Elektronik Kültür Ortamında Bir Eleştirmen Olarak Yeniden Yaratılması".

Bekri Mustafa Salonu, Başkan: Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ. Bu salonda Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN "Gelin Kaynana Manileri, Mizahi Unsurlar ve Gülme Teorileri", Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN - Arş. Gör. Hicran KARATAŞ "Apartman Duyuruları Zemininde İfade Dönüşümü: İzahat Mizaha", Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ "Mizah Üstünlük Kuramı ve Kayseri Fıkraları" ve Dr. Asuman GÜRMAN ŞAHİN "Hüseyin Suat Yalçın'ın *Gâve Destanı* Adlı Eserinin Modern Mizah Teorileri Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı birer bildiri sundular. Bu bildirilerde mizah, çeşitli açılardan ele alındı.

Aldar Köse Salonu: Başkan: Prof. Dr. Hanife Dilek BATİSLAM, Bu salonda sırasıyla şu bildiriler sunuldu: Prof. Dr. Ömer ÇAKIR "Türk Edebiyatından Mizahî Mektuplar", Prof. Dr. Kemal YAVUZ - Arş. Gör. Mesut KOÇAK "Mizah Edebiyatımızda Ebuzziyâ Tevfik'in Kânî'ye Bakışı", Prof. Dr. Hasan Ali ESİR "Lâmîî Çelebi'nin *Münşeât*'ında Hezel Tarzında Bir Mektup", Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ "Nedim ile İzzet Alî Paşa Arasındaki Bir Mutâyebeyi Metinlerden Okumak"

Kalac Eset Salonu: Başkan Prof. Dr. Muhtar KAZIMOĞLU İMANOV. İroni ile ilgili bildirilerin yer aldığı bu salonda sunulan bildiriler şu sırayla sunulmuştur: Prof. Dr. Ülkü ELİUZ "Söylemden İzleğe İroni: Dublörün Dilemması", Doç. Dr. Şerife ÇAĞIN "Ahmet Haşim'in Nesirlerinde Mizah", Arş. Gör. Betül BAYRAKTAR "Mekânın İronisi: Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi" ve Arş. Gör. Dr. Ekrem GÜZEL "Postmodern Özne ve İroni".

III. Oturum. Nasrettin Hoca Salonu'nda yapıldı. Prof. Dr. Eyüp AKMAN başkanlığında gerçekleştirilen sunumlarda mizah çeşitli yönleriyle ele alındı. Bu sunumlar şöyledir: Prof. Dr. Muhtar KAZIMOĞLU İMANOV "Mizah ve Büyü", Prof. Dr. Ali YAKICI "Halk Şairlerinin Bit, Pire ve Hastalıkları Konu Alan Destanlarının Mizahi Şiire Dönüşümü: Âşık Mehmet Örneği", Doç. Dr. R. Gülin ÖĞÜT EKER "Mizah-Sağlık Bağlamında Duygusal Uyarıcı Olarak Terapötik (İyileştirici) Mizah" ve Doç. Dr. Ömer SOLAK "Bir Anlatım Tutumu (Tonality) Olarak Mizah ve Mizahi Üslûbun Çözümlemesi".

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU başkanlığında yapılan Bekri Mustafa Salonu'ndaki oturumda sırasıyla şu bildiriler sunulmuştur: Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK "Kara Mizahın Ağıtlara Yansıyan Yüzü", Prof. Dr. Şeref BOYRAZ "Mezar Taşla-

rında Mizah”, Prof. Dr. İhsan SÂFÎ “*Safahat*’ta Mizah”, Yrd. Doç. Dr. Hasan AK-TAŞ “Hayatımızın Kara Mizahı Bir Anti-Karakter Olarak Hayalet Oğuz”.

Aldar Köse Salonu, Başkan: Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN. Bu salonda sırasıyla şu bildiriler sunulmuştur: Prof. Dr. Ali ÇELİK “Kültürümüzde Gülmenin Adabı”, Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN “Salah Bîrsel’in Mensur Eserlerindeki Mizahî Unsurların Değerlendirilmesi”, Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA Türk Hükümdarları İrfan Meclisi: Mizah ve Latife Adabı”, Doç. Dr. Mehmet YILMAZ “Sözlü Kültürde Estetik Bir Değer Olarak Çirkinlik ve Mizah”.

Kalac Eset Salonu’nda, Prof. Dr. İsmet ÇETİN başkanlığında şu bildiriler sunuldu: Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK “Osmanlı’da 18.Yüzyıl Mizahî Sımaları Üzerine Analitik Bir İnceleme”, Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ “Geç Kalmış Bir Klasik Heccav: Ali Tavşancıoğlu ve Meşher-i Şu’arâ’sı”, Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ “Gürcistan Türklerinden Bir Mizah Şairi: Mühekker”.

IV. Oturum: Nasrettin Hoca Salonu, Başkan: Prof. Dr. İhsan SÂFÎ. Bu salonda siyasetin mizaha yansımaları, değişik açılardan değerlendirilmiştir. Bu bildiriler sırasıyla şöyledir: Prof. Dr. Aziz KILINÇ “1980 Askerî Müdahalenin Türk Mizah Dergilerine Yansıması”, Prof. Dr. Adem CEYHAN “Tek Parti Devri İcraatının Hiciv ve Mizah Sahasındaki Bazı Akisleri”, Arş. Gör. Aysun KANMAZ “Anar Rızayev’in ‘*İyi Padişahın Masalı*’ Hikâyesinde Mizahî Bir Üslupla 1937 Olayları”, Ergün VEREN “IX. Yüzyıl Öncesinde Türkler Mizahı Nasıl Kullanıyorlardı?”.

Bekri Mustafa Salonu, Başkan: Prof. Dr. Ülkü ELİÜZ. Şinasi’nin *Şair Evlenmesi* adlı eserinin ve de ağırlıklı olarak Ahmet Mithat Efendi’nin eserlerinin mizahi açıdan değerlendirildiği bu salonda sırasıyla şu bildiriler sunulmuştur: Yrd. Doç. Dr. Özlem NEMUTLU “Bir Eleştiri Vasıtası Olarak Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Mizah”, Yrd. Doç. Dr. H. Harika DURGUN “Ahmet Mithat Efendi’nin ‘Gülme’ye Dair Görüşleri”, Arş. Gör. Burak ARMAĞAN “Şairin İronik Tasavvuru: *Şair Evlenmesi*” ve Arş. Gör. Gülşah ŞİŞMAN “Ahmet Mithat Efendi’nin Tiyatrolarında Mizah”.

Aldar Köse Salonu, Başkan: Prof. Dr. Hasan Ali ESİR. Bu salonda sunulan bildiriler sırasıyla şöyledir: Öğr. Gör. Dr. Abdülkadir DAĞLAR “Mizahın Hikmeti: Türk Edebiyatında Mizahi Metinlere Yazılan Şerhler”, Dr. Doğan KAYA “Hac Hatıraları ve Fıkralarında Mizah Unsurları” ve Arş. Gör. Emrah TUNÇ “İnternet Fıkralarında Toplumsal Cinsiyet Roller”.

Kalac Eset Salonu, Başkan: Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK. Bu salondaki bildiriler şu şekildedir: Yrd. Doç. Dr. İsmail AVCI “Enderunlu Vâsıf *Divan*’ında Mizah”, Öğr. Gör. Bekir GÖKÇE “Muzaffer İzgü’nün Eserlerinde Mizah Dilini Yansıtan Dil Yapıları” ve Arş. Gör. Emiz UZ - Uzm. Abdullah ÇAKMAK “İslami Mizah Anlayışının Türk Edebiyatına Etkileri: *Cevâmiu’l-Hikâyât* Örneği”.

V. Oturum, Başkan: Prof. Dr. Şeref BOYRAZ. Nasrettin Hoca Salonu’ndaki bu sunumlar sırasıyla şöyledir: Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ “Feraizcizade Mehmet Şakir’in Tiyatro Eserlerinde Mizah ve Kültürel Kodlar”, Yrd. Doç. Dr. Chinara SASYKULOVA “Kırgız Mizahının Ustası Kuyruçuk” ve Emrah SEFEROĞLU

“İzlediğiniz Yanılsamadır! Haldun Taner’in Benzetmeci Tiyatrolarında Mizah Kurgusu”

Bekri Mustafa Salonu’ndaki oturumda Prof. Dr. Muharrem DAYANÇ başkanlığında sunulan bildiriler sırasıyla şu şekildedir: Doç. Dr. Hamza ALTIN “Osmanlı Döneminde Mizah Basını ve Karadeniz Bölgesinde Yayınlanan Mizah Gazetelerine Dair Örnekler”, Okt. Dr. Derya KILIÇKAYA “Mizah Gazetesi ‘*Latife*’de Yayımlanan Bir Metin Işığında Karadenizli Kayıkçılar” ve Arş. Gör. Veli KILIÇARISLAN “Bahâ Tevfik’in Çıkardığı Mizah Gazeteleri ve ‘*Eşek*’”.

Aldar Köse Salonu’nda, Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN başkanlığında yapılan ve mizah gazeteciliğimize ışık tutan sunumlar şöyledir: Doç. Dr. Gülhan ATNUR “Yerel Bir Mizah Dergisi: *Temmuz*”, Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN “İzmir’in İlk Mizah Gazetesi: *Karasinan*”, Yrd. Doç. Dr. Veysel ERGİN “Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahına Sinop Gazetesi’nden Yerel Bir Katkı: *Şakacı*” ve Dr. Aşur ÖZDEMİR “Kazak Halk Mizahında Aldar Köse Tipi”.

Kalac Eset Salonu, Başkan: Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR. Bu salondaki sunumlar şu şekildedir: Prof. Dr. İsmet ÇETİN “Elektronik Ortamda Mizah ve Mizahi Bir Tip: Baattin”, Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ “Anlatıdan Görsele Elektronik Mizah Kültürü”, Yrd. Doç. Dr. Oğuz ERDOĞAN “Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Sanal Kültür Ortamında Öğretmen Fıkraları” ve Arş. Gör. Pamuk Nurdan GÜMÜŞTEPE -Yrd. Doç. Dr. Berna AYAZ “Sanal Medyada Halk Edebiyatı Karikatürleri Üzerine Mizahi Açıdan Bir Değerlendirme”.

VI. Oturum. Nasrettin Hoca Salonu’ndaki oturum Prof. Dr. Aziz KILINÇ başkanlığında yapıldı. Bu salonda şu bildiriler sunuldu: Prof. Dr. Hanife Dilek BATISLAM “Kâni’nin Mensur *Letâifnâme* ve *Hezliyyâtı*’ndan Bir Fıkra”, Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN “*Gârâmi Divanı*’nda Hiciv ve Mizah”, Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN “Şair Nef’i ile Âşık Seyrânî’nin Şiirlerinin Hiciv Yönünden Karşılaştırılması” ve Yrd. Doç. Dr. Abdulmuttalip İPEK “Edebiyatımızda Mizah ve Hiciv Unsuru Olarak Kedi ve Kâni ile Namık Kemal’in *Hirre-nâmesi*”.

Bekri Mustafa Salonu, Başkan: Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN. Bu salondaki bildiriler şunlardır: Prof. Dr. Mahmut KAPLAN - Hüseyin ALPSOY “Dalkavukluk Mizahi Bir Tip Midir?”, Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU “Klasik Edebiyatımızda Mizahi Bir Yergi Tipi: Pinti Hamîd”, Yrd. Doç. Dr. Sadık ARMUTLU “Klasik Arap Edebiyatında Mizahî Tipler: Oburlar, Tufeyliler, Cimriler, Bedevîler, Sarhoşlar” ve Yrd. Doç. Dr. Osman ÜNLÜ - Meltem DENİZ “Klasik Edebiyatımızda Hilekâr Kadın Tipi: Delle-i Muhtâle”

Aldar Köse Salonu, Başkan: Prof. Dr. Adem Ceyhan. Bu salonda bildiri sunanlar ve bildirileri şöyledir: Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK “*Divanlarda* Bir Başkasının Dilinden Oluşturulan Mizahî Şiirler”, Doç. Dr. Halil ÇELTİK “*Yahyâ Bey Divanı*’nda Mizah”, Doç. Dr. Beyhan KESİK - Pınar ALACA “Molla Lutfi’nin *Har-nâme*’sinde Mizah” ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet - Sait ÇALKA “Nüktedan Şair Hamâmîzade İhsan ve *Divanı*’ndaki Mizahi Manzumeleri”.

Kalac Eset Salonu. Prof. Dr. Ali ÇELİK başkanlığında yapılan sunumlar ve bildiri sahipleri sırasıyla şu şekildedir: Prof. Dr. Engin YILMAZ “Etnik Mizahın Doğası: Sosyal Protesto mu, Sosyal Barış mı?”, Prof. Dr. Muharrem DAYANÇ “Halil Nihat’ın, Mehmet Akif’in Âsım’ını Tanıtan Mizahi Bir Manzumesi”, Doç. Dr. İsmet ŞANLI “Halil Nihat Boztepe’nin Mizahî İki *Bahr-i Tavîlî*” ve Doç. Dr. Salahaddin BEKKİ “Chedo Mijatovich’in ‘*Servia and the Servians [Sırbistan ve Sırplar]*’ Adlı Eserindeki Fıkralarda Türk İmgesi”.

VII. Oturum. Nasrettin Hoca Salonu’ndaki bildiriler Prof. Dr. Ali YAKICI başkanlığında sunulmuştur. BU salonda sunum yapanlar ve bildirileri sırasıyla şöyledir: ” Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR “Mizahın Kaynağı Olarak Kalıplar ve Farklılıklar Kapsamında Toplumsal Eleştiri: *Biz Türkler ve Yurdum İnsanı*”, Prof. Dr. Fuzuli BAYAT “Sözlü Kültürde Protesto Yönüyle Mizah”, Arş. Gör. Hakan ÇELİKTEN “Edebiyatın Mizahla Buluştuğu Yeni Dönem Ürünleri: Karikatür ve Caps” ve Cavit GÜZEL “İnternet Halkının Mizahı ve Sanal Âlemin Karagözleri”.

Bekri Mustafa Salonu. Başkan Prof. Dr. Engin YILMAZ. Bu salonda sunulan bildiriler sırasıyla şöyledir: Doç. Dr. M. Fatih KANTER “Bir Mizah Şâiri ve Yazarı Olarak Reşat Nuri”, Doç. Dr. Aleksandr TSOI “Aziz Nesin’in Mizah Felsefesi”, Yrd. Doç. Dr. Ümit HUNUTLU “Atasözleri ve Mizah” ve Arş. Gör. Elif ÖKSÜZ GÜNEŞ “Mizahtan İroniye: Aziz Nesin Öykülerinde Misafir Ağırılama”.

Aldar Köse Salonundaki bildiriler Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN başkanlığında sunulmuştur. Bunlar sırasıyla şöyledir: Doç. Dr. Gülnara GOCAEVA - Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ “Gürcistan’daki Türklerin Âşık Şiiri Geleneklerinde Mizah”, Doç. Dr. Selahittin TOLKUN “Özbek Halk Edebiyatında Bir Mizah Sanatı: Âskiya”, Arş. Gör. Dr. Veysel DOĞANER “Zarifâne Bir Mizah Örneği: Ago Paşa’nın Hatıratı” ve Arş. Gör. Dr. Bora YILMAZ “Halk Mizahında Söz ve Hareket Komîği (Ardahan-Kars Yöresi Terekeme Karapapak Örnekleme)”

Kalac Eset Salonu: Bu oturumun başkanı Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK. Bu salondaki bildiriler sırasıyla şöyledir: Prof. Dr. Eyüp AKMAN “Kastamonu’dan Derlenen Bir Fıkranın “*Notre Dame’in Kamburu*” Romanındaki İzleri”, Yrd. Doç. Dr. Esra AKBALIK “Tasavvuf Şiirine Mizah Penceresinden Bakmak” ve Okt. Yasin KIRILMIŞ Mahalli Fıkra Tipine Bir Örnek: Rizeli Kalac Eset”.

VIII. Oturum, Nasrettin Hoca Salonu’nda yapıldı. “Değerlendirme” adı altındaki bu oturuma Prof. Dr. Ali ÇELİK başkanlık etti. Başta oturum başkanı Prof. Dr. Ali ÇELİK olmak üzere Prof. Dr. Namık Açıkgöz, Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER, Prof. Esma ŞİMŞEK, Prof. Dr. Fuzuli BAYAT Sempozyum’u genel hatlarıyla değerlendiren birer konuşma yaptılar. Değerlendirme toplantısında Mizahla ilgili böylesi bir toplantının ilk olduğu belirtildi ve mizah ile ilgili toplantıların sürekli olarak Rize’de yapılması önerildi. Sempozyum kitabının bir an önce basılmasının önemli olduğu belirtildi.

İki gün gibi kısa bir sürede yüze yakın bildirinin sunulduğu Sempozyum'da; Nasrettin Hoca'dan, Ahmet Mithat Efendi'ye, Enderunlu Vasıf'tan, Feraizcizade Mehmet Şakir'e, Ago Paşa'dan Kalac Esed'e, Aldar Köse'ye, Halil Nihat'tan, Aziz Nesin'e kadar pek çok isim mizahi açıdan ve çok yönlü olarak değerlendirilmiştir. Bazı bildirilerde mizah kavramı, kuramları vb. konular ele alınmıştır. Bazı bildiri-lerde mizah; kavram, kuram ve işlev gibi açılardan değerlendirilmiştir.

Nasrettin Hoca'dan İnternet'e, halk edebiyatından divan edebiyatına kadar pek çok alanla ilgili mizahi konuları içeren bildirileriyle Sempozyum hem bildirilerin çeşitliliği hem de zengin malzeme açısından çok doyurucuydu. Yeri gelmişken dolu dolu ve güzel bir şekilde geçen Sempozyum'u düzenleyenleri ve Sempozyum'da emeği geçenleri, mizah alanında böylesi güzel bir organizasyon yapmaları dolayısıyla tebrik ediyor, teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ellerine ve yüreklerine sağ-lık.

Öte yandan, savunma, saldırı ve tedavi gibi işlevleri bulunan ve önemli izah tarzlarından biri olan mizahın toplumsal ve bireysel yönü düşünüldüğünde, mizahla ilgili böylesi toplantıların, belli konuları ele alacak şekilde ve süreklilik arz edecek şekilde yapılması, geçmiş olduğu kadar yenilenen mizah anlayışlarını ve yeni yeni oluşan mizahi tipleri de aydınlatıcı olacaktır.

BİLİMSEL EKSEN DERGİSİ

ISSN: 1309-5811

Yayın İlkeleri

1) Bilimsel Eksen Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Bilimsel Eksen Dergisinde *[iletişim, arkeoloji, sosyoloji, felsefe, tarih, antropoloji, etnoloji, psikoloji, onomastik (ad bilimi), sanat tarihi, hukuk]* alanında makalelerin yanı sıra bu konularda; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayının organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Bilimsel Eksen Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Bilimsel Eksen Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe öz ve anahtar kelimeler, İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle öz ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça öz ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özler de kabul edilmeyecektir.

11) Özler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özünü içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen

sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özte; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (Keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömmü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a)Yazının Başlığı

- Türkçe başlık
- İngilizce başlık
- Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özler

- Türkçe öz ve anahtar kelimeler
- İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki öz ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

a) Makale Metni

b) Kaynakça

c) Ekler (varsa)

d)Geniş öz (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18)Yazılar (makaleler), başlıklar, özler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Bilimsel Eksen dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içinde belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ,M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar dergiye ait olan e-posta (e-mail) ile dergiye ulaştırılacaktır. Yazılar; derginin www.bilimseksen.com sitesinde “makale gönder” tıklanarak mevcut “Makale Gönder Formu” doldurulacak bu formla birlikte iletilecektir. İleti e-posta (e-mail) olarak mutlaka (bilimseksendergisi@gmail.com) aracılığıyla gönderilecektir.

23)Dergi Temsilcileri aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (bilimseksendergisi@gmail.com) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılar, TDK imlâ kurallarına uygun yazılacaktır.

26) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

SICIENTIFIC AXIS JOURNAL

ISSN: 1309-5811

Publication Principles

1) *Scientific Axis* published four times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Scientific Axis* journal includes scientific articles about folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Scientific Axis* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Scientific Axis* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writtings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and Keywords Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and Keywords.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and Keywords in Turkish, English and language of main text abstract and Keywords.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and Keywords.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and Keywords.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

12) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as "So, little, big, little" etc. are not used. The impor-

tance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Keywords also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Keywords should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and Keywords
- English abstracts (summary) and Keywords

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and Keywords in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS Word program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writtings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Scientific Axis* journal, writtings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of "**Bibliography**". Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. "**Bibliography**" will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009).. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacı-larda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of www.bilimselksendergisi.com by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (bilimselksendergisi@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel. (bilimselksendergisi@gmail.com.)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blanking principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) Writtings (articles) sent to our journal, will not be paid any royalties when published.

ЖУРНАЛ “НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Научный Меридиан”

ISSN: 1308-5811

Требования по изданию

1) Журнал “Научный Меридиан” является реферированным журналом и выходит в год четыре раза.

В журнале “Научный Меридиан”, наряду со статьями из области [Социальные науки, Археология, Социология, Философия, История, Антропология, Этнология, Этнография, Ономастика, Искусствоведение, Юриспуденция] будут издаваться статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

2) Статьи, которые будут печататься в журнале “Научный Меридиан”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

3) Статьи, в журнале “Научный Меридиан”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п).

4) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Научный Меридиан” в указанном в 4-ой статье языках, можно использовать латинский, арабский шрифт письменности и кириллицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

5) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

6) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком, английском языках и на указанных диалектах.

7) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

8) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

9) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматься аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

10) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и результатов. Аннотация должна заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специальностью.

11) В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены разницы между выдвинутой проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматься, отчётливо должны определены значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна приниматься форма прошедшего времени. В аннотациях не принимаются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

12) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

13) Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

14) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

15) Правила писания статьи

а) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья

б) Аннотации

—Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишется аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

с) Текст статьи

д) Источники

е) Приложения (если имеются)

ф) Обширная аннотация (по требованию)

16) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылаться соответственно с высокой растворимостью.

18) Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состоять не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Научный Меридиан” не менее 5 страниц.

17) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Borataş 1987:9)

18) Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

19) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., s.209-210.]

б) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

20) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице www.bilimselksen.com кликая над “makale gönder” надписью и заполняя форму “Makale Gönder Formu”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляется по адресу (bilimselksendergisi@gmail.com)

21) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (bilimselksendergisi@gmail.com)

22) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправляться двум специалистам, членам совета редколлегии для рассмотрения и она будет печататься на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколлегии не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфиденциальной. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколлегии. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматься редколлегией.

23) Авторы статей не будут вознаграждаться